

ДОЛООН
ХОНОГТО
НЭГЭ УДАА
ГАРАНА

Буряадай Залуушуул

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛ ОУГАНИЗАЦИЙН ОУГАН

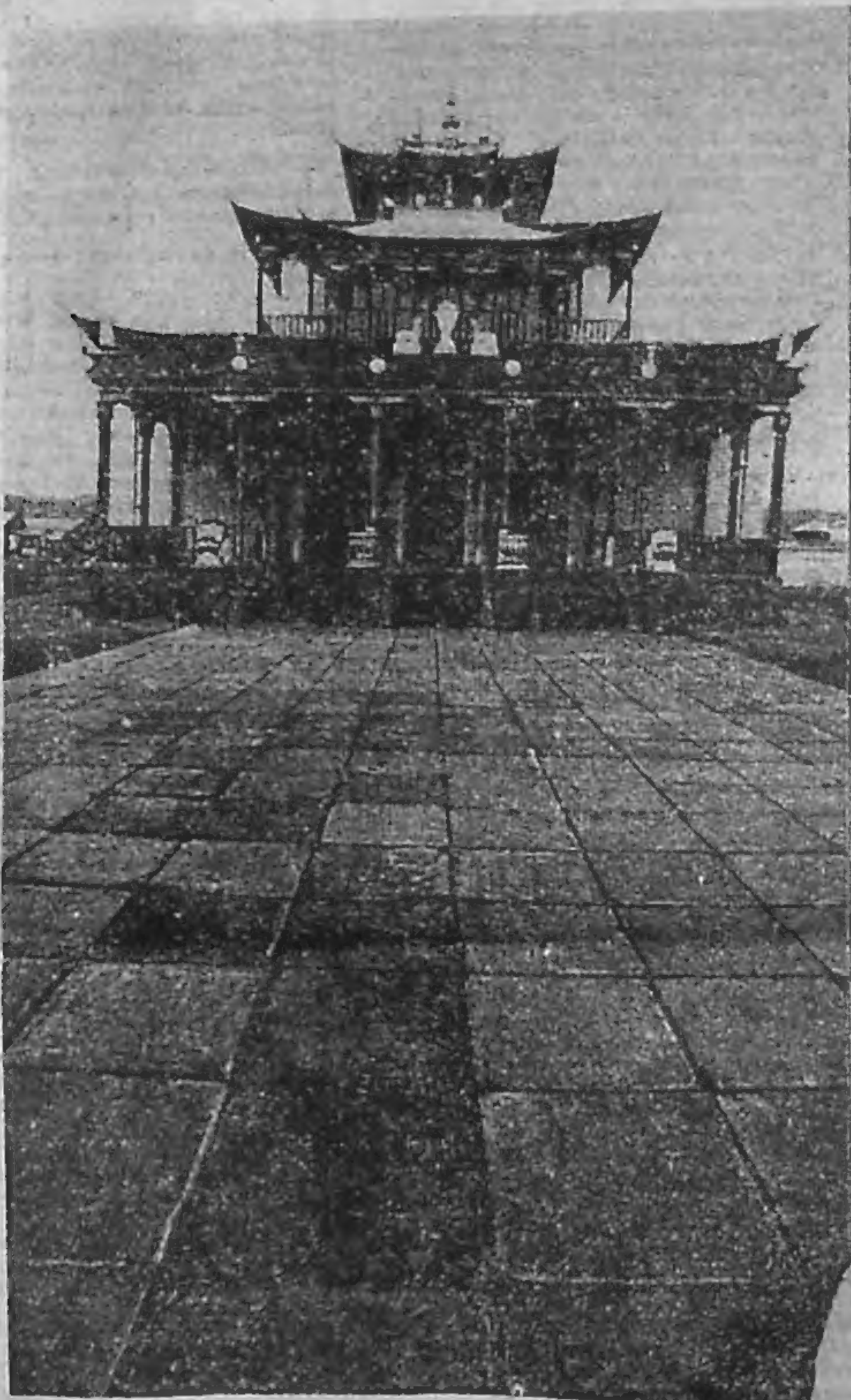
Суббото,
Февралийн 24,
1990 он
№ 9 (7075)

Сэн 18 мүнэгэ.

ШЭНЭ ЖЭЛ

«САГААЛАТАН»

Дмитрий
АЛТАЕВАЙ,
Жаргал
ХАЛБАЗЫКОВАЙ
фото.

Зүүн зүгэй литын өһөөр, Сагаан морин жэл мэнэ. Энэ ороной дэбисхэр дээгүүр дүүрэн эрхэдээ оробо гэжээ. Буряад арад Шэнэ жэл — Сагаан һара угтажэ байна. Энэ һайндэрэй эртэ урдын газар дэлхэй дээрэ оршон өрлхэнтэйнь дашарамдуулан, амаршалха зуураа, дэлхэй дээрэ ажаһуудаг бүхы хүнүүдтэ эб найрамдал хүсэнэб, тэр бүхэн, бүлэ бүхэн, коллектив бүхэн ходоодоо үгээс ойлголсожо, эбтэй ээтэйхэн ажаһуудаг байг лэ.

Мүнөө хүлгөөтэ, үймөөтэ саг байна. Орон доторнай һайхан сэдхэл болон хара һанаан хоорой тэмсэл орьелон бүсална. Энэһинээ боложо, хүнэй сэдхэл доройтоно. Олон жэлэй түршадэ түрэл хэлээс мартана, өһо заншалаа хүндэлхөө, тоохосо болһон байнабди.

Мүнөө бүхы юумэн һайн тээшээ хубилжа татааа. Эгээл үнэтэй сэнтэй зүйл — ажабайдал гэжэ тооһодогбди. Элдэб жэжэ-божо арсалдаанһаа гомдожо болохогүй. Бидэ хүнүүд байһан тула нимэ боолтой байха ээргэтэйбди: газарһай, огторгойһай, нарамһай нэгэн лэ.

Эбтэй ээтэйгээр, амгалан тэнюунээр ажаһууял! Ажабайдалай һүлдэ тэмдэг болодог танай «хүн морин» хүн бүтэнһинэ хамгаалан мандажа байг лэ!

Э. ЦЫВИКУЛОВ,

дид-хамба лама, СССР-эй буддистнуудай түбэй управлениин түрүүлэгшын орлогшо, РСФСР-эй арадай депутатадта кандидат.

7-дохи хуудана харасгы

Эгээн түрүүн экономико найжаруулха

Михаил Серебренников — «афганец». Тэрэ 28 мөһөтэй, Бурятоттронсын нуралсалай комбинатда үйлдбэринин нуралсалай мастераар ажилладаг. Михаил комсомолой Октябрьска райкомой пленум дээрэ Бурядай АССР-эй арадай депутатад кандидатдаар дэбжүүлэгдээ.

— Михаил, ямар депутат болохо хүсэлтэйбши?
— Нунгашадтай уулзахада, хүүгэдэй саад бариха гү, али харгы асфальтаар хушха, соёлой-спортмене комплекс бодхоохо эрилтэнүүдье табидат. Иймэ эрилтэнүүдье дары түргэн дүүргэжэрихэ гэжэ хэлээ өргөмнүүгү, би найдуулнаб, захиштын дүүргэжэб, үгэдөө хүрэхэб. Урдань нигэжэ байжа хэлэхэн, найдуулхан кандидатдаар депутатуудаар нунгашадаг байгаа. Харин мүнөө тэд ондоо сагта ажыуунобди гэжэ мартажа болохогүй. Хэдэн жэлэй урда тээ депутатууд болоһон хүнүүд хэлэхэн үгэдөө хүрэхэ гэжэ бүхы шадлаараа оролдон, элдэб янзын байшангуудые, нийтэн объектүүдье бодхоохие шармайдэг нэн. Гэхэ зуура, хүнүүдэй нанаа зообоодог бүхы асуудалнуудые комплексноор шийдэхэдгүй байгааг биди. Мүнөө экономикые найжаруулжа, предприятинуудта бээ даагад хүдэлхэ бүхы арга боломжонуудые олгохо шухала; нунгашадтай тос үгэнүүдтэ эгнээхээ болгоһонхой. Энээнине би дэмжэнэб. Эд бараа элбэг ехээр үйлдбэрилэн гаргахэ, хүн зонине эдээ хоолоор хүсэд хүрэхөөр хангахэ — энэл дээ мүнөө шухала зорилгомнай. Экономикые үндэһөөр найжаруулаагүй сагта ямаршые халбарда амжалта туйлагдахагүй, Энээнине нунгашадтай тон найнаар мэдэрэн ойлгоно.
— Депутадай ажал гүрэнэй нийтэн ажал хэрэгтэй нягта холбоотой. Орон соохи байдалда ямар сэгнэлтэ үгэхэ байнабши?
— Хубилган шэнэдхэлгын эхилхэн сагтаа хойшо шухала асуудалнууд анхарагдонгүйөөр үлэшөө. Мүнөө хубилган шэнэдхэлгэ табидат жэлээ абажа байна. Энэмнай мала ехэ болзор гэшэ. Тээд үшөөшье хэды олон жэлнүүд соо хубилган шэнэдхэлгын үргэлжэлхэ байһание лаб найнаар мэдэхын өргөгүй. Правительствен өбөһөн шийдхэбэринүүд нанаһанда хүрэнгүй. Зарим хэмжээ абуулгануудые ехэл зүрхэ өлдөһөн шэнгээр үнгэргэнэ гэжэ нана-

хаар. Эрид шийдэнги бэшээр ажал абуулһанеймнай хойшолом мүнөө тон элээр харагдажа байна. Мүнөө Закавказье, Прибалтикада, Молдавида, тобшолбол, бүхы Россияда ехэл хүшэр байдал хүрэхэ ерэнхэй, Тээд бидэ шухала хэмжээнуудые абажа шадангүйбди. Ходо иймэ байгаа наань, юун болохоб гэжэ бодоодшые үзэхин аюулетэй.
— Манай Бурядашье байдал тиймэ байн гэжэ хэлэхин аргагүй.
— Үнэхөөрөөшье тиймэ. Партийн обкомой бюрос отставкада гаргахэ тухай эрилтэнүүд табидат. Ажал хэрэгээр наймаршые хүндэ сэгнэлтэ табигдадаг гэшэ. КПСС-эй обкомой нэгдэхэ секретарь А. М. Беляковой ямар шийжнүүдтэй байһине би хаанаһаа мэдэхэбид дээ. Тээд отставкада гарахыень бөөдөһөн хүнүүд ямар шалтагаанаар иймэ эрилтэнүүдье табидат мэдэхэ еһотой. Улаан-Үдэдэ ажыуудаг байһан тула магазинуудта ямар эд бараһанай, эдээ хоолой ородог байһание, болһинианууд болон нарайлалгын байшангуудта ямар байдалтай байһание, квартирын асуудалай ямараар шийдхэгдэдэг байһание тон байн мэдэхэб. Эндэхэ тобшолол хэхэдэ, партийн хүтэлбэрилэгшэд мүнөө үшын эрилтэнүүдтэ хүрэнгүй. Бүхы юумэ үндэһөөр үгы хэхэ, хандаргахэ гэхэн эрилтэнүүдье байшые найшаанагүйб. Советүүд бүхы засаг гартаа абаха еһотой. Энэ хэндэшье мэдэхэ. Тээд эдэ бүгэдэниние эбэй өһөөр үнгэргэхэ хэрэгтэй. Зүүн Европодо «бархатна революция» үнгэргэгдэжэ байна. Олон партийна системэ байгуулха шухала.
— Парти тухай тогтообди. Жэл үнгэрхэдэ, комсомолой наһанһаа гарахы. КПСС-эй гашүүн болохо хүсэлтэй гүш!
— Үгы. Хэхэдэшье орохогүйб. Урдань карьерэ туйлаха зорилготойгоор партийн гашүүн болодог байгаа. Партийна бэшэ хүнүүдтэ орходоо коммунистууд үнэхөөрөөшье ноёд найд болодог, карьерэ туйладаг нэн, һүүлэй үедэ олохон коммунистууд партийна

биледүүдэ тушаажа, партиһаа геральхые оролдсо. Партида найддаггүй болоходоо, иймэ шийдхэбэри абажа болоо.
— Гол түлэб «афганецууд» шамайе депутатад кандидатдаар дэбжүүлээ. Программе сооһин ямар асуудалнууд гол һуури эзлэнб?
— Орон доторнай афганецуудта зориулагдаһан зургаан тогтоолой абабашье, нэгэнинишье бэлүүлэгдэхгүй. Гэхэ зуура, шийдхэхэ асуудалнууд улам олон боложол байна. Моральнашье, материалнашье талаһаа дэмжэгдэхгүй городской сэрэгэй-патриотическа нэгдэл, «афганецуудей» клубууд таража эхилээ. «Байгала гэжэ санатори сэрэгшэд-интернационалистуудые аргалха түб болгогдонхой. Тээд тэндэ тусхай түхэрэлгэнүүд табигдаагүй байха юм. Хүл гаргүй, эрмидэг бээтэй «афганецууд» лифтугэй санаторийн дээдэ дэбхэриүүдта хайшан гэжэ гаргажа болоноб!
— Еһотойл эрэлхэг габыа харуулһан «афганецууд» туһалһаа хүргэхэ тухай хая хаанагүй хоорондэдэг гэшэ.
— Тэдэндэ туһалха гэшэ манай уялга.
Михаил жолошон абаһан. Нэгэ хүшэр рейсын үедэ тэрэ хэды ехээр үбдэжэ байгашые наа, урдань табигдөһөн дэбхэри дүүргэжэ шадан байна. Термез хотын госпитальда орожо, удаан саг хэбтэхэ баатай болоо. Эдээ хоол, эм дом ходо дуталдаа. Нэгдэхэ группын иквалид боложо, 56 түхэриг пенсн абагышье сэг болоо. Харин мүнөө бээнэ элүүр боложо, һамга өбөнхэй, хоер үхибүүдье хүмүүжүүлээ, дуртай ажалдаа хүдэлнэ. Нунгуулиин 46-дахы округһоо Бурядай арадай депутатад кандидатдаар дэбжүүлэгдэнхэй.
Инка РЫЖКОВА бэшэжэ абаба. Жаргал ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

ЖЭЛ ҮНГЭРӨӨ

Афганистанда болоһон дайнда манай Буряадаа 500 хүбүүд хабадалсаа гэжэ одоол февралын 15-да мэдэжэ абааб. 22 хүмийн наһа бараа. 2 хүн һураггүйгөөр үгы болошоо. 11 хүн II, III группын инвалидууд боложо бүснхэй. Митинг дээрэ наһа бараһан бүхы хүбүүдэй нэрэ обогүүдье уншан дурдажа, тэдэниние хүндэһэн өһөлжэ, минутын түршөөдэ абаа шэмээгүй байгааг биди.

Афганистанһаа совет сэрэгшэдые гаргаһаар түрүүшын жэлдэ зориулагдаһан митинг «танкын хажуудан» танмай дээрэ февралын 15-да болоо. Хэрбээ дам саашадань хараха болоо наа, «Парти — манай эпохын ухаан», нэрэ хүндэ болон нэхэлэ гэжэ бэшэгдэхэн томо лозунг харахат. Энэ эпоха ороо хүшэр байшоо. Парти нэгэ доро ухаатай сэгэн, нэрэ хүндэтэй, нэхэлтэй боложо шаддагүй. Сэхыень хэлэхэдэ, манай орн ганса ажабайдалай эпоха ойлгохын аргагүй худхаралдаһан, олохые удхатэй байна. Танкын хажууда сүлгарһан хүбүүд энэхэн ажабайдалайнгаа түршөөдэ хатту шэрүүн дайнда хабадалсажа, хэды аюулда орооб дээ. Энээн тухай хэхэдэшье мартахын аргагүй.

Афганистан тухай бэшэхинь угаа хүшэр байдаг. Тэндэ ошожо, нүдөөрөө хараагүй наа, тэндэхин дайн тухай бэшэхинь аргагүй бшуу. Гэхэ зуура, дайнда хабадалсаһан хүбүүдье өөһэдөө маанад тухай бэшэгтэй гэжэ хэлэдэгшьегүй. Тэндэхэ бусаад, тэдэ ямар нэгэ ажал хэрэгтэ гү, али хэн нэгэндэ туһаламжа хүргэхын түлөө хам ородог. Мүн нигэшье һомондо дайрагдаагүй, амгалан тэнюун ажабайдалда элүүр энхэ бүснхэн хүбүүд эндэхин ажабайдалда дадажа ядан, нилээд удаан зободог. Тээд энээн тухай хэн тийгэрээ бодохо нэм дээ. Эдир залуу наһандаа иймэ хатту шэрүүн дайнда хабадалсажа, тэдэхэй зүрхэ сэдхэлдэ хэды үндхартай мур сараа үлэнэб дээ. Афган тухай бүхы юумые сэхэ руу, зүб мурөөрн хэлэхэ үдэрһай одоол оршон ерээ дээ. Тийхэдэнь бидэ амжаа абаха сүлөөгүй хэлэхэ эхилээ хөбди. Нүүнээрн хаража оронобди. Тэдэ шэлэхэ аргатай байгаа гү гэхэн асуудал тушаа бодожо үзэнгүйгөөр дайнда хабадалһан хүбүүдтэ ээлэ тохожо, юундэ хараажа гэжэбибди! Тэдэхэй үетэндэ иймэ хүшэр хүндэ ашаанай тулалдажа, тэрэниние өөрынөө мур дээрэ үргэжэ гараһанайн түлөө тэдэниние бидэ хүндэлхэ еһотой байгааг биди. Эхэнэ түрэхөөмнай хойшо бидэл баян дэжэр, амгалан тэнюун ажаауунобди гэжэ манда ойлгуулха гэжэ оролдодог гэшэ. Тийгэһээр байгараа эсгэнээрэйгээ ямар ехэ алдуу эндүү гаргаһаниень ойлгожо абаха саг оршон өрнэл. Афган дайнда хабадалсаһан залуу хүбүүдье хүндлөөгүй байхын аргагүй бшуу.

Февралын 15-да митинг боложо, республика дотор сонсохогоһон дурсаалай долоон хонгые түгэсхөө. Улаан-Үдэдэ интернационалист-сэрэгшэдтэ хүшөө барихын тула мүнэ суглуулха гэшэ энэ долоон хонгогой онсо удхатай хэмжээ абуулга болоо. Мүнөө Улаан-Үдэ хотын «Операция «Память» гэхэн Жилсоцбанкын 00700007 счедто 12 мянган түхэриг оронхой. Эндэ 30 мянган түхэриг хэрэгтэй болохо. Эндэ мүнэһинэе гадна, хүшөө табиха газар шэлэхэ олохо, проект тухай асуудал шийдхэхэ хэрэгтэй. Сэхыень хэлэхэдэ, шийдхэгдэхгүй асуудалнууд мүнөө дээрээ олон.
Хожомой байдалда найданабди. Афганистанда болоһон дайнда хабадалсаһан хүбүүдтэ хүшөө бодхожо, тэдэниние анхараал оролдогоор хүрээлэхэбди гэжэ на-

наха байнаб. Тэндэ наһа бараһан хүбүүдэй һамгад, эхэ, эсгэнээрн баһал энэхэдэ эгнэн найдана. Митинг дээрэ олохон хүбүүдтэ шагналиудые барюулаа. Нүүнээрн наһа бараһан хүбүүд Виктор Капустин, Геннадий Балахнин, Александр Мокров гэхэдэй ажааууһан гэртэ мемориальна самбар нээлгын базр өһөлөндө бултадаа ошообди. Хүбүүдээ алдаһан түрэлхидэй, нүхэрөө алдаһан һамгадай үндхэр гашуудал энэхээр сагааруулжа тараахэбди гэжэ найданаһай үлүү. Хүшөө амиды мэндэ абаһан хүнүүдтэ хэрэгтэйл.
Дурсаалай үдэр хүбүүдье хүдөөлүүлһэн газарта үргэлжлөө, Зүгөөр энээнине орхиобди.
Дурсаалай үдэр нимэрхүүгээр түгэсөө. Харюу-салгата хүдэлмэрилэгшэд үгэ хэлээ, манай геройнуудай нэрэ хүндэдэ ажааууһан гэрнүүдэинь ханада мемориальна самбар үгэжөө. Эдэ мэтэн хэмжээ абуулга үнгэргөшье наа, энэ дайнда дахин хандаһан байхэбди. Афганистанда болоһон дайнда хүбүүдээ элгээжэ, алдуу гаргаа, ургашагүдөөшье һаамнай, тэрэ нилээд олон юумэхэдэ кургаа.

Р. ИНИНА,
Жаргал ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

Хүний унахан түрэлхэн тоонто
үе нахан соошмн байханаар на-
нагдаж, хотын ямаршье олон
икотга ябадагш, зүүдэ зүндэ
үзэгдэн харагдан байдаг гайхам-
шаг шэдтэй. Эгээл тиймхэнэ уран
шүлэгшэнэй шүлэгүүд соо үндэн
мэтэ амсалагдаж, дуунай байхэн
дуун болон ханхнадагын гайхал-
гүй, бүр-1 ороноймнай үзэсхэ-
лэн баялагтай булзнай нэгэн —
заха хотын Захааминдээ урган
гарахан поэдэй нэрье нэрлэн хэ-
лээ болоо насмнай, нэн түрүүн
Мэлс Самбуеа болоно. Гүн хүб-
шоор хүжэтээн тайгын дунда,
Уран-Дүшэ гэжэ хэдэн хормойдо,
нэмэрэй намжаа согдэр янза бү-
рчин сэгсгүүдээр хяаагдэхан үр-

№ 2

1990 оной февралин 24.

МЭЛС САМБУЕВАЙ 50 ЖЭЛЭН ОЙДО

Манай мнэ

УРАН БЭРХЭ ПОЭТ, ЖУРНАЛИСТ

гэн уужам соорхойдо Санага ню-
таг оршодог. Энэ нютагта 1940
оной дулаанай ури унжэ байхан
хэлээр Мэлс Самбуеа эхэн умай-
һаа хонгоо хоолой мутгалэн, ха-
рахан соол соо түржэ, гэр бү-
лынгөө эрхэ тангилхэн үхибүү-
ниинь болсо һэн.

Өөрсэхи зантай, хонюуша хо-
ноороо ургахан хүбүүхэн үбгэ
эсэгынгээ үлгэр үрэ зүрхтээ хү-
дэлгэн шөгнөдөг байгаа. «Үбэлэй
нүгийн утаханда ашанарээ суглуу-
лээд, үбгэ эсэгынгээ үлгэр хо-
ржэ жигүүлдэг һэн. Тингээд хо-
рэлэн үлгэрөө манда дэбтэн хэ-
лүүлхэ дуратай байгаа. Мүрьсөөн-
дэ илэжэ, шадмар бэрхээр хо-
рэлэн нэгэндэминэй, сэгээр боо-
бор үгэжэ урмашуулда. Нургуу-
лидэ ороод, уншажэ хүсэд бай-
хадэ, эгээ андхээ үндэлжэ,
шүлэг бэшжэ туршанһини гайхал-
гүй» — гэжэ поэт хуулдэ өөрөө
хэлэдэг байгаа.

Арбан зургаатай наһандэ «Ой
соо» гэжэ шүлэгшэнгөө газетэдэ
гэрэхэдэ, нахан барлагдахан ти-
пографини үнэртэй шүлэгөө оло
дахин дэбтэжэ уншан, хүжэдтөө
харуулан, зүрхэн соонь лугша-
хан мэдэрлээ шүлэг болгон гар-
гадэг болоһон юм. Сэвхэдэ ур-
гаша хэрэгтэй, аха нүхэрнэй, тү-
рэлхн хэлэлхын бэшэ, өөрөө
расснавуудыг бэшэдэг Бадмэ Шой-
доков илгээдгүй түһэлхэн байха.

Мэлс Самбуеа Санэгийнгаа дун-
да нургуули дүүргэдэ, Эрхүүгэй
гүрэнэй университетэдэ орожо,
амжэлтатангаар түгсөөд, Улаан-
Үдэ хотооо бүсээ һэн. Жэрвэд
гаран оһоор бүрээд поэзини бүл-
гилжэ байхан хэлээр шүлэгүүднэй
хойно хойноһоо «Буряа-Монго-
лой үнэндэ», «Буряадай залуу-
шуулда», «Байгал» журналда га-
радаг, радио телевизидеэр эд-
лэдэг бэлэй. Түлэг эршэ долгин
соогоо-ябаһан Николай Дамдинов,
Дондок Улзытуев, Цырен-Базар
Бадмаев тэрэ үедэ Мэлс Самбуе-
вай үргэха хэрэгтэ эхэ нүлөө
үзүүлһэн түһэлхэн байха.

Мэлс Самбуеа шадмар бэрхэ
журналист байһанаа бүри мүнэн
балалһан. Тэрэ олон жэлэй тур-
шадэ радио телевиденидэ, Буряа-
дай номой хэблэлдэ хүдэлжэ бай-
хадэ, захыгуй олон статынуудыг
бэшжэ, өөрөө радиогоор говор
уншажэ, уншашадэ, шөгнөшадэ
дэ баясуулдаг байгаа. Тэрэнэй
хурса гуурһан дороһоо оншотой
мэргэн үгэнүүд урдэн гаража,
үлэд зонойгоо зүрхэндэ хүрдэг
байгаа бшуу.

Тийнээр «Тайгын саһан» гэжэ
шүлэгүүдэйнь багхан согсолбо-
ри поэт Шираб Нимбуевай редак-
ци доро Буряадай номой хэблэ-
лээр 67 ондо барлагдажэ, яһаа
мэргэлдэ хүртээ. Автор энэ
ном соогоо түрэл нютаг, түрэлхэн
хэ, өөрынгөө үе саг тухай домог-
лоно. Түрүүшнэгээ алтан хараас-
гайе арад зон соогоо ниндхүүл-
хэн поэт улам урма зоригтойгоор
хүдэлжэ, галта үгэнүүдэйнгээ
ошые ялоруулан, алдар суудэ га-
ража эхилээ һэн.

«Улаан Октабриин урвал» гэ-
хэн шүлэгөөр тус согсолборинь
нэгдэдэг. Энэ урвалын иматгал
холо ошохо шүлэгшэ хүнэй бэшэ-
хэн гэжэ элэ мэдэрхээр.

Үндэр эрмэлзэлтэ үгэнүүд
урдажа өрыт
Үргэлэ нойртоо дарагдахан
губинууд нэринт
Нарата дэлхэйн хүнүүд элэрэн
бодог лэй
Наранай туяа альган дээрээ

тодог лэй
Хүсэн түгэс Октабрь тухай
дуулалсыт!
Мүшэн тодо тэмсэлэй соло
дуулалсыт!

Энэ урвалын ямар нэгэн хүр
һүлдэтэ дуун шэнгээр эдэлнэ.
Сэдхэлэй өвөрһоо эхилхэн сү-
лоотэ хонгоо дуун тухайгаа «Эхин
дуун» гэжэ шүлэг соогоо нэгжэ
түүрэнэ.

Үндэр уулата нэлэнхы Захаамин

дэйдэдэ,

Үнгын сэгсг үршөөһэн намжэр

мэйдэ

Эртын ногооной хангал соо

бодолгото болон буугагд

Эхилэлэй — эхын юрөөлтэй

энэ дуугаа,

Арад зоной сэдхэл соогуур

таозһэн

Аялгэ хайхан дуунуудыг

анжаран суглуулжэ,

Хотон айлай шэнхэ урдэ

бадэрхан

Халуун наран дсрө эхилэлэй

дуулжэ.

Табсантаһан хада уулануудай
дундаһаа Уран-Дүшэ уулын онсо
илгардагын нютаг зондо мэдэ-
жэ. Анхан хэнэй нигжэ нэрлэ-
һынэ хэн хаанһаа мэдэхэ бэ-
лэйб! Мүнгшэ дэрхашуулаараа
суураһан Санага нютагайхид тү-
хэл янзэарн өөлшөөжэ, урладаг
дүшэдэнь адли байхадэнь, Уран-
Дүшэ гэжэ нэрлэжэ болоо. Үг-
шье һаа, үлгэршэ дууша үбгэ-
дынэ энэ нэрэ һааа гүй! Хэди
тайлбаринь бэдэрэжэ һаамнай,
Мэлс Самбуеа Уран-Дүшэ тухай-
гаа түрүүшн номһоо эхилжэ,
шүлэгүүдэй хэдэн цикл бэшжэ
оруулһан байдаг.

Сэнхир үдэшын дуулимхайдэ
Сэдхэн, уяран дуулахадэм,
Уран-Дүшэин тодоор
Урдаһаан сайражэ бодосл,
Амжаран намай шэртээд,
Амжалта юрөөжэ хэлээ,
Үлгэршэн таабай мэтээр
Үнхөөр наһагдаа бэлэй,
Үгшье һаа, хотын шууаа шу-
мараанай хашартай болоно, гуур-
һаа гартаа бариха дурнайнгаа
хүрэхэдэ, поэт нютаг нугаа на-
нан, Уран-Дүшэз ухаждаа оруул-
на.

Улаан-Үдэ хотодоо
Удаан байха аргамгүй,
Уран-Дүшэз ходоодоо
Улаан бодолһоо гарганагүйб,
Төрмал сэгсгэе одоо
Талынхитэй хэлгэжэ болохгүй,
Эсгын тоонтоһоо ондоо
Эрхим нютаг олохгүйб.
Наһанайн олон тоото ушарал-
нууд Уран-Дүшэзэй холбоотой,
Ургы түүһэн, нажарай нүһини бо-
гонидо мори мананһининь, орой-
һоонь омог нюдөөр нютаг оро-
ноо шэртэһининь, инаг дуратай
басаганайн хүлээлгэн — эдэ бү-
гдэ наһан мартагдаха бэлэй.

Дурлаһан ганса шамайгаа
Дурдэн эндэ һуунаб дээ,
Ургын дэлбэ, намаагаар
Уралшэ эльбэн дуулаһайб дээ,
Хани нүхэдөө угылжэ,
Хари гелэртэ уйдана гүш!
Уран-Дүшэз үргэлжэ

Улаан зүрхэндэ дуудана гүш!

Хожомоо Мэлс Самбуеа те-
мээ улам үргэдэжэ, дэлхэстэ
гүнээгүи бодолнуудыг хэлэдэг бо-
лоһон, хуушанайнгаа шүлэгүүдыг
дахин дахин заһажа мүххэ ду-
ратай нэгэ

Шүлэгүүдэйнгээ хоердохн сог-
солборинь «Санага» гэжэ дэми
нэрлээгүй. Бүхы шүлэгүүдэ ню-
тагайнгаа дэбтагдашагүй шэнжэ
шанарта, үбгэд зүгшэд, үгэн нү-
хэдтөө бэлэг болгон сэгсг мэтэ

баринхай. Зүһэм хилэзмэйнэй үнэ
сэнгые ойлгоһоноо тобойсо ха-
дуугдэма үгэнүүдээр нигжэ хэ-
лэнэ.

Хүнэй этигэл соһоо ургажэ

гэрһан

Хүсэтэ дурэн — гэр дээрэмн —

хилэзмэн.

Үгшье һаа, ажэлшэ хүдэр хүн

тухай «Сомошон» гэхэн шүлэг

соогоо дуулахадаа:

Асын нэлэнууд

сэхилгээндэл

зуралзана,

Ангалһан газарта хүнэй хүлһэн

дуһалһа —

гэхэн нюдэндэ элн харагдама

зурэг гаргана.

Ород хэлэн дээрэ түрүүшн
номойн гараха хэрэгтэ орсдой
мэдэжэ поэт Борис Ручьев ту-
һалһан юм. Бүхэсоюзна ээлүү
зохеошодой конференцидэ Руч-
ьевай семинарта дайралдажа,
хайшаал мэргэлдэн хүртэлхэн,
түрүүшнэгээ ном ородоор гар-
гуулха болоһон Мэлс Самбуеа
захыгуй бэлэртэй эрээ агша бэлэй.
«Санага» гэжэ согсолбориндэн
ороһон «Доржо таабай» гэхэн
поэмын ород дээрэ оршуулга-
дажэ, Москвада хэблэгдэхэдэ,
һайн сэгнэлтэдэ хүртэлхэн байна.
Хэм хэмжүүрээр бэлэжэһье бол,
уран хүсээр бэшэгдэлхэн энэ поэ-
мэ доторн «сэгнэлхэн» улаанһандэл
буурад нахалтай шаргашан үбгэ-
нэй» ута нэлэһанайн ажабайдал
уянгата долгин дээрэ философ-
скоор шэбшэгдэжэ бэшэгдэлхэй.
Үгэ бүхэндөө нарин нягтаар хан-
дажэ, поэт уншашадэ нютагай-
гаа хайхан сэдхэлтэй, хүшэр хүн-
дэ ажабайдалтай зам гаталһан үб-
гэн тухай үнжшэмэ зүбөөр хо-
ржэ үгэнэ. Доржо таабайн ажа-
лаа хэмхэн харахадэ, одоол хай-
шаамээр лэ.

Оншотой хүхын эршэтэй

далайса бүхэндэ зомгоһон

Олон тээшэ — үргэлхэн

шубуудал — хүрэн дэгдэнэ,

Улаһан зүргэнүүдэл жэлнүүд
ходорон үнгэржэ, шэнхэлхэн мо-
доор шэнэ байшан барижа, шэ-
нээр һуурижанаб гэжэ зүүдэлхэн
таабаймнай өөрынгөө хэлэн шар-
гаар һүүлшынгээ замда үдэшүүл-
хээ бодомжолно. Үбгэжөөлэй
һүүлшын зам тухай бодолыншье
гунгай һүүдэрээр бүрхөгдэлхэ-
гүй, ариун хайхан байдал түхэр-
эн бодомжолһондоо урмашалаар
дүүрэнгэ.

Сэлгээ таладаа хээзэ нэгтэ

эртэ нажартаа

Сэгсгүүд боложо, мүнэдэлэн

ургахадам, ямар хайхам!

Номһоо номдо шэнэ бодол мэд-
эрэл асаран хүдэлхье Мэлс Сам-
буеа оролдожо ябаа. Үгэ элэ-
нинишье шанартай шэнгүүртэй,
хүсөөр захаддэ, эндэ тэндэ ур-
дунһандаал табнжарһан үгэнүү-
дыншье үсөөдэлхэй, юрэдөө, поэ-
зини шэлжэрүүхэй хурдан дардам
харгыда гаража ябаһанаа хүсэд
мэдэрээд ябаа. «Уран шүлэг ниг-
жэ мүнэдэлхэ» гэхэн шүлэг соогоо
энээн тухайгаа нюулта ноолтгүй
бэшэнэ.

Галгүй халуунда халсаржа

малейгаад,

Гантаһан газарта аадар адтарба,

Ажалша эзэниниң нойтон

малгайгаа

Альган соогоо бажуужа

адхаба —

Уран шүлэг нигжэ мүнэдэлхэ.

Дүшэ дээрэхи улаан түмэр

Дүршэл хүснһөө нугархай

болоно.

Хүндэ балта үтэр түргэн

Хүдэлжэ, шэнжэ түхэл олгоно —

Уран шүлэг нигжэ мүнэдэлхэ.

Ингэжэ хүлһөө адхажа, үнн
үдээн хүдэлжэ, алтанай уурхай-
һаа алта сэгэрлэжэ абадаг бэшэ
гүй! Еһото поэзишье гал бурма
соһоо илгэгдэжэ абадаг ха юм.
Энэинишье шуһа мяхаараа үзэжэ
ойлгоһон поэдэй түрэл хэлэн ту-
шаагаа зүрхтээ долгисон хэлэлхэ-
ниинь гайхалгүй.

Түрэлхн бурлад хэлэмни,

шамда

Түрыншье, хэгсэлгыншье дуун

эдэлнэл.

Булжамуурай хонгоо

жэргээнтэй хэмтэ

Бүгын урамдаанай урвал

мэдэрнэм.

Бэрхэтэй хэрэгтэ шамдаа

түшэглэн,

Бэшэлхэн юумэнэйм тсо

олохон лэ,

Аялгээр хайхан нэгшье

шүлэгин

Арадай сэдхэлдэ мүнхэржэ

болохо лэ.

Ара хангай гэжэ ном соогоо
«Инаг дурэн», «Аласай замда
юроонзб» гэхэн сонедүүдыг бэ-
шэжэ оруулан байдаг. Манай
Буряадай литературата эдэ сон-
едүүдын шэнэ нэгшэ эсэрэлсана,
өөрын дэбтагдашагүй хоолойгоор
дуулагдаһан бүтээлнүүд гэжэ тэм-
дэлгэхэ шухала. Өөрынгөө инаг
дурье Петэркин ухалан бүтээ-
хэн Лауратай хошэн үзбэшье:

Хэнилма тэрэ Лаурые би нсм

соол золгосб

Харин шимни хажуудам

зэргэлдэд һуунаш,

Юрын үдэрым мүнхын

һайндэр болгоод

Юундэшьеб, тээд... Петэркин

дэнгиньо һануулаш,—

гэжэ инаг дангинадаа һүгдэн, сэ-
хээ мэдэрнэ, һүр өхтэйгээр со-
робхилһон хүнэшгүй дурнай-
гаа дүлэн тухай поэт өөрын хэлэ-
хэ үгтэй. Шагнаа.

Хэбар ерүүл гээд, зүрхэм

сохилно омогтой.

Хэбар дурэн хоор эгшэ

дүүнэр гүй

Эльгэ зүрхэмнай баярай,

жаргалай еһотой

Энэ үеда мүнхын мэдэрэлээр

дүүрэнэ гүй

Мэгдэхээжэ ерэлхэн уянга өхэ

энхэрэлхэ

Мэлигэр шулуунш, магад

тэсэнгүй хайлахал.

Унярта дэлхэйнгээ сэгсгэдэ

ингэжэ эрхэлхээр,

Ургамал бүтэниинь амиды

болгожо хайрлахаб.

Поэт бүхэн өөрын инаг дурье
онсодхон, матган дуулаха дура-
тай байдаг шуу. Үнжэгэн инаг ду-
ранай набагшада татагдаһан шү-
лэгүүдыг Мэлс Самбуеа олоор
бэшэлхэн юм. Тэрэндэ дурэн өр-
хэдээ, талада ургаһан сэгсгээ
ногтолго, һаргалга бэшэ, үдэр бү-
рини ажабайдалтай бүтөөр хол-
боотой, өрээдүйн ариун гэрэлтэ
үдэр тээшэ эхэ алхам хээ яба-
далдань арга нүхэсэлһи боложо
үгэнэ. «Наһанайм ганса» гэхэн
шүлэгын энэ бодолымнай батал-
жа үгэнэ.

Хадын горхойн хэрьялахда,

Хүхын дуунай ханхнахада,

Һайхан сагай мандахада,

Һанажал шамаяа уяртаб дээ,

Һананайм ганса,

Оршолонто хурбаа юртэмсын

Олон хүлгөө зон соо

Онсо нэгэ нүхэртэйб гээд,

Омогорхон хэлэжэ һуунаб дээ,

Һананайм ганса.

Буряадай ленинскэ комсомолой

түрүүшн лауреат Мэлс Самбуеа

Эхэ орон, Ленин, комсомолод зо-

рюулан шүлэгүүдыг дуратайгээр
хэблүүлэн гаргадаг һэн. Гадна
ажалай түрүүшүүдэ зориулагда-
һан шүлэг, поэмуудын огсом
хонгоогоор радио телевидениэр
эдэлдэг, газетэ, журналай хууда-
һануудта толилогдодог бэлэй.
Энэнь юу хэлэнб гэхэдэ, автарай
ажайдалтай холбоотой барисэ-
тайо, үдэр бүрини хэрэгые маг-
тан дуулаха өргөтэй байһынь
гэршэлхэ бшуу. Тэрэ ажалай тү-
рүүшүүдэй уулзажэ, хонон үнжэн
хоорлэдэдэг, ажлуудал, ажбай,
далаарн һонирхожо, жэншэдгүй
мэдэжэ абахые оролдодог һэн,
һүүлшын зохоолнуудын нэгэн
болохо «Алтан одоной гэрэл» гэ-
хэн поэмын Сэлэнгын районой
суута хоншон, Социалист Ажалэй
Герой Валентина Гончикова Ро-
мановада зориулагданхай юм.

Геройн ажабайдалыг үргэнөөр
зурлагдаһан энэ поэма уншадэ-
да ульгам, һонирхолтой, бодото
поэт хүнэй бэшэлхэн гэжэ элэ мэд-
эрхээр. Аба тугайгаа бодолон
Романовагай бодол эндэ буулга.

Ашыош зээтэгүй гүгээд

хэриулын оролдоод,

Ажаллажа гарһууб шамдал

адли хайханаар.

Бурхан тээшэ дэлхэйдэ бии

юм һаа, нэрээ,

Бурхан багшын шимни

ха юмшн, мэдыш.

Поэмынгээ түгсэхэдэ Валентина

Гончиковагай хэды гэрээтэ һай-
хан сэдхэлтэй тухайн хээжэ
дүүргэнэ.

Мэдэрэлээр билтарма танай

уудам сэдхэл —

Мэдэгдээгүй байһан үргэн

шэнэ дэлхэй,

Бэярайн, энхэрэлхын захэ

хнээргүйдэ этигэг,

Баялигаа мүнөөдэр хүнүүдтэ

дууһан дэлгэлхэй!

Мэлс Жомьянович зохооты ажа-
лайнгаа түлэг дунда сэгһээ урм
наһа бараһан гэжэ мэдэнбди,
һүүлшын шүлэгүүдэй согсолбори
соо ороһон «Сагай үрэхтэн» гэжэ
шүлэг соогоо наһан тухай бодол-
гото болоходоо, гунгита болэй
обтаногүй. Тээдшье тэрэнэй поэзи
хээээдэ гэрэл түхөөн байдаг лэ.

Мүшэрһөө таһарһан алтан

Арбан зургадхон зуун жилд манан орондо буддын шажан дэлгэрж, бурхад, монгол арадуудай хуушан монгол бэшэгтэй болохо, түбэд эмнэлгын нэгтэрхэ хэрэгтэ ехэ мүлөө үзүүлэн гэжээ. Энэ шэнэ хүгжэлтэд ламанарай, сашаада манай эндахээ һеса руу бэрхшээлүүдье дабажа, ябагаар, мореор ошсожо хураад, хаарамба, дооромбо манаарамба гэжэ эндалаан болохоороо пүрхэ сэтгэлдэй дүүргэлхэн үүргэ ехэ байгаа. Түбэд эм бэлүүлхэ, буддын шажан дэлгэрүүлхэ хэрэгтэ мэдээлэ болон алдаршалан Петр Бадмаев, Агваан Доржиев, мэтэ хүнүүд тэдэрээ. Нүгээгэндөө алдар сууда гаралан хаарамба, дооромбо, гэжжанаар, суута эмшад дасан бүри толгойложо байхан байдаг. Мүн дасан бүхэндэ байхан мембын, шойрын дуганууд түбэд эмнэлгын нэг.

Улаан-Үдэ хотоноо гушаад модо газарта оршодог Ивалга тосхоной сөөдхэй үүжм гүбин дунда дасанай ганжор алтаран яларжа, наранай хурса гэрэлдэ толорон харлгадаг. Энэл гэжэл дээ, СССР-эй буддын шажантанай толгойлогшо бандида хамба-ламын резиденци—Ивалгын дасан. Энэ наһатайшье, наһа гүсэй хургуули дүүргэжэ өрхөн залуу ламанаршье ламын алба дүүргэжэ байдаг. Тэдэнэй ажал амжатар ехэ байдаг. Хүдөө нутагуудһаа, хүршэ об-лестнуудһаа, Хальмагһаа, Ленинград болон башышье хотонуудһаа хүзэгтэн, ном шу-длашад, ажилшад, ямаршье хатан ажалал, субажал байдаг. Тэдэндэ дасанай үүдэн ходоодоо нээлгэтэй, үдэршье, үдэшшье, хүншье өрөгшэд хэрэгтэ бүтээгэд лэ, сэдхэл дүүрэн бүсэдэг юм.

Албанайн ээртэ—Дид-хилба лама болоно. СССР-эй буддын шажантанай түбэй управ-ленийн удирдагшад нэгэн болохо Э. Д. Цыбикжаповай халуун хабаадалга удирдалгаар дэлхэн дээрэ энэ ам-галан байдалай түлөө ехэ ажал ябуулгадаг. Ивалгын дасан энэрхы найхан сэдхэлэй бо-дот хэрэгүүдье бэлүүлхэн байна. Нүүлэй арбан жил соо 36 найрамдалай жасада 270 мянган түхэрэг үргөө. Ганса 1989 он соо дайнай ветер-нуудта, дайнда наһа барогш-дай үргэмжэ дутуутай бүл-нэртэ туһа үргэмжэ болгон, 60 мянган түхэрэг оруула-даг. Ивалгидуудай интернат-байшанда байгшад дээдэ хоол, эм дом, элбэгжүүлхэ болон тэдэнэй байдал үргэдхэн най-жаруулха хэрэгтэ 70 мянган түхэрэг гаргалшаа. Бүхы дэл-хэй дээрэ олон улсасай хос-

САГАМНАРЫН ҮРЭЭЛНҮҮД
Мэндэ! Амар сайн! Амар мэндэ шэнэлбэ гү! Лагшан бэе хүнгэн гү! Буруунтай булшантай, даагантай далантата хаяа! Саһа бордоһо хүйтэн үнгэржэ, Сагагаа бариха сөгнай өрбэ гү!

Үрэлэйнгэ найханнио үршөөжэ хайрлагты, Ундэр наһайнгаа орьел бодолыо заяагты. Урагшатай, амжалтатай, үдэрнүүд өрөгшөл байг, Улам найханаар байдалнай эрьсэжэ байг!

СОЛО ДУУДАЛГА

Хэтын ехэ бай дээрэ Хүлэг морид нгарба. Хүхэрэгшэ тэнгэрн доотонүүр, Хүрһэтэ дэлхэй дээхнүүр, Дүүрэн алаг нодөөрөө

эрбэлзүүлэн, Хоёр сүрмэн шэхэрээ утаа бүшхүүлэн, Дүрбэн хүлэг түрүүнүүдһаа Дүлэ сасартар харайлган Сүүтэ хүлэгүүд энэл даа! Утаһан найхан нүүлэн, Шүнгэн жөгдэ дэлхэтэй, Заһамал жибжэгэр бэстэй, Хотогор зөөлөн юмгатай, Хатуу булад туруутай, тоо ута шэхэтэй, Түгэс бээмшэ эрдэмтэй, шара тооһо татуулжа, шамдан урдань ороһон, Харсага мэтэ шуумайжа, хамагыо хаян өрһөн

урмандашин, Хадаг бархн урдаһааш утганжа,

жолоош бариха, солмеш дууджа байнабди! Адуунһаа танижа барихан, Агтаһаа хоржо хурганан, Утын намар ужаа, Урилдаанай шэнжэ олгоһон, Эрхим гүүнэй унаган Эрхэ гоо хүлэг лэ. Гол газарта ужаа, Гоо сээжтэй болоһон, Гал түргэн хүлэг лэ. Тоо ута шэхэтэй, Түгэс найхан бэстэй, Шэгдэхмэл мүнгэн

ноогооо алалзуулан, Шэрэм түрүүе табилак, Хүсэ мэдүүлэн өрһөн, Харсагай бэстэй, Харсага жогууртай Шадиме абалсан өрһөн, Шиник соло дууджа байнабди.

Зээрэ малаан азаргын Зээрэг гүүнэй унагад, Сула мүнхэн наһайтай, Шүдхал булад туруутай, Түрүүн дорос шабхатай, Тохом дорос хүлэгтэй, Харанхы газарыо Удэр болгон харайдаг, Харганаатай газарта Хүргы гарган гүйдэг, Заан найхан дүрэтэй, Загал найхан юмгатай, Солбон хараасгай мэтэ Шуран загалан мэтэ, Шуумайжа ерыт! Хурдан харсага мэтэ, Хабталзаһан загалан мэтэ Харайжа ерыт! Түмэн хүлэгтэй Түрүүндэ өрһөн Түгэс хурдан моримнай, Нүртэ азаргын үрк, Нүртэй гүүнэй унагад, Дааганһаа дабхыжа һураһан, Дээмай хурдан гүйдэлтэй, Тодоруулан мэдэжэ, Урилдаанда улаһан, Батай найхан наһайтай, Бардам найхан мундаатай, Заан найхан шэнжэтэй, Заһамал найхан дэлхэтэй, Дун бүрээ хамартай, Дүлэн хара нодотэй, Сахир булад туруутай, Сагаан мүнхэн тахотай, Бэлхэн хөөрхэн хушуутай, Бириш үзүүр нүүлтэй, Найр бүхэндэ түрүүлдэг, Улад зондоо магтуулдаг, Ундэр солосо дуудуулдаг! Хурдан малаан азаргын, Хулаша гүүнэй унагад, Урилдаанда түрүүлжэ өрбэд, Сэхилгаандал шуумайжа өрбэд.

Харсага шэнги Харайжа өрбэд, Бүргэд шэнги Бүрэлдэжэ өрбэд, Бутатай газарта Бүдэрнүүгү өрбэд, Харганаатай газарта Халингүй өрбэд, Хотогор найхан бэстэй, Хулигар найхан шэхэтэй, Хонхогор мүнхэн туруутай, Хара торгон дэлхэтэй, Тохом дорос хүлэгтэй, Толгой дээрэ монсготой Эдэ хүлэгүүд эрдэнэ! Үдэр бүри урилдажа, Ундэр солотой болотой Жэл бүри урилдажа, Зон арадга алдаршаты С. БАБУЕВАЙ суглуулбарһаа.

БОДИ СЭДХЭЛ БАРИМТАЛАН...

оуддын шажанай философн нэгтэрүүлэн шудалхда ехэ үүргэ дүүргэдэг лэн. Олонхи дасанда номуудай бар, туйлай баян номой сан (библиотека) байхан байгаа. Олон эрдэмтэн, Л. Н. Толстой түрүүтэй урс зохиолшод буддын шажанай философи үндэсрөөр сэгнэдэг, шудалдаг байхан баримтанууд бии. Октябрийн хубис-халай урда бурхад ороной дэбисхэр дээрэ дүшөөд дасан түгэс дүүрэн хэрэгсэлээ хүсэн-дэн орууланхай хүдэлжэ бай-гаа. Нүгээгтын арад зон хубаа-ран, өөр өөрынгоо дасанда хандажа, үргэл мургэлөө еһолдог лэн. Гушээд гаран ондо хүнэй сүлөө архыо шэ-рүүн хүндэ түмэр мунсаар да-раһан Сталиной үеын эрбүүс-мэ жэлнүүдтэ өрөд зоной ухаан бодолоо, оюун бэлгээ, уран шадбарла гаргажа, хэдэн зуун жил соо байгуулан дасан, дугануудыо хэдхэн жил, һара соо ээрлиг муухай ашвар ссадан үгс хэһэнни наһатай зон нодөөрөө харһан байна.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай хүүлдэ мур-гэлэй шажанда гүрэн түрын хандалгада хубилганай ашвар манай Бурхад орондо мургэ-лэй газар байгуулжа болохо зүбшөөл олгогдоо бэлэй. Ти-гэжэ Ивалгын дасан байгуу-лагдежа, хүзэгтэн эсндо баяр өсөрһөн юм гэжээ. Шэрүүн үеын түрмэ шоронһоо ами-ды мэндэ үлэһэн наһатай ном-шо ламанар эндэ уригдажа, дасанай эмхидхэлэй үүргэ дүү-гээ, Үгы хэгдэһэн дасануудай зарим нэгэн үнэтэ нагнн юу-мзнуудыо хадагалжа байхан хүзэгтэн тэдэнэ шэнэ дасан-даа сэдхэлээ занан үргэжэ, мүнхэ хадагаламжада сруул-һан гэжээ.

Илангаа хурал мургэлэй үедэ хүн зон тон олон суг-лардаг. Тэдэнэр асуудалда ха-риуу абаха хүсэлтэй, наци-ональн еһо заншалда сөхн баримталжа, найхан сэдхэл-тэй ябадаг. Уг гарбалзайнгаа урдэ нагнн үялгала дүүргэ-жэ, алдуу эндүүгээ немоншол-жа, үйдхэр гашуудалаа тарзан, сэдхэл бодолоо ариудхан, боди сэдхэл сахиын гүнзгы хүсэлдэ абган абагшад мүн. 36 найрамдалай совет комитетэй бурхадэй отделенин болон 36 найрамдсэй жасын нэгдэмэл пленум дээрэ һун-гуулинн Кобанскийн террито-риальна 804-дхн округһоо РСФСР-эй арадай депутатта кандидатдаар буддын шажанай түбэй управленин түрүүлэг-шын орлогшо Эрдэм Дашбал-бырович Цыбикжапов нэгэн дуугаар дэбжүүлэгдэнхэй. Эрдэм Дашбалбырович Цы-бикжапов ежалша малша бу-рхад бүлэ соо долоон хүүгэ-дэй нэгэн боложо, 1954 ондо түрөө, багадаа эсэгһээ гээг-дэжэ, бага наһеһаа ажалла-жэ, эхэдэ туһалжа, дүүнэрээ харалсаха бээтэй болоо. Тэрэ үедэ үүлтэртэ хонөөрөө суур-хэжа байһон Хэжэнгын айма-гай Загальтын совхозойнгоо хонишон боложо ажаллаа. На-һанайнгаа өрхөдэ, сэрэгтэ хо-ёр жэлэйнгэ уялгата алба дүүргээд, Зүүн-Сибирин тех-нологическа институтта хураа, 1977 ондо буддын шажанай дээдэ хургуулида Улаан-Баа-тар хото ошожо, амжалтатай дүүргэжэ өрээд, Ивалгын да-санда лама боложо хүдэлөө. СССР-эй буддын шажантанай түбэй управленин түрүүлэг-шын орлогшоор 1988 ондо хунгадаа. Мүн бонидо хам-ба ламын орлогшо байна.

рондо ябуулагдажа байгаа энэрхы сэдхэлэй хэмжээ ябуу-лануудта Э. Д. Цыбикжапов эдэбхитэй халуунээр хабаада-жа, хубитала оруулдаг юм. США-тай Лос-Анджелес хото-до үнгэрэгдэһэн бүхэдэлхэй буддын шажантанай холбоо барисанай XVI конференци-дэ СССР-эй буддын шажант-най делегаци толгойложо ошоо лэн. Хиросима, Нагасаки хотону-дые атомээр боомбодоһондо эсэргүүсэһэн олой улсасай кон-ференцидэ Япон орондо ха-баадаа. Мүн Улаан-Баттар хотодо болоһон Азидахи буд-дын шажантанай конференци-дэ хабаадаа, 36 найрамдалай түлөө Азидахи буддын шажан-тан болон бүсэд шажантанай «түхэрээн стол» эмхидхэгшэ-дэй нэгэн тэрэ байгаа. Э. Д. Цыбикжапов 36 най-рамдалай совет комитетэй бурхадэй отделенин правле-нии, селой болон байгалыо оршалан хамгаалха комитетдүү-дэй гэшүүн юм. Мүнөө хубилган шэнэдхэлгын үедэ шажан мургэлэй өрөдтэ бусаагдажа, кинитын хэрэгтэ хүзэгтэнэй хабаадалсадаг бо-лоһон гайхамшог шэнэ үе са-га буддын шажанай түлөөлэг-шэ Эрдэм Дашбалбыровичай РСФСР-эй өрөдэй депутатта кандидатдаар дэбжүүлэгдэһыо бүхы хүзэгтэн, олоннио үзэ-һэн дайнай болон ажалай ве-теранууд даган баясан най-шээн үгтөба. Э. Д. Цыбикжа-пов арадай дүүрэн эрхэтэ де-путат болон хунгадгад бай-хадаа, бүгэдын шухала хэрэ-гүүдтэ бүри харюусалгатай-гаар, боди сэдхэлээр орол-дон хандажа, горитой хубитаа оруулхыо дамжугүй байна. Ц. НОМТОВ.

Тугалнай буруун, бурууннай хашараг, зуртамнай түлгэ, Түлгэмнай шүлгэ, Унагамнай дааган, Даагамнай морин болобол. Могой жэл мүлхнөөр үнгэрбэ. Морин жэл түбэргэнөөр өрбэ, Наһан дээрэ Наһа нэмэжэ байхадаа, Айл аймалгаа, өрөд зондоо Үшөө ута наһа, Удаан жоргал үрээлэ! Жэл бүри жэгдэ хангалан, Он бүри омог дорюун, Сагаалжа, ногоолжо байа даа! Хүйтэн үбэлые дабаха солотой, Хүтэ нажарыо амадаха үрээлтэй, Сагаалган—манай найндэр, Саг үедэ мондаха болтогой! Булшен далан зузаантай, Бурууд, даагад бухиндан, Оодоролдоһоор, мэнгэнээр, Ондо ороһон болтогой! Наһа буулгаар билтарма һүн сагаи эдөөмнай Булаг мэтэ бурьялжа, Горхон шэнги харьялаг лэ! Хонгор дайдаа бурхөөһн Хонин олон хүрэнгай, Хойто хабарай ногоондо Хоёр дахин үдэг лэ! Хүйтэн үбэлэй ханыо Хүсэ шадалтайгаар дабажа, Унагад, даагад мориднай Унаанай хүлэгүүд болог даа! Гаража өрһөн энэ жэлдэ Газар дайдамнай үржэлтэй байг лэ, Хото город, хүдөө нутаг бүридэ Хонин төөлэй, сөгсан эдээн дэлгэрэг лэ! Хүн бүхэн хүгшэн, залуугүй илгаагүй Хүнгэн солбон, энхэ элүүр ябаг лэ. Хүүгэд, үбгэд хуби заяандо гомдонгүй, Хүхюун, дорюун эол жаргалаа эдлэг лэ! Арад зон—ямаршье үндэлэ, яһанай һаа, Аха дүүдэл эб нэгтэй ажаһууг лэ, Агууехэ Эхэ сромнай ходоодо Ажалша баатартол урган батажаг лэ! Дэлхэй түбимнай дайнай утаа үзэнгүй, Дэлгэр тэнюун, сэлмэг байхэ болтогой! Уан сагсан найхан сэдхэл үгырэнгүй, Улас бүхэнэй холбоо бүхэлхэ болтогой! Энэ үдэр амар мэндэсэ мэдэлсэжэ, Мүнхэдөө аха дүүнэр болоел! Эгээл найхан хүсэлөө үрээлсэжэ, Муугаа даража, баяраа үргсөл, Буурал ахатамнай

НАЙХАН АЯЛГА ТАТАЛУУЛАН...

(Үргэлжлэл. Эхнийн 9-12, 1-дахн номеруудтай).

Мангир татажа хатаагаад шүлэнд хэдэг хааб даа. Бүрх урда сагта мангирой тархины талхан болотор нүдөөд, талханай орондо аарсандаа хамарма үдхэрүүлдэг хэн. Эдээн-нээ гадна нүдэн, гэгээгнэн, гэмрхөн, гүбхэн, шэхэр гэх мэтэ үбхэнүүд үндэн мэл-тэжэ үхбүүд, залуушуул эдидэг хэн. Зунай сагта тарнаан, гэгүүнэ, дааган шэхэн, хурган шэхэн гэжэ гэгүүн аад, шүүнэ эхэтэй үбхэнүүд түүжэ хүүгэд эдидэг байгаа.

Жэмэсүүд гэгээ, үлр, мой-хон, гүлээрэгнэ, алрхон, нэрхэн, долоогоно түүдэг хэн. Үлр, мойхон, долоогоно гүр-бье шанжа үрмэндэ хэлсэдэг, нүдөөд хурха хэдэг байгаа. Алрхон, нэрхэн минн эдидэг. Заримдаа зөөхэдэ, хүндэ зуу-раад эдигшэ бэлэй. Ганса нэг-хүн хээр түүгээд наймаа-лагша хэн.

Сайн хомор байхада, нохойн хоншоор, үлрэй небшаа ша-нажа, сайн орондо уугша бэ-лэй.

ЭЛДЭБ АЖАЛ

Нооно сохилго, нэв дарал-га, Хонигүй айл гэжэ байгаа-гүй. Эгээ ядуу, үгтэй айлууд 5-6 толгой, дунда шадалтан 20-30-а толгой, баяшуул хэ-дэн мянган толгой хонигүй байдаг хэн. Ионь соо хонигүйнгоо нооно хайшалаад, тэгшэ газар дээр хүнжэл, хуу-шан дэгл, брезент мэтэ юу-мнүүд дэлгээжэ, тэрэн дээрээ нооноо тараагаад, хэ-дэн үдэр соо хатаадаг бэлэй. Тингээд тэрэнэ сохино, нэв дараагай байгаа. Нооноо ба-лай худалдаагүй хэн. Хаа-яа мээшэг талхаар андалдаг байгаа. Сохино үдэрөө гар-гаад, ноонооной сохилсг гэжэ хүршээрөө зарладаг хэн. Зоной суглархада, гэрэйнгээ үбэртэ хүнжэлүүд айлһаа суглуулжа, нубаруулан дэл-гээжэ, тэдэн дээгүүрээ нэг-гэ нэгэ тэбэр нооно хээд, хоёр тээн нэг-нэгэ хүн хуу-гаад сохино эхилгээ бэлэй. Утаашаа метр тухай, бүү-ининь хурганай ээргэ бурган-хан хабаагаар сохино хэн. Нооно сохилгоной урда гэшүү-нэгүй сэхэн бургана отол-жо, гэрэйнгээ газра асараад, дурһинь зулаад, хамар гэшүү-хэн, ярануудын сэрхэгээр арилгаад хатаадаг хэн.

Хүн бүхэн хоёр-хоёр хабаа баридэг байгаа. Сохинодоо нигдэг хэн: нэгэ гэрэйнгаа хабаа дээшн далайжа ерээд, нооноо шабадан буулгаад, тэрэнэ дахин далайжа зуураа, нүгөө гэрэйн хабаагаар ноо-ноо сохино еһотой. Ингэжэ хабаатай хоёр гэрэйн нэлгээ-дээ, дэлгээтэй ноон дээрэ буудаг хэн.

Дээрээ нооһотой хүнжэл дэбшээр гэжэ нэрлэгдэ юм. Суглархан хүнэй тоогоор 5-6-шье, 10-аад гарыншье дэ-бшээр хэдэг байгаа. Нооноо хайса сохилгоной, тэрэн гэр-аараа уриһанһаа өөргүй хү-бэн шингэ бамбагар болог-шо хэн. Тинхэдэн тэрэнэ хүнжэл дээрээ тараажа, ха-баагаараа эльбэн хайса жэг-дэлээд, хоёр тээн хунуудын нэгэ нэгэ хабаага нооһотой-гоо үрөөлэн захидаг табижа, нүгөө хабаагаараа нооһотой хумжа, хабаагаараа мух-руулдаг юм. Тинхэдэн ноо-һотойн хабаага ороон мон-сойдог. Тингээд тэрэ хабаа-гаараа угаһан хубсаа муш-халһан шингээр, мушхад зан-гидажэ хадагалдаг юм. Тон тингэжэ нооно дахин сохино монсогойлдог байгаа юм.

Бэрэнэ зонинь нооно сохи-нооо урид сайлуулдаг, ноо-ноо сохино дүүргэхэдэн, хонин алажа эдэлүүлдэг хэн. Эдэлүүлгэн дээрэ хотонойн үбгэд, хүүгэд, суглар-жа, хүсэд лэ найрланга болог-шо бэлэй. Тэдэйн эдэлжэ дүүргэхэдэ, нооно сохино-һон айл хүн бүхэндэ «хуби-гэжэ шанһан махэ үгдэг хэн. Тэрэн 400-600. грамм тухай махан юм.

Нооноо сохино дүүргээд, эдээнэй болохы хүлээжэ байһан хүбүүд барилдажа, тээгэ хаража хугаалдаг хэн. Хоёр хабаа газарта зоогоод, тэдэйнгээ үзүүр дээрэ нэгэ хабаа хүндэлэн табижадан тээгэ бологшо бэлэй.

Ингэжэ нооһоо сохино бэл-дэлһэнэ хойшо нэгэ хэдэ хо-ноод нэв дараагай хэн. Тин-хэдээ арбаад хүнине уридаг байгаа. Нэвгээ дарахадаа үх-ээтэй гү, али адууһанай түүхэй ерһые шал норгожо, газар дээрэ үһынь уруу дэлгээжэ, тэрэн дээрээ брезент, мээшэжэ мэтэ юмэ үшөө дэ-бээд, дээрэн бэлдэлһэн ноо-ноо жэгдээр хабтайлан та-баад, дээгүүрнэ гэгээгнэнэй мабшаа, нооно үбхэнүүдэ талхад, хүнэг, тухуур мэтэ ам-һарта соо үһа хээд, тэрэнэ нэгэ альган дээрээ табижа хэл-гилгэхэдэн, үһыннэ аха-раа ааб даа. Тинхэдэн нүгөө-дэ гэрэйнгаа эльгаар тухуу-райнга амһары алагдаха-ден, үһыннэ нэгэ газар ад-харангүйгээр сээржэ, дэлгээ-тэй нооһы сүршэдэг хэн. Нооһотойнгоо хүсэд нэгээр-

ута богонор ондс ондс нэр-лэгдэ байгаа. Май, июнь һара-соо алаһан, нооһынь хайша-гадһанһаа хойшо үшөө жэг-дэжэ ургаагүй халсагай үһ-тэй хониной арһон — хуулидаг; 1-2 сантиметр тухай үһтэйнэ — хурбадэг; хэйшлһанһаа хойшо 3-4 һара болоһонинь — үзүүр; ута үһтэй, үбэлэй-инь — нэхы; оройдоо үһтэй, нүсэгэн арһан һармай гэжэ нэрлэгдэ юм. Үһынь халгаад, нимгэхэнээр элдэлһэн хониной, ямаанай, тугалай арһынь һар-һан гэдэг бэлэй.

Арһа сагаанай шара шүүһэн соо элдэн хонигто хээд орхи-тодо үһнininь гуужажа, бэлэ-хэнээр халадаг юм.

Хабар, намарай дэгл хүр-бэдхэ үһтэй арһаар оедог, үбэлэй дэгл нэхы гү, али хүр-бэдхэ үһтэй арһаар оедог байгаа.

Хонин, ямаанайнгаа арһануу-ды худалдаха ябадал орой-доошье үгы бэлэй. Хонин ма-лайнгаа арһанууды айл бүх-тэй хамгад элдэдэг хэн. Эргэ-

лодоо юм. Зүгөөр хушлагуй, үнгэ дэгл оёо һаа, арһаа утадаг байгаа. Доошоо 40-өөд сантиметр, диаметрын 15 сан-тиметр тухай нүхэ (утаар) мэлгээд, дооһон адууһанай хатаһан тонтотой нарһанай шэнгээрһэн хоерын хэжэ, гап аһаадаг юм. Тэдэн дүлэгү-гөөр ууһаа угаа баадаг хэн. Утаар дээрээ утань метр тухайнур турбан нари модо (хабаанууды) зоожо, дээдэ үзүүрнүүднэ холбоод, дээрэ-һэн арһаа үнгөөрнэ дооо тээшнэ тохожо, өхээр утаа-най гарахаар бэшээр бүтүү-лээд орхихорхидог байгаа. 2-3 час тухай болоод абаха-ден, арһанин шарабтар үн-гэтэй болодог хэн. Энэ үнгэ-н бэлээр халаагүй, хэдэн жэл-соо ябадаг бэлэй.

Гутал оёо гэгэн арһаа (хониной, ямаанай, адууһанай, гүрөөһэнэй) холтоһодог байгаа. Шэнһэнэй холтоһон хуһанай шүлтэ хоерын тогтоон соо хээд, малай яһа нэмэл-сээд олон час соо, үһанайн

шэргэхэдэ нэмжэ байгаад, бусалгаха. Тинхэдэн шүл-нинь хүрн үнгэтэй болодог юм. Энэ шүлөөрн арһаа бу-дахадан хэдэн жэл соо үнгөө алдаагагүй хэн.

Бодо малай болоод эрь-е хониной арһа элдэхэдэ эрь-еулгэдэг байгаа. Эрьеулгы-е нимшүүгээр хэдэг хэн. Утаа-шаа метрһээ үлүүхэн, 7-8 сан-тиметр зузаантай хабтагай абээд, тэгэн дундан тухээр-лүүлээд, хоёр үзүүрнэ на-рин болгохо, тэрэ тухээрнэй-гээ дундан нэгэ өх нүхэ, тэрэнэ тойруулаад 4 гү, али 6 багшаг нүхэ, хоёр үзүүр-тэнь нэг-нэгэ нүхэ гэрэжа өһотой. Иймнүүд хоёр модон байха эргэтэн. Эрьеулгын гол гэжэ юмэн байгаа. Дэгл-лэй хамсын ээргэ монсогор хуһанай гол руун зубуулан сооложо гэрэһан забһар хэ-дэг байгаа. Тэрэ голоо нэгэ үзүүрээрнэ газарта зоогоод, тэрэнэ мүнөөн нүхэтэй мо-донуудаа улаад, үзүүрнүүд-тэ хэршэлээтэй гасуунуудаар хоёр үзүүрнүүднэ тулажа тохдог хэн. Тингээд үнгэ-н гэгээшэн гонзойлгон, арһаа эбхээд, голой забһар руу гүл-дируулжа хээд, дээдэ доодо тухээрнүүдэй нүхэнүүд руу хабһанууды улаадаг юм. Тин-гээд, арһа хабһууһан гол захын гасуу хоерой хоорон-дуур нөөлжүүлэн, 2-3 метр утагай гасуу гудараад, нүгөө үзүүрһэнэ баржа тойродог хэн. Тинхэдэн эрьеулгэ соо-хи өрһон үнгөөрөө үрээлдэн эмиржэ зөөлрэдэг байгаа. Ар-һа элдэгшэ амаржа байгаад, бүхэл үдэртөө эрьеулгээ эрьеулдэг хэн. Бүдүүн хуһы-түнхээд, 4 хабһа гэрэжа бэ-һишье эрьеулгэ байгаа бэлэй.

Арһа элдэдэг талхи гэжэ юмэн байгаа. Хоёр анхын тал-хи байһан юм. Нэгэнь зу-заан хүндэ модондо хоорон-доо 15 сантиметр забһартай-гаар, дээшн гонзойлгон хуу-лаһан хоёр хабтагай 60-70 сантиметр үндэртэй модон юм. Эдэйн дээдэ үзүүрнүүд хур-сэдхэнхэй байха. Эдэйн үзүүр дээрэ арһаа үнгөөрнэ та-баад, дээрһэнэ хоёр модо-ной хоорондуур үбдэлгэн да-рахадан, арһанин тэдэ мо-донуудай үзүүрнүүдэ шуде-рагаһаар, забһарын оло дахин доошоо ороходоо эл-дэгдэг байгаа. Хоёрдохын богонихон тэбшэ шэнги аад,

хоёр үзүүрнэ хула юмэн юм. Нэгэ үзүүрнэ хүндэлэн эхэн голдо хуулаһан хабта-гэршэ модон баруул. Баруу-лай доодо хажуун хурса эр-тэй шүднүүдэ гэрэһан бай-ха өһотой. Баруулай үзүүрһээ үргөөд, арһаа талхи дээрээ хүндэлэн табаад, хажуу тээ-шнэ ябуулжа байгаад баруу-лаараа дарахадан арһан эл-дэгдэг юм.

Арһа элдэгшэ гэжэ өх саг эдидэг, өх хүндэшье ажал байгаа. Тэдэ эдэ бүтэ өжөл-гө гансал эхэнэрүүд хэдэг хэн. Зарим эхэнэрүүд баяшуулай арһа элдэгшэ, ууха сэйгээ оло-дог бэлэй.

Хүн хүнтэй уулзахадаа мэн-дэшэлдэг гэжэ өх даа. Урдан мэндэшлэг ондо он-доо байгаа. Наһатай хоёр хүн уулзахадаа, «мэндэ амар» гү, али мининь «мэндэ» гэлсэдэг хэн. Аха зонинь дүү зондоо «мэндэ» гэх, дүү хүнинь аха зондоо «мэндэ амар» гэдэг бэлэй. Дүү хүнинь түрүүлжэ мэндэшлэх өһотой. Эрэ хүн эхэнэры мэндэшлэхэдэ «мэн-дэ амар» гэдэггүй, минн «мэн-дэ» гэхэдэн, эхэнэрын баһал «мэндэ» гэдэг хэн. Ламанар, ноод хүндэтэй үбгэды эх-нэрнүүд мэндэшлэхэдэ «мэн-дэ амар» гэхшье ушарнууд байгаа хэн. Үбгэн зон хүшэн эхэнэртэ заримдаа «мэндэ та» гэгшэ бэлэй. Мэндэшлэхэдэ-дэ нимшүүгээр үгэ андал-дадаг байгаа:

— Мэндэ амар!
— Мэндэ. Та мэндэ!
— Мэндэ. Мал хүрэг мэндэ!
— Мэндэ. Танай мал хүрэг мэндэ!

— Мэндэ. Нютагаар ямар хонинтой байнат!

— Үгы даа. Та юу хонирхо-жо байнат!

— Үгы даа.

Холо долошог байдаг зон бэе бэетээ уулзахадаа: «Ам-галан тайбан байна гүт! Жэл-дэ һайн орожо байна гүт! Шо-но, нохой ээлтэй гүй!» гэхэ мэтээр асуулсадаг хэн. Эхэнэр хүн «мал хүрэг мэндэ гү» гэдэггүй, харин «мал адууһан мэндэ гү» гэдэг байгаа.

1915-17 онуудта залуушуул мэнда гэнгүй, һайн байна гүт гэжэ мэндэшлэдэг болоод, на-һатай зоной дүра гутаагша хэн.

Өөрөө дээшэ наһатай эрэ хүнэй орожо ерэхэдэ, гэртэ байшад бултааран заабол бодохо өһотой байгаа. Аха зон хуужашье байхадан хам-магүй хэн. Мэндэшлэхэдэнэй хуулээр гэртэ байшад булта-рэн гэдэгшэ боложо, ерэгшэ аха хүнине урдуураа гэрэжа, хоймортоо хуулгадаг хэн. Ингэжэ Агын буряадууд энэ гурим тон наринаар сахи-даг бэлэй.

Айшад мордоходоо «баяр-тай», заримдаа «мэндэ» гэдэг хэн. Мүн баһа «һайн хуугты» гэдэгшье байгаа. Мордохо зо-нинь үдэшлэжэ, моринь аба-даг хэн. Бэржэ сэрэгдэ буу-хаданшье, угажа моринь абадаг бэлэй.

Сагаалганай үедэ золгохо гэжэ өһо байгаа. Золгоходоо хүл дээрэ байгаад, хоёр гэр-эйнгаа алыгы дээшнэ ху-руулжа, урагшан харбайгаад, дүү хүн аха хүнэйнгөө гарай сарбуу тохонго дорхоод дүн-гэн баридог хэн. Тинхэдэн аха хүн гараа тэрэйнгээ сар-буу дээгүүрнэ табижа, «сайн уу» гэдэгшэ бэлэй. Эхэнэр хүн дэглэйнгээ туруу буул-гаад золгошо хэн. Аха зо-нинь шадабал хадгаар зол-гошо бэлэй. Тинхэдэ дүү хүнинь ахынгаа тохонгог урдуур хадг тохогош хэн. Нүгөөдэн хадгай һаа, баһа тингэдэг, хадгай һаа, тэрэ-нэйнгээ хадгыг бусажа, ба-һа гар дээгүүрнэ тоходог хэн. Олон хүнүүдэ өрһэн хүн тэдэйн эгээ дээдэ захиһан кэди хүнине мэндэшлээд, бу-садын «бүгдөөрөө мэндэ амар» гэнтүү бэлэй.

Д. БАЗАРЖАПОВА
толлуулба.

АГЫН БУРЯАДУУДАЙ ЕҢО ЗАНШАЛНУУД БОЛОН ЗУГАА НААДАНУУД

[ЭТНОГРАФИЧЕСКА ТЭМДЭГЛЭЛНҮҮД]

хэдэн, уташаа хоёр метр-һээ үлүүхэн, сэрбэлдэжэ мул-жэрхэн, диаметрын 10-аад сантиметр бүдүүн монсогор модон гол табижа, нооһоо брезентэйн хүйлэн ороогоод, таһа хүлжэрхидэг байгаа. Тэрэнэ үхэрэйнгөө арһаар орео-жо баһа хүлжшэ бэлэй. Тин-хэдэн тэрэнэ хүнэй бэын тухай монсогор юмэн болог-шо хэн. Голойн үзүүрнүүд тоер тээшэ бултэгээд байха. Тэдэ үзүүрнүүднэ уташаа хэхэд метрһээ үлүүхэн аад, нүхэтэй модо үгдэдэг юм. Тэдэ модонуудай үзүүрһээ ар-гамжа шагтагалзад, хоёр нү-гөө үзүүрнүүднэ бүтүүнүүд-тэ нэгэ нэгэ хабаа үгдэдэг хэн. Тингээд байхадан хо-мүүд улаһан хоёр моритой хүнүүд аргамжын үзүүрэй ха-баанууды хомуудайнгаа үзүүр руу хадхаад, нүгөө үзүүрнүү-дын гэртээ бэрлэд абахадан, һэын хойноһоон мухар-иша хэн. Хоёр гурбан кило-метр зайда урагша хойшо 5-6 дахин абаад байхадан, нооһонинь шэрэлдэжэ, нэв болодог бэлэй.

Заримдаа нэвнэ хатуу, һай-маар, заримдаа үлбэгэр, зөө-лөөр дэргэдэг бэлэй. Зөө-лэн байгаа һэын, эдэйнгээ юрэнхы ажабайдалда мууэ зүг-нөө гэжэ хүнүүд нэмэлхэн хөө-рлөөд абадаг, зүгөөр олон үхбүүдтэй айл һэын, үхбүү-дын үлбээ юм ааб даа гэл-сэдэг хэн.

Нэгшье һэын хэдэг, арба, кориншье һэын хэдэг айлууд байгаа һааб даа. Хоёр, гурбан айл хамтаржа, нэгэ һэын хээд, тэрэнэ хубаажа абадагшье байгаа юм.

Хүн дараһан нэвгээрээ гэр-эй туурга ба дэбэри шэрдэг болон тохон хэдэг хэн.

Нооно сохилго, нэв дарал-га хамтын хүсөөр, бэе бэе-дэ туһаламжын ашаар бүтээ-дэг ажал хэн. Эдэ ажалнуу-ды хээ гэгшэ бага заргын һайндаршүү юмэн болодог бэлэй.

Арһа элдэгшэ. Юрын зон XX зуун жэлэй гэрлээр бүхн хубсаһаа хонин, ямаанай ар-һаар оедог байгаа. 1909-гаад онһоо урагшаһаа элдэб бүд худалдан абажа дэлгээд ху-шадэг, зунай тэриг, үмдэ, самса оедог болоо хэн. Ми-нинь хореодтой абахада, зунай халуун соо һармай, һарһан үмдэтэй, дэлгэтайшье хүнүүд үшөө абагша бэлэй.

Хониной арһан үһнэйнгөө

тэйшүүл арһа элдэдэггүй бай-гаа. Элдэгдэггүй, түүхэй арһан хатанги байдаг юм. Тэрэнэ дэбтээхын тулаа хү гү, али хүндэ эдэхэн сагаа түрхээд монсогойлжорхигшо бэлэй. Дэбтээхээрнэ үһгүй талаа-рын (үнгөөрын) дооо тээ-шнэ, ута руун гонзойлгон эбхээд, газарта зоһон гада-һанда нэгэ үзүүрнэ улаад, 30-40 сантиметр утагай, эр-хын ээргэ бүдүүн бургана нүгөөдэ үзүүрнэ хүндэлэн баржа ореогоод мушхэдэг хэн. Эдэлжэ, татажа байгаад шангаар мушхажэ мушхажэ, арһанайнгаа өөрөө монсойжо зангиралдахад, мушхалаа мо-доороо гадаһандаа хүшэн ор-хөөд, 2-3 час үнгэрһэн хой-но дахин мушхэдэг хэн. Ингэ-жэ 5-6 үдэр соо арһа элдэл-гын түрүүшын энэ шатые хө-тиулдэхэ гэдэг юм.

Энээнэй хойто тээ арһаа абажа дэлгээгээд, һү, сагаа түрхижэ, дахин мушхэдэг хэн. Гурбан удаа эдэ түрхижэ мушхадэг байгаа. Мушхалгын дүүрэхэдэ, арһаа гадаһан-һаан абажа, үһынь өөдөн хуруулжа газар дээрэ дэлгээ-гээд, дээрһэнэ уһа аджаа утадаг хэн. Тэрэнэйнгээ хата-халаар эльгэлдэг байгаа. Ма-лай шанһан эльгыё хүн соо хэжэ таһа бажуугаад, арһанай-нгаа үнгэдэ түрхижэ монсо-гойлоод, 2-3 хонигто тэрэ-нэ байлгаад, дэлгээжэ эдээр-гэдэг байгаа. Хэдэргэ гэдшэ уташаа 40-өөд сантиметр, 3-4 сантиметр үргэнтэй хабта-гэрһан, үлэ мэдэг түхэрээтэй, түхэрэйнэй дотор хажуу хурсагай түмэр юм. Мохоо хэ-жуугаарын баһа нимэ мээга-тай модо хуулгадаг хэн. Модонинь хоёр үзүүртэ тү-мэрһөө үлүү гэрһан баруу-лай байгаа. Элдэгшэ эхэнэр газар дээрэ хүлөө жижиг хуу-гаад, үбэр дээрэ арһаа дэл-гээгээд, нэгэ захын хоёр хүлэйн-гөө үзүүрнүүдэй хоорондо хабшад, хоёр гэрэараа хэдэргэ-бэрлэд, хоёр эрхыгээрээ ар-һаа хабшалан бэе тээшэ шү-дэрдэг юм. Инхэдэ арһа-нэйнгаа үнгэе үрэнэ, элдэнэ, һунааншье гэгшэ. Хоорондон ондоо ажаажа хэжэ байгаад, оло дахин час соо нигэжэ эд-дэгдэдэг байгаа юм. Хэдэр-гэдһэнэйнгээ һүүлээр мохоо боложо халгаһан хуушан хэ-жуураар арһанайнгаа үнгэе хуһажа халһынь халгадаг хэн. Ингэжэ элдэлгын дүүрэхэ-дэ, хубсаа олоор арһан бо-

[Түгээхэл. Эхнийнх 1-дэх нөмөрт].

Рэгээмаа даруу зантай, зөөлөн абартай эхнэр. Энэ зүб. Гэхтэй хамта, Рэгээмаа тийм нэг хайртай байхдаа болохо, пластиндаа адли абартай гээ гүй бээ дээ. Энэ-мнэй тэмсэлтээ эхнэр байха. Тээд тэмсэлтэй заримдаа хэмлээ гадна үнэгэрхэн гүхэлтэй болодог байна. Жэжээ, хүнийн алыга-даха гү, али харааха мэтэ. Рэгээмаа Галданин хоёр дахин алыга-дахан хүн гээшэ. Галданий хү-бүүгээ абаршаах гэжэ хэнгэр-гүйгөөр аажалхаа эхлэр сүхал-дахан, хараахан байха юм. Тийг-хэнэ хаража байһан Базарай эмэ Рэгээмаа тухай. «Алир-һанай улайха хаһа» гэхэн туужа соохи хэдэн трагическа үе дээрэ тог-тохо хэрэг гарана.

1942 оной сентябрийн 1. Энэ-мнэй Рэгээмааг хуби эвэлдэ тудалдаһан хэдэн трагическа үеийн нэгэн болоно.

Сентябрийн нэгэнэй үглөөгүүр Рэгээмааг үнэгээд адуула ээл-мээн тохолодоно.

Рэгээмаа энэ үглөөгүүр урда урданайхнаа эртэ бодобо. Энэ түргэн үнэгээд хаажэ, хүеэ бээшнээ тушаажэ абаба. Юундэ эртэ бодобой? Юундэ шэнээрэзэ плагияз үмдэжэ, бээ эхлээбэй? Найндээ ошохоо байһан мэтэ... Мүнөөдэрэй үхэршэниие юун хүтэлөө юм? Юрдаоол, Рэгээмаа өөрөө мэдэлгүй, гээтэ хургуулингаа гэхүүр дээрэ гар-жа ябана. Урданай багшын, Жамбал Цыренозай.

— Энэ гэрлэһэн юм гээшэ?

— гэжэ хүүлдэнэ багша хураба.

— Алир? — гэжэ Рэгээмааг гар-жа харахадан, сэрбуудан, хааргашнаа сохидог хөгшдэн борсогор бургадан бүрээтэй та-шуур үглөөтэй байба.

Юундэ сэрбуудан тахууртай, үгсөөш ойлгонгүй ябааб? Юундэ моринтой хүлхэн, ношон бо-лоһон платиаш гүбхэ, нэжэр-хээ мартажархобой? Юундэ гээ-хэдэ, бэсэгэнэй зүрхэ сэдхэлнэ энэ үглөөнэй гансал юмэн ээллэн байга: хургуули Найман жэл хуража гараһан түрэл ху-гуулин энэ байнел Тээд досон орохын аргагүй болодоо. Рэгээ-маа гэхүүр дээрхээ хоёргоо бууна. Трагеди дээ! Трагеди.

Рэгээмааг хуби эвэлдэ ту-далдаһан нүгөө трагическа үе 1956 оной зун болоо гээд хэнгэ-дана. Хүгжэмэй хургуули тэрэл багаар нээгдэн байгаа бээ дээ.

Хүгжэм ойлгохо хүн таримал улаангирнуудай оройгоороо хү-дэллэг байһан гэрэй сонхооо эдэллэн хүгжэмэй абхан хоерой хоорондох нюуса холбооо обоороод л орхихо ха юм. Тий-мэ бэлтгүг хүндэ улаангирай нэгэлгэ хүгжэмэй эдэллэгэ хоер амы амараа оршохо байна. Эдэ-нэй хоорондо амар нэгэ хол-боон байха гэхэн бодол тэрэнэй тархида орохогүй ха юм. Ута, нарин хургануудын хараад Ба-зар хэлхэн гүбэ: пианистка бо-лохо гээжэ. Рэгээмаа байгаали искуство хоерой хоорондох нюуса холбоо таажэ мэдэнэ.

«Яһан гэжтэй юм!» — гэжэ тэрэ мори тэргээ орхихоо гээд, гээтэ мэдэхдээ, энэ хүгжэмэй эд-дэлжэ байһан хоер дахтар гэрэй үүдэндэ эрээд байба.

Зүтөө мүнөө, тугаар хургуу-лики гэхүүр дээрхээ хоёргоо бууһан мэтэ, гэрэй үүдэндэ хоер-гоо бусабагүй. Харин досон оро-но. Хүгжэмэй хургуули соо бүх-ли ушаралта абадал хүлээжэ бай-ба... Бөгөөд хэлхэдэ, Рэгээмаа-гай пианистка боложо шадхаа байһыг хүгжэмэй багша — үрн-налгай, хундамүүшэ зантай залуу ород басаган — ойро зуураа ойл-гоод абаа юм! Тийгээд ээрэ

Рэгээмааг ута хургануудам га-мангүй яһан тухайн ажаглалта хэжэ, хаалишанай сүхал хурганууд-ыннэ. «Энэ гүлмэр ород бэсэгэн өөрөө мэдэнгүй, Рэгээмааг эгээ үбшэнтэй газарын онгилон урбуулжа хаяба».

Энэ юугээрээ трагеди бээбэй? Трагедил дээ: пианистка болохо сюун бэлгэ тосороо. Рэгээмаа энэ байдалтаа үшөөл эбсэхэ дурегүй. Үглөөдэрнэй Базар хубуууу зүг-жэмэй хургуулид абаад эрэнэ. Базарай хүгжэмдэ амаршэе бэлгэ-гүй байһан элрэнэ. Мүнөөдөрнэй зантай ород багша бэсэгэн Рэгээ-мааг үшөө нэгэ үбшэнтэй газар дээрхэ, хаалишаниие хосордохоо сүхалдуулжархыба. Энэ удаа Рэг-ээмаа багшын асуудалд хариу-сангүй хажуугаарнэ гараад аба-шана. Юуб гэхэдэ, Базарай эсгэ-тэ тухай хураһан байгаа. Гэхтэй хам-та, Базарай оюун бэлгэ ондоо тээ хадагалзтай байба. Тэрэ — уран зурааша болохо хубуун!

хэгдэбэ. (Уншагдаһаа хүлсэл гүйхээр бэлэнбди). «Түрэнгүр нүг-гын» гэжэ үгсэ «Буряад» орон-гээд тоолоол дээ. Тийгээд бай-хэда Рэгээмааг бодомжо би-дэндэ болоод эрээ хойто үетэн-дэ ингэжэ эхлэжэ үгэнэ: буряад арад, Советск Союзай бусад арадууд мэтэ, дайнда үншэн ээ-рэгшэдэ мартаагүй, мартааһыг-гүй! Эхэ ороноо дайсангаа үб-сүүгээрээ халхалжа абарһан баа-тар хубуудэй солото хэрэг аоа-дай зурхэндэ гээтэ мүнхэдөө үлэн-хэй! Буряад ороной түүхэдэ ал-тан үзэгүүдэр бээгдэнхэй!

Мүнөө, гараад байһан 1950 он-до, энээн тухай хэлхэнэ хоер дахин тааралтай байха. Юуб гээдэ, энэмай 1941—1945 онуу-дай Эсгэ ороноо хамгаалжы Агуууэз дайнда совет арадай Илалта туйлаһаа хойшо 45 жэл болоһоной ой тэмдэгтэ он ха юм!

дээ һэмдэ. Дайнай үеийн үнэгүүд мэдэ, 700—800, анд, һү үзэдэг байгаа. Тула мангастан Дөндөр-Бамбароо гэрлэхэ колхоздо эр-нэ, Угын Тунхэзэй хүн. Энэл зоо-техник үнэгдэй ашгэ шэмые хо-ер дахин дээшлүүлжэ зорилго урдаа табина. Нютагай үүлгэрэй үнэгдэе үүлгэрэй малаар хэлгэхэ ажал абууһаа эхлэнэ. Городһоо худалдажа абаһан 50 толгой тугаа Сэгэн Хуһан өсөрдөнхэй, Хурга хээгэ забһаргүйгөөр бээ бээдэнэ хонсожо хуульһан текстэй туу-жа соо энэ багта нэгэл забһар гарһан байна: зоотехническ ажал халиргайлар хариулагдана. «Томо үүлгэрэй мала тухай юр-тын дээрнэ хэлгдэнэ. Симментал гү, али ямар ондоо үүлгэрэй ту-гал абаа юм мэдэһи ортагүй. Колхоздо мүнги дутагдаа гүй Ядаһын сага хашрагууде ху-далдажа абаһаа ажаа юм! Эдэ асуудалнууд хариугүй үлэнэ.

зүбшөөһэн эдэ, дотороо шамайе ржалһаһи гаргажа халхэб, энэ «хуульһаннуу хургад байха» гэ-жэ сэдхэнэ.

Колхозой партком дээрэ Бам-бароо партиһаа гаргажа гэхэн шиндхэбэри абаһан байгаа. Дөн-дэр дээшнэ хэрэг барихада Улоан-Удэ мордохо аад, хоер-гоо бусабагүй. Харин зоотехниктэй үүсхэл бээлхэн юм. Тэндэ Рэг-ээмаа үүлгэртэ фермие дээ-шлэр худалдаж болохтой.

Эсгэтэ тобишолэ болгожо юу хэлгэһэй!

Хэрбээ «Алир» хүн тухай повес-тинка герой В. Г. Ромисовтэй бодото дээрэ абаһан нюур бай-гаа һэмэ, «Алирһанай улайха хаһан» герой Р. Ц. Жамбалов бодото дээрэ бээгээгүй, тийһи муртөө бодото дээрэ абаһан нюурнууде түлөөлхэн герой бо-лоно. Түрүүшнэй документаль-на, хуульһаннуу урэн хайханай туужануудай геройнууд мүн. Ро-мисов ганс оорыһаа түлөөлжэ. Харин Жамбалов литературна дүр, уран хайханай образ тува бодото дээрэ абаһан дайнай үеийн залуушуулые түлөөлжэ. 1925—1935 онуудта Буряадай АССР-тэ түрэнгү буряад баста-дье нэгэн болгожо хамгаалһан дүр, образ болоно. Энэ тоодо Валэ түрүүтэй Убэр-Зөөхтэй ба-сэгэд оролоно. Энэ тоодо уран зоолоһо Цэрэн Галановай үе-тэн, Сэгэн Хуһанай бэсэгэд, оролоно. Энэ тоодо би өөри-гоо үетэн, Хагирын бэсэгэдые оруулһосаа байнэл. Мнэй ба-сэгэдэй хүн шэнэр, ажалша бар-хэнэ Рэгээмааг образой энэ үндхэн боложо үгэхэн байна. Р. Ц. Жамбалов дайнай үеийн бэсэгэдэй эдир нэһы, тэднэй хураһал, дүрэн, амалые бээдэ шэнгээһи образ болоно. «Алир-һанай улайха хаһан» уншахадэ бидэ, эрэгтэйшүүл, өөһдхынгоо үеийн бэсэгэдые танжжа, олго-жо абаһабди. Тиймэ тула Рэгээмаа-гай хэлхэн ажал, тэмсэл дайнай нэлүүдтэ буряад бэсэгэдэй хэ-лхэн ажал, тэмсэл болоно. Рэг-ээмааг хэлхэн үгэнүүд тийхэ үеийн бэсэгэдэй, хэрин мүнөө үеийн ажалай ветерануудай хэл-хэ үгэнүүд болоно.

«Тэрэ үнэгэй хүкэ шобгөрө шобгөрөөр, хара эг болоһон ажалша гэрээ сэгшэн нюухаа балео.

— Энэ гарһаа шээтэ юумтэни үгсэ. Хүгжэмшэн боложо шад-гүб. Тээд энэ минни гэм бээ-шэ! — гэжэ Рэгээмаа гэрлэй урдэ гансаараа байһанаа мартаад, шэн-гаар дуугаржархыба.

Повестинэ түгээхэн эдэ үг-нүүдые уншахада хэды байһан бэй!

Дайнай жэлүүдтэ ажал хэжэ эдир наһаа үгсэгэрхэн, тийгээд мүнөө жараад-табаад наһа хүр-жэ, ажалай ветеранууд болоһон буряад эхнэрнүүд республика соомнай тэн олон ха юм. Иимэ ажалай ветеран бүхэн Рэгээмаа-гай омогровоор дүүрхэн эдэ үгсүүдые хэлэжэ шадха бай-на!

Уран зоолоһо Цэрэн Галанов-гай «Алирһанай улайха хаһа» гэхэн повесть тухай хэлхэдэ нимэ байна. Туужа бээгдэнхэй 20 жэл бораба. Доторнэй хариулаһан үйлэ хэрэгүүд бүрн үнхэнэ. Энэ-тэй дашармдан нэгэ асуудал га-рана. Жэжээ, 1980-гад онуу-дай колхозой болоод хаалиша-дай ажабайдал, ажал худалдари хариуһан зооло бээгдэнхэй гээшэ гү гэхэн. Бээгдэнхэй дээ. Эндэ уран зоолоһо Ардан Ан-гархагай «Мүнхэ ногоон хасуу-ри» гэхэн роман тухай нэн тү-рүүн хэлгдэнэ.

Нимэ дээ.

Э. БАЛЖИННИМАЕВ.

РЕЦЕНЗИ

АЛИРҢАНАЙ УЛАЙХА ХАҢА

Базарай алуулһан тухай «хүкэ сээрһанай эрлэгэ Рэгээмааг ху-би эвэлдэ тудалдаһан эгээл хү-шэр трагическа үе гүбэ. Энээн тухай тогтоо һэмдэ. Үшөө нэмэжэ хэлэхэ шухала зүйл бии.

Инаг дуратай эдир хоер нэгэ-шье дахин сугтаа унтэжа үзэхэн байхаа агааб дээ гэжэ хангаш! «Тээд бэсэгэнэй бээдэ хүрэхэ аргын Базарта үгсэ байба. Дан хайратай, дан өөрнө, дан олон хү-сэл бодолын эндэ үлхэн энэ бэсэгэнэй холбоотой байба».

Зүб дээ: дан өөрнө!

Рэгээмааг зүрхэ сэдхэл соо Базарай гэрлээ дүрэ мүнөөшье хүртээр хадагалзтай абаһан зан-дээ юм! Хэһеа худалдхадэ һэн бэ гэжэ Галданһаа хурахааа эхилээд, Рига хото ошожо эрэгтэрээ. «Курск шадар худалдхэн гээрын хэрээ һэм», — гэжэ Галдан хэлхэн бай-гаа. Харин хожомын, хургуулики сюутада абуулга хээдээ, Базар Самбуевич Рига хотодо худалдуу-лэгдэнхэй гэжэ элсүүлхэн байгаа. Тийгээ Рэгээмаа Рига ошоод эрхэн түүхэтэй.

«Базар мүнөө үгышье һаа, хүнэй зүрхэндэ ябана. Түрэнгү нютагын, үелхэн нүхэднэ байна», — гэжэ Рэгээмаа бодомжо үзэнэ.

Энэ бодомжо олые хэлэжэ үгэ-нэ!

Эндэ Базарай үгы, Рэгээмааг зүрхэн, Сэгэн Хуһан нютаг тухай хэлхэдэ, Юумэн бүхэн нэгэнэй тоогоор үгэнхэй. Энээн бидэ олоной тоогоор ойлгожо абаха еһотойбди. Ушар юуб гэхэдэ, Ба-зар Рэгээмаа хоер, типическэ ба-радууд тула, бээ бээһыгээ бээшэ, олон хүнүүдэй түлөөлгшэнэр бо-лоно. Базар — дайнда унаһан сэрэгшэдэй, Рэгээмаа — дайнай үеийн малшодай, эхнэрнүүдэй. Үшөө үргэнөөр абаха болоо һаа, бурхад арадай. Юундэ нэгэ эхнэр бүхэл арадай түлөөлгшэ болошобоб гэ-жэ гүй! Хариуцаад туршаа. Эхнэ-рые заримдаа «гое хайхан ха-хад» гэжэ нэрлэдэг. Гэр бүлэдэ хаматгайгаар энээн ингэжэ ху-билгахада болохо байна; эхнэр үгыгөөр, гоо хайхан хатад үгыгөөр гэр бүлэ үгы. Эхнэрнүүд тоогоо-роо арад бүхэнэй баһал хадаһын болодог гүбэ, Тиймэ тула ингэжэ хэлхэдэ янаба: эхнэр үгыгөөр арад үгы. Хэрбээ энээнэй зүб һаа, — бидэ зүб гэжэ хангаш! — эхнэрнүүд бүхэ арадай түлөө-лгшэ болоно гэжэ байха зүб бай-ха ээрэгтэй. «Хүнэй зүрхэндэ» гэжэ үгы «арадай зүрхэндэ» болгохо гэжэ энэ тойруу тоололго

Дайнда унаһан хүнүүдые Рэгээ-мааг дутуугүй сэдхэлдээ хада-галжа абаад үшөө нэгэ хүн би-гэжэ бү мартаа. Тэрэ — эрэ нүхэр Самбуевич, хубуун Базарай дай-нда алдаһан Базарай эмэ бээ дээ! Багтамжа эхтэй, үншнэ хоер зүрхэндэ, энээнинеи хариуһан шэн байха еһотой гэжэ хангаш-дана. Тэрэ шэн үнхөөрөөшье ол-доно. Түрэнгү эсэгынгээ хажуу-дэн амыды абаһые һэмэ, Базар Галданин бээшэ, харин Базарые абамин гэжэ тоолодог юм. Хоер эхнэрэй дундаршагүй дурэнда үлхэн шэн энэ гээд хангашана.

«Шан» гэжэ үгэ дурдээ хэдаа, үшөө нэгэ шэн тухай хэлхэнгүй аргагүй болоно. 1970 ондо хэлгэ-дхэн «Рэгээмаа» соохи оролто үгэ 1982 ондо хэлгэдхэн «Алир-һанай улайха хаһа» гэхэн зузаан номой оролто үгэ боложо зөө-гоо юм. Харин «Алирһанай улай-ха хаһа» гэжэ туужада шэнэ орол-то үгэ бээгдэнхэй. Уран зооло-шо Москвада болоһон колхозни-гуудай бүхэсоюзна сугласан дээрэ Алтан одон ба Лениний орденөөр шагнагдаһан хаалишантай само-лет соо танкисена. Тэрэнэй хэн байһан али бээ дээ: Р. Ц. Жам-балов! Процайгай нилээдгүй ба-рилһан гарвар бээгдэнхэн орол-то үгэ соо энээн тухай хэлхэдэнэ.

Еһотой уран зооло гээшмнэй бүхэлн дэлхэй ха юм. Тэрээн тайлбарилжа, тухандон хүрэхын аргагүй. Рэгээмаа тухай хэлэхэ юумтэ гол түлэб хэлэжэ дүүргэ-бэ гээшэ хэбди. Тээд хэлхээ, тог-тохо юумэнүүд үшөөл олон үлэн-э. Повестини хэлэн гэжэ байна. Али уран зооло соохи бага зүйл-нүүд (деталь) ягааб! Рэгээмааг сөһөн үлхэн, түрүүшнинеи архи ууһан, үгышье һаа, Базарай эжин-дала түлүүлхэн тухай тогтоо бээ-шэ ха юмбиди. Амгалан гэжэ хүрхэй эхнэр байха. Энээн тухай нэгэ үгэ хэлэ бээшбди. Гэхэ мэтэ олон ха юм.

Повестини хууль 6 бүлэг соо дайнай хойтохи жэлүүдтэ ажа-хыгаа нэргээн бодхоого талаар хэлхэн ажал хэрэгүүд гол хуури эзэлхэн байха юм. «Ажалша» кол-хозой ажабайдал хубилжа захал-на. Керосинтай лампа, дэн хой-шоо гаржа, орондон малшадэ байрада электралампа носожо эхилнэ. Гүүртэдэ телефон тата-дана. Морсөр һү шэрлэгэ болоу-ладжа, орондон машинаар һү шэрлэдг болохо гэжэ байһан үе-тэй. Аймагай түбтэ хүгжэмэй хур-гуулики бии болоһон тухай дур-

Буряадай
АССР-эй
Министруудэй
Соведтэ
нээмэл бэшэг

Улаан-Удун тоо бүрхдэл онгожоруулгын техникумэй хурагшад болон багшнар газетээр дамжуулан республикын Министруудэй Соведтэ ингэж хандана: «Манай хурагшад зөвөөр студентеск байра үгээ тухай асуудал хэзээ шийдэгдэхэбэ!»

Техникумэй байгуулагдаа 20 жэлэй үнгэрөөшье хаа, манай олон студентүүд удаан болзороор элдэб янзын шартуудтай байга баятай болохо, Эдмэй гон түлэб 15—17 айхтай эдирүүл та юм.

Тус асуудалтайгаар олон газаруудта хандаа-бди. Ингэж бэшэ Буряадай АССР-эй, РСФСР-эй, СССР-эй Верховно Соведүүдэй арайла-депутатуудтай хандаа үзөөбди.

1987 оной октябрийн 10-ааа РСФСР-эй Госкомстадай приказар [№ 133] техникумдэ (Классовой) үйлсэдэхи Буряадай республикеска статистикын управлений байшан дамжуулагдаа байнэ. 1988 ондо техникум энэ байшан хальбан шийдэхэ талаар проектно-сметны документаци бэлдэ. Тэд республикын правительствын шийдэхээр тус байшан элүүрье хамгаагын министрствэдэ дамжуулагдашоо.

Элүүрье хамгаалгын асуудалуудые шийдэхэ гэжээ гол шухана зорилгуудай нэгэ гэжэ мэдэнэбди. Гэбэшье хэдэн зуугаад хүбүүд, басага-дай байха хамтын байра байгуулха гэжэ мүн лэ социальна үдхэ шанартай гол зорилгонуудай нэгэ болоно бшуу. РСФСР-эй Госкомстадай захиралтын бэлүүлгэдэ-гүй байхандаа хэниие эзмэлэлтэйбэ!

«Буряадай залуушуул» газетэдэ хандаа, тус асуудалые хн шийдэхэ гэжэ асууха байна-бди. Арбан гурбадах табан жэлэй тусэбтэ техникумэй хамтын байра барилга оруулха гү, али хурагшад бусад зөвөөрүүдэй хамтын байрануудта 200 нуури олгохо хэрэгтэй. Маанадта эгээн шухалаар хамгад-ха тус асуудал хайнээр шийдэхэ ондоошье арга замууд байха магад-гүй. Энээн тушаа хамта-дөө бодожо үзөөбди.

Тоо бүрмхдэл онгожоруулгын техникумэй багшнар болон хурагшадэй коллектив.

Ёһо заншалнууд

ШЭНЭ ЖЭЛ

«САГААЛГАН»

Бүхы шахуу монгол хэлтэй угсаатан намарай хайхан үдэр-тэ—сентябрийн 22-то Шэнэ жэлые тэмдэглэдэг байгаа. Тинхэдэ энэ хайндарые заа-тагүй һарын шэнэдэ үнгэрэхэ гэжэ оролдодог байһан юм. Тэрэ һарын шэнээр юһэн үдэр соо үргэлжэлдэг һэн.

Хайндэрэй урда тээ хүнүүд хэрэгтэ хэрэггүй ноохой но-шооо суглуулжа, заатагүй гал-дадаг, гэр соохиео, газаргуур-хиаа арилган эсбэрлэхэ. Тин-хэдэ суглуулхан мүүхэй шорой шохойгоо гэрхээ зүүн урда зүгтэ гаргажа галдадаг байһан юм. Нүүлээрнь ариудхан эс-бэрлэлгын заншал үнгэрэгжэ, гэрэй бүхы бүлэнгуудые, гэр соохиео, малайнгаа хашаа корсоо ариудхан угадаг һэн.

Хайндэрэй оршон ерэхэтэй адли хүнүүд бэе бээдэз гом-дохоео болжио, бэе бээхээ хүлсэл гүйжэ, эблэрдэг бай-гаа. Эдэ үдэрнүүдтэ бэе бээдэз айлшалан ошодог һэн. Гэрэй эзэн хүндэтэ айлшадаа тохо-ногуудые тохилгон, гарнуу-дайнгаа альгануудые бөөдэнь харуулаар угадаг юм. Айл-шад баһал ингэжэ мэндэн та-риу үгэхэ. Тинхэдэ өөрингөө гарнуудай альгануудые доо-шонь харуулжа, эзэнэй гарнууд дээрэ табиад, тэрэнэй тохон-гые адхэн мэндэшлэдэг. Энэнь бэе бээдэз гомдохоео бол-жио хүлсэбэдн гэрэн удхатай байгаа. Тинхэдэ тэдэ бэе бээ-дэз зол жоргал, элүүр энхэ тайбан, удаан жаргажа нуухые, гэр бүлэдөө бүри олон боло-жо, адууһа малаа олоор үдхэ-хыень хүсэдэг һэн.

Эдэ үдэрнүүдтэ түрэлхидтөө, үбгэн аба, хүгшэн эхидэе заа-тагүй сугларха. Тэдэнэртэ зо-риулжа, уридшалан элдэб эдэе хоол, бэлэгүүдые бэлдэхэ. Тинхэдэ тэдэ өөһэдөөшье ха-

риудань бэлэгүүдые абадэг һэн.

1267 ондо Чингис хаанай аша хүбүүн Хубилай шэнэ литэ нэбтэрүүлжэ, февраль һара-һаа шэнэ жэл эхилдэг болоо бээй. Сагаан һарын хайндэр юһэн үдэр соо бээш, харин һарын туршада үргэлжэлдэг болобо, һарын литын ёһоор, Газар гээшэ Нараяа тойроод гүйсэд дүүрэн дүхэриг хэнэ гэжэ тоологдодог байба. Тин-хэдэ ажһуудыг газарһаа дулдыдан гэхэ гү, али хойто зүгтэ ажһуугшадта орходоо урда зүгтэ ажһуудыг хүнүүд нэгэ һара урид хайндэр үн-гэрэхые тогтоодог юм. Байг-ша ондо Сагаан морин жэл февралын эсэстэ эхилжэ, харин Япон, Хитад, Инди болон бусад ороонуудта тэрэнине ян-варин эсэстэ угтаа юм. Жэл бүхэндэ шэнэ жэлэй үдэрнүүд ондо ондоонуудаар эхилһэн байдаг.

Хайндэрэй эхилхээ һара урид хүнүүд түрэлнүүдтээ, түр-элхидтээ уулзаха, бэе бээ-дэз гомдохоео болжио хүлс-сэхэ, хани нүхэдтээ уулзажа хүхилдэхэ ээрэгтэй. Хаа хаана-гүй эблэрэн эбтэй болоһон ту-хай сонсохогдодог һэн. Хайн-дэртэ уридшалан бэлдэдэг байгаа. Элдэб угалзануудаар гоёһон торгон, арһон гоё-лой хубсана тухал мэт-айтайгаар эхэнэрэй малгайнуу-дые, бинзэгэ малгайе элдэб хубһээр гоёожо оёдог байгаа. Мүн эсэгтэйгээр оёдоһон мал-гай залуу басагад үмдэдэг һэн. Хөдөмдэ гөрһөн эхэнэрнүү-дэй плати дээрэ үмдэдэг үгэ жилдүүд түзэрэн мүнгөөр гоёогдодог байһан юм.

Зай, гооор хубсалһан хүн-дэтэ айлшадной эсэдэй гэртэ орожо ерэхэ гэшэ. Эзэниие гомдохоеогүйн тула тэдэ бо-гоһо болгоомжотойхоноор ал-халан ородог. Богоһо гэрэй

гуламта мэтэ баһал энэ гэртэ ажһуудыг бүхын гэшүүдые сахин хамгаалха уялгатай юм.

Гэрэй эзэн тэдэниие альга-нуудыг бөөдэнь харуулжа, га-раа урагшань һарбайн мэндэ-шлэдэг. Хэрбээ айлшанай гэр-эй эзэнһээ аха байбал, тэрэ альгануудыг доошонь харуу-лаад, тохонгуудыг тохилгон мэндэшлэхэ ээрэгтэй. Угта-шад болон айлшад дохин мэнд-эшлэхэдээ, элүүр энхэ ту-хайгаа, хэр ажһуужа байһан, малай үбэлжэлгын хэр үнгэр-жэ байһан тухай заншалта асуудалуудыг ариуддадаг. Минһэрэн, гансал хайн хэриу үгэхэ ээрэгтэй.

Аха хүнһөө эхилэн, айлш-дые гэрэй эгэл хүндэтэй га-зэрта—хоймрто гарыхыень уридаг.

Хүндһөө эгээ түрүүлэн хү-тэй ногоон сай уухыень дүрдэ-хадэг. Нүүр хэһэн нимэ эдэе хоолнууд стол дээрэ табигда-даг: үрмэн, уураг, тараг, зөө-хэйдэ шөнһөн талхан гэхэ мэтэ. Гэрэй эзэн эхэнэр нүүр хэһэн эдэе хоолнуудыг бэл-дэхэнэйгээ хүүлээр абаһаар галдаа үргэхэ, мүн шэгшэгээ-рээ дүрбэн зүг тээшэ сасан үргэхэ ээрэгтэй. Айлшад эл-дэб эдэе хоолһоо дээжыень стол дээрэ дүһаагаад, сөгсөн эдэе бариха эхилдэг.

Стол дээрэ элдэб хоолой, ойн хэсэгүүдэй элбэгээр та-бигданхай байгашыё һаань, хүнэй эдэе хоолой хүүлээр мя-ха табидэг. Сагаалганай хайн-дэртэ табиха гэжэ намарһаа эхилжэ, эгэл эрхим мяхала ха-дагалдэг юм. Энэманай үхэрэй үбсүүн, сагаан мяхан гэхэ мэтэ болодог. Хайндэрэй дүтэл-хэтэй адли гэдхэхэ гэжэ ха-дагалһан мяхала гэртээ оруул-даг. Энээнэй хүүлээр шөнөөд, айлшадра хүндэлдэг. Айлша-

дай хүтэй сайгаа уужа, хүнэй эдэе хоолой амта үзэжэ, парал-гүйхэн хөөрэлдһөөр байтар бүхэлээр шөнһөн мяхан стол дээрэ табигдадаг. Үбсүү, ха-ба, эльгэ, зүрхэ, хошхоног гэхэ мэтые шөнһө болгоод, столы тэг дунда табидэг. Нэмжын өөхэ, хонгино, һү хэ-жэ, шөнһөн шүһөн баһал хүн-дын зүйл болодог. Эгэл хүн-дэтэй айлшан болоһон мяхан-һаа зүһэм отолжо, гэрэй эздэ-тэ дамжуулан үгэдэг. Тинхэ-дэнь гэрэй эздэ галдаа үргэ-жэ, газар гаргажа мутагай эздэтэ сасан үргэдэг. Гэрэй эзэн нара гараха зүрһөө, үн-дэр наһатай айлшанһаа эхилэн архи аягалдаг. Эзэн эхэнэр халуун шүлэ аягалжа табидэг. Архин, шүлэнэй дээжэ абажа, галдаа үргөөд, газар гаргажа, орон дэлхэдэ сасан үргэдэг. Энээгээр ёһо заншал дүүр-жэ, айлшад эдэе хоол бариха эхилдэг. Хүхиюншэ болоһон айлшад элдэб дуунуудыг дуу-лажа, шог зугаа гаргажа, та-баринуудыг таалсажа эхилдэг.

Үбэлэй үедэ мэдээжэ шалта-гануудыг спортивна, мори урилдан болодоггүй һэн. Зү-гөөр хээр шөлгэ эхилдэдэг байгаа.

Айлшад абаха гэшээ түх-эрбэ. Эндэл айлшадтаа гарай бэлэгүүдые, хүүгэдтэ амтатай-хан конфетэ эдэе хоол барю-улха хэрэгтэй. Бэлэгүүдые хү-бээрлижэ үгэхэдэнь, гэртээ хариха сэг болоо гэжэ ойлго-хо хэрэгтэй. Тинхэдэ ондоо айлда ошожо, баһал нимээр угтуулдаг. Бултадаа урма зоригтой, бэе бээдэз гомдолоо-шые мартанхай. Хуушан жэл үнгэрэгжэ, тэрэнэй хамта бүхы үйдхэр гашуудал, үбшэ зоболон арилба гэшээ. Шэнэ жэл уггажа, хүнүүдтэ бүри эр-хим хайнаар ажһууха найдал түрбэ хэ юм.

М. ДАНЧИНСВА.

1990 ОНОЙ «САГААЛГАН» ГЭНЭ АРАДАЙ ХАЙНДЭРЭЙ ПРОГРАММА

Февралын 25

— «Сагаан һарын майр» гэнэ ара-дай хайндэр [15 сэг. Балтахиновой үйл-снй талмай];

— «Арадай искуствада буряадай ажа-һуудал, заншал» гэнэ выставкэ нээлгэ. Гэр урлалы шабараар, хэһэн зүйлнүү-дые, зурагуудыг хуадалга-выставкэ. «Мастернуудай город» хүдэлхэ [17 сэг. Ц. Сампиловой нэрэмжэтэ уран зура-гай музей];

— «Түрэл хизаарай дуунууд» гэнэ жүжгэлмэл дуунай концерт [19 сэг. Политическэ гэгээрэлэй байшан];

— Үбэлые үдэшлэг [10 сэг. «Текс-тильщина» ДН];

— кинофестиваль нээлгэ [городой ки-ноатеатрууд].

Февралын 25, 26, 27, 28

Мартын 1, 2, 3, 4, 27, 28

— «Сагаан һарын хайндэр» [19 сэг. Х. Намсараевай нэрэмжэтэ ГАБТД].

Февралын 26, 27, 28

Мартын 1, 2, 3, 4

— «Сагаан һарын хайндэр» [18 сэг. Оперо болон баледэй театр].

Мартын 26, 28

— Арадай хайн дуранай коллекти-вүүдэй хабалдалгатайгаар «Сагаан һа-рын хайндэр» [19 сэг. Чайковскиин нэр-эмжэтэ концертын зал].

Февралын 28

— Үбэлые үдэшлэг [10 сэг. Авиаза-водой «Рассвет» ДН].

— Сагаан һарын үхибүүдэй хайндэр [1-дэхи китернат-хургуул]. [15 сэг. Го-родой пионерүүдэй байшан].

Февралын 28

Мартын 1

— Үлгэршэдэй хайндэр [19 сэг. Чай-ковскиин нэрэмжэтэ концертын зал].

Мартын 6

— Гэсэрэй баатарнууд. Спортинно-зүжгэлмэл нээдэн. [ЗММК-гай КСК].

Мартын 10

— Сагаан һарын үхибүүдэй хайндэр [Ярууны районной «Ладугай» ансамбль].

Мартын 10, 11

[15 сэг. Городой пионерүүдэй байшан].

— Буряад шатараар турнир [11 сэг. Политическэ гэгээрэлэй байшан].

Мартын 14

— Сагаан һарын үхибүүдэй хайндэр [15 сэг. Городой пионерүүдэй байшан].

Мартын 17, 18

— «Сагаан һарын дагхина» гэнэ конкурс [17 сэг. ЗММК-гай КСК].

Мартын 17

— «Сагаан һарын мэндэ» [Хорини районной «Наран хада» гэнэ арадай ан-самблинй концерт]. [19 сэг. Чайков-скиин нэрэмжэтэ концертын зал].

Мартын 18

— Г. Дашабылов. «Тэхуунай таабарн-нууд» Эдэрмэй драмтеатрай жүжгэ [19.30. Х. Намсараевай нэрэмжэтэ ГАБТД].

— Сагаан һарын хайндэр. Эгэтын-Адагай соелой, байшангай «Аялгал» ан-самблинй концерт [19 сэг. Чайковскиин нэрэмжэтэ концертын зал].

Мартын 24

— Еохорой хайндэр [19 сэг. Балта-хиновой үйлснй талмай].

— Саша, шн гэнтэ студентескэ таһагмо даагшаар түдэлжэ эхилбэш. Урдаа ямар түсэбүүдэ табиһабын?

— Түсэбүүд аһаа өгэ. Студентүүдэй байдлтай һайн танил байһон тула энэ түсэбүүдэ урсгаштайгаар түдэлжэ оролдохоб. Жэлэй саада тээ ВЛКСМ-эй обкомдо нимэ таһаг бэйгээгүй юм. Тиммэһээ ямар ажал хэээ өһотойбшн гэжэ нэмдэ хэһышэ зөөбөрилдэггүй. Энэ нэмдэ өхэтэ һайшаагдана.

Студентескэ залуушуулгай таһаг хэдээ горком гү, али райкомдол адли хүтэлбэрлэхь орган байха өһотой. Үшөө нэгэ шата юундэ хэрэгтэйб? Студентескэ комсомолдо методическэ туһаламжа хүргэхэ гэжэ мөнхө уялга болсно.

— Студентескэ залуушуулда мүнөө ямар туһаламжа хэрэгтэйб? Танай отгол ямар үүргэ дүүргэхэб?

— Шэнээр ажаллаха, түрүү аргануудыг хэрэглэхэ, комсомолшууд болон залуушуулгай эдэхь үүсхэл дээшлүүлхэ гэхэн гол зорилгонуудыг урдаа табиһабын. Ленинскэ шалгалта бидэ институтдээ үнгэргэхэе болео һэмдм. Энээнкэ студентүүдтэ байл туһаламжа хүргэдэггүй хэмжээ ябуулга гэжэ һанагдана. Вуэай комсомол ямар ажал хэээ өһотойб гэжэ тон һайнаао бодожо үзэхэ сэг хүржэ өрөөл дээ. Гансал захиралтаар, бэлэглээр нийтын ажал, мүн элдэб янзын субботнигууд үнгэргэгдэхэ өһотой.

Студентүүдэй наочно-техническэ творчествыг хүгжөөхэ, эмхидхэхэ хэрэгтэ туһаламжа, студентүүдтэ материална туһаламжа хүргэлгын арга методуудыг бэдэрхэ гэхэ мэтэ ажал бэлүүлэгдэхэ өһотой.

— Тобшоор хэлэбэл, ВЛКСМ-эй студен-

Энэ тушаалдаа оройдоол нэгэ жэл гурба һара болзор соо түдэлжэ гэжэ ВСТИ-гэй комсомолой. комитетэй секретарь Александр Васильев отго мэдээгүй. Комсомолой областной 34-дэхи конференциин делегатууд тэрэмнэ ВЛКСМ-эй обкомой

ческэ таһаг залуушуулгай социальна асуудалнуудыг шийдэхэ гэжэ ойлгободм. Харин таһагтайн асуудалгай һуралсалгай шатаа нүлөөлжэ шадаха гү?

— Һүүлэй үедэ асуудта мэргэжлэдэе муугаар бэлдэнэ гэжэ ходо хэлсэдэг боложо байнхай. Комсомолой организацинууд эндэ тиммэшье өхэ туһаламжа хүргэжэ шадахагүй гэжэ сэхынь хэлэбэл, дээрэ хэ. Ушар юуб гэхэдэ, студент бүхэний һуралсалгай шатаар һонирхоогүй сэгтэ нэгэшье амжалта туһалгдахагүй. Тиммэһээ эгээн түрүүн студентүүдтэ һонирхол түрүүлхэ, эдэхь үүсхэлтэй болгохо гэжэ тон шуухала. Обществодо ямар мэргэжлэдэгдэ шуухала хэрэгтэйб гэжэ тон һайнаа тодорүүлхэ хэрэгтэй. Иимэ шэнжэлл мүнөө хаанашы хэгдэнгүй. Орон доторнай, үгы гэдэл, ямар нэгэ республика дотор хэды экономистнууд хэрэгтэйб гэжэ хэн нэгэнэй асуугаа һаа, ямаршы статистику хариу үгэжэ шадахагүй. Хэды шэнжэн мэргэжлэдэ (ямар бэ нэгэ шэллэлээр) хэрэгтэй гэжэ мэдэжэ байгаа һаа, хэды һайн һэн бэ?

— Шиний таһаг асуудта ямар туһаламжа хүргэжэ шадаха байнбай?

— Байгаа оной хоёрдох хэхэдэ мэдээнуудыг суглуулжа, мэргэжлэдэе бэлдэлгэ болон хэрэглэлгын ашар урыг мэдэхэ һанаатайб.

— Гансаараа шадаха гүш?

— Хүшэр байха гэжэ мэдэнб. Комсомолой обкомой дэргэдэ ямар бэ нэгэ коллективнэй орган байгуулаа һаа болохо байгаа. Мүнөө студентескэ залуушуулгай совет байгуулжа, тэдэнэй бүридэлдэ асуудал тулөөлгөхэе оруулха хүсэл бий. Сооһанхи хүдэлмэрингөө түсэб хараалжа, хамтадаа хэмжээ абуулгануудыг бэлүүлжэ эхилхэ һэмдм. Институудыг, техникумуудыг али аминдаа өөһэдхыгөө шүүһэн соо болбосорно хэ юм даа. Хэрбээ бултадаа нэгдэхэ гэжэ һаа, хэды өхэ хүсэн боложо шадаха һэнбибид?

— Вуэ бүхэнһөө түлөөлгөхэе суглуулжа, социологическэ бүлэг байгуулаа һаа, ямар бэ?

— Мүнөө дээрээ иимэ бүлэг байгуулжа шадахагүйбди. Ушар юуб гэхэдэ, социоло-

студентескэ таһагмо даагшаар нэгэн дуугаар һунгажа, үндэр этигэл найдабери үзүүлхэн байна. Урда тэнь ВЛКСМ-эй Советскэ райкомой пленум Александрыг Улаан-Үдмн городской Советэй арадай депутата кандидаттаар дэбжүүлээ.

логическэ өхэ шэнжэлгэнуудтэ мүнгэ һомолхо хэрэгтэй бшуу. Харин мүнөө мааньдта өхэ мүнгэн үгы. Республика соомнайшы хэды мэргэжлэдэ хэрэгтэй тээшэб гэжэ тон һайнаа мэдэдэг һаа, туһатай һэн. Мүнөө асууд мэргэжлэдэе бэлдэжэ гарганаһаа һүүлээр тэдэнэйгээ хуби завһан хойноһоо адаглал харадаггүй. Энэ буруу ябадал.

Залуу мэргэжлэдэ хуулар хамгаалагдһан байха өһотой гэжэ баримталаа байнбай. Сүлөөтэй диплом абагшад залуу мэргэжлтын эрхһээ ханагдахаа һанадаг. Юундэ тиммэб? Тэдэнэр бусад студентүүдтэ адли асуудта һуража гарва хэ юм, Тиммэһээ тон адли эрхэнүүдтэй байнбай өһотой.

— Студентүүдэй ажабайдал һайжаруула гэхэн асуудал тон хурсаар табигдана.

— Студентүүдэй үхибүүдыг хүүгэдэй сээдуудта түбхинуулха, тэдэндэ туһаламжа хүргэхэ гэжэ шуухала зорилго болоно.

— Комсомолой районо организациин зүгһөө депутата кандидаттаар дэбжүүлэгдэхэйш. Гэбшыг студентүүдтэ мүн лэ түлөөлжэ болоно хэ юмши.

— Миний программа гол хүдэлмэринтэйми нягта холбоотой. Харин һунгалта гүхэй миний һанамжа иимэ: бүхы кандидатүүд альтернативатай байха өһотой. Мянгад ажалшадтай коллективтэ хэдэн бэрхэ хүмүүд зааггүй олдохол.

Нийтын һанамжонуудыг сэг үргэлжэ шэнжэлжэ, шалгажа байха гэжэ Советүүдэй уялга болохо өһотой. Тиммэһээ горьдской Советэй дэргэдэ социологическэ албан эмхидхэхэ шуухала.

Улаан-Үдмн городской Советэй депутата кандидат Александр Васильевэй программаһаа бөгөөд хуби абажа, уншагшаданһаа анхарагда дурадаһаа биди. Залуушуул социальна талаһаа хамгаалагдахэ өһотой гэжэ Александр тон зүб хэлэнэ. Хэрбээ депутат болоо гэжэ һаа, энэ хэрэгтэ тэрэ бүхы хүсэл зориггоо сүм зориулха һэн.

Манай корр. Лариса КВАКТУН хоёрлдоо үнгэргэбэ. Дмитрий АЛТАЕВАЙ фото.

хүргэхэб дээ гэжэ һанхадээ дурамин гүтөбэ.

Би багшанарай училищине муухаһаа бэшэб. Ахалагша хүмүүжүүлэгшэ К. И. Будниковай хоёрлдахэ зуураа, тэндэ ажаһуугшад тушаа һайн һайхан үгэнуудыг хэлэхынь дуулааб. Хэдэн арбаад жэлэй урда тээ хэрэгһээ гараа гэжэ халхаар болон эд зөөринэ хэрэглэхээр эзндаа байхадан, тэндэ хүдэлгэшдтэ, ажаһуугшадта агаархаар байба.

Тимэ ябашы бэшгэй авторнуудыг олохо хүсэл түрээб. Тимгээгүй һаа, хожомоо ондоо удхатай бэшгэ бэшэжэ болохо бэшгү! Мүнөө үзһэн бодолоо, соёл болбосоролоо хүгжөөхэ тухай олон юм хэлсэнбди, хүн хожомоо ямар болохо гэжэ арсаланбиди. Эндэ үхибүүе бага балшар һананһаан үнэн зүбөөр хүмүүжүүлхэ хэрэгтэй гэжэ бултадаа ойлгохо зэргэтэйбди. Гэхэ зуура, бэшгэ бэшхынгээ урда тээ гансал бэрхэ тухайгаа бэшэ, хэрин энэ бэшгэ анхарагда хондуулжа, тэрэн тухай оролдохо хүнүүд тухай бодожо үзэхэ шуухала гэжэ һананбай.

Нэгэ иимэ байдалтай ушарааб. Хамтын байрыг зөһөбарилха мүн-гэн гэнтэ олдошол. Шалтагаан-иний юуб? Москваһаа өйшад эрэхэ юм гээ ха. Тания болон түүхэ бшуу. Гэнтэ һаан хэлмүүд-һээ бурин үнэр гүтэхадал гээб.

Саян ОМБОВ, МАН-ай журналистикын секциин шагнаша.

ХУУЛИ БУЛТАНДА ХАБААТАЙ ГҮ?

Амар мэндэ, «Бүрээдай залуушуул» газетин редакци!

Танай газетдэ «Поэзд ябашоо...» гэхэн статья уншаад, бэшэхэ гэжэ шийдэб. Ажалдаа хам орохоор эрмэлзээгүй, юристнуудтэ туһаламжа хүргэхынь хандаагүй гэжэ таанад Ирина Абзаева,

Нина Циндескина гэгшэдыг гэмнэнэт. Харин би өөрингөө түүхэ тухай хоёржэ үгэһүү. 19 наһатайб, 1989 оной зун индустриально-педагогическэ техникумэй хоёрдох курс дүүргэб. Энэ үедэ би хэллнтэй боложо, академическэ амаралта абахагүй гэжэ бодоо һэм. Юундэб гэхэдэ, удаахы жэлэй сентябрь һарада үхибүүми багхан байха [оройдоол 9 һаратай болохо], үхибүүнтэйми һууха сүлөөтэй хүнэй — хүтээн эжын үгы байһан дээрһээ заочно отделеһидэ орохо баатай болооб. Хоёрдох курс дүүргэнэһынгээ һүүлээр ажалда орохо гэжэ бодобод.

Хэллнтэй болоһоорни табатахы һара ябажа байгаа. Тиммэһээ һарайлха гэжэ мэдэхээр һэн бээ.

Тэдэ наһане хаана хандаагүй гэжэ һананбай! Ошоһон лэ газартамы арсадаг байба. Декретэ гараха болотороо ажал бэдэржэ эсэтэрээ ябаа һэм. Ажал хаанашы оложо шадаагүйб. Хоёр дахин юристдэ [эхэнэрэй консультациин юрист болон Куйбышевэй һэн гү, али Кировэй үйлсөөр оршоһон юристдэ] ошооб Ленинэй үйлсөөр оршоһон прокураторшыг орооб, ажалда оруулха талаар инспектортэй хоёрлдооб.

Тэдэ бултадаа нигэжэ хэлэдэг байба: «Хуульни өһоор шамайе ажалда абаха зэргэтэй». Намайе ямаршы ажалда абаагүй. Тиммэдээ намайе ажалда абаха уялгатай байһан аад, абаагүй болоно бшуу. Ажалда оруулха талаар бюродо ошооб. Тэндэнь ажал оложо үгөөгүй. Мүнөө үхибүүми 2,5 һаратай болоо. Би нэгэшье мүнгэ абаагүйб, харин үбгэнэйми дундуур салли хүлһэн 120 түхэрмг болодог. Манай хуульнуудай хэндэ хамаатайгаар бэшгэдһынь ойлгожо ядааб.

Татьяна Д.

РЕДАКЦИНАА: Залуу мэргэжлтын ажабайдалһаа абаһан үшөө нэгэ жэшээ харуулбабди.

ЭРХЭГҮЙГӨӨР...

СТУДЕНТНУУД ХАМТЫН БАЙРАДА АЖАҢУУНА ГҮ?

«Хүндэтэ «Молодежко!» Тэсэхэ аргамнай һалаад, шамда бэшгэ бэшэхэ гэжэ шийдэбди. Багшанарай нэгэдэхь училищин хамтын байрада ажаһуухын эргэгүй болошонхой».

Сашадан хамтын байрадахи үйдхэрта ажабайдалгай үйлэ хэрэгүүд, үдэр, бүхэндэ элдэб түбэг бэрхэшээлүүдтэй ушардаг байһан тухайгаа зураглал бэшэнэ. Бэшгэ иимэ үгэнүүдээр түгэсхэнэ: «Манай бэшгэтэ анхарагда хондуулангүй орхилогүй байха гэжэ нэгдэнбди. Мүнөө тэсэхэ аргамнай һалаа, өөһэдхыгөө хүсөөр ямар нэгэ хэмжээ абуулгануудыг абаха болоо хобди». Бэшгэ дорю 120 хүн гараа табиһан байба.

Дохоо абаа, тэрэндэ хариу үгэхэ хэрэгтэй. Би багшанарай 1-дэхь хамтын байрада ошожо хараад, зурхэ сэдхэхынь хүдэлгэһэн ээрим бөрмөтөнүүд тухай хубаалдаха хүсэлтэйб.

Бэшгэ түрүүшынхээ уншаад, ямарваа ажаһуудаг байһынь ойлгожо абаад, эрхэгүйгөөр ажаһуугшадыг хамгаалхаа уридшалан бээ эхэлбэб. Ехэл муугаар ажаһуудаг байна гэжэ ухаанда-мин бүгөөр хадугдаба. Эндэ ажаһуугшадны нарийн мэтгээр шалгажа оруулдаг байна гэжэ баһал һонах бэлэб. Харин эндэ

эрээд, өөрөө нүдөөрөө харахадаа, тэд ондоо байдалтай ушаржа, нэгэ бага баярлаадшы, голхороодшы абааб. Эндэ гоё һайхан отел харахаб гэжэ найдаагүйб. Миний урда сонхонуудтаа сүүмхэнүүдтэй, сэтхэнүүдтэй эдэз хоол үлгэһэн эгээлэй юрын байшан байба. Басагад (училищина) гол түлэб басагад һурадаг) энэбхилэн, ишэ тиншээ һүндэлдэнэ. Тэдэнэй шэг шэрайнуудыг хараад, муугаар ажаһуудаг мур сараа олоогүйб.

Намайе гансал дутуу дундууны бэдэрхэ ори ганса зорилготой эрээ гэжэ бу һанатгы. Бэшгэ хэр ээргэ зүбөөр бэшгэдһынь шалгаха зорилготойгоор ишэ эрээ хүм.

Фойе соо хамтын байра соогур дежурладаг басагад мнээрһэн шэрайтайгаар намайе угтаба. Ямаршы өсуудал һурангүйгөөр намайе оруулса. Миний домго мүнхэлэнгүйгөөр хосоршобо хэбэртэй. Хамтын байра соогур ябажа хараад, бүхы юмэн хэм хэмжүүр соогоо зохиод гэжэ ойлгооб. Кухни рууны шагаагадшы үзөөб. Тэндэшы дутуу дундуудтай ушараагүйб. Намда иимэ һонирхол түрээб: «Тэдэ юундэ гомдоһон байгаа гэжэб?» Үнэхөөрөөшье гэртэхи эрээ бай-

далтай жэшэхын аргагүй юм бээ. Гэбшыг хамтын байра нимэл байнгүй ажаба даа.

Тимгээд басагадай һанамжонуудыг мэдэхэ хүсэлтэй болооб. Гомдол бариһан бэшгын гартаа баряад ябанбай. Гомдол бариһан бэшгэ эльгээһэн хүн олдобогүй. Иимэ бэшгэ бэшэхын урда тээ ажаһуудалай эрхэнүүд ажабайдал тухайгаа гүназгыгөөр бодожо үзэхэ хэрэгтэй бшуу.

Мүнөө тэдэ юушы ойлгохооо болжшоод, гараа дэлгэн байба. 120 хүнэй гараа табиһан бэшгэ тухай тэдэ юушы мэдэхгүй байшоо. Эндэ ехэл зохиодгүй бөрмөтэ элирбэ. Хэдэн гараа табиһан хүнүүд дунда адли фамилиятай хүнүүд ушарба. Тэдэ энэ бэшгэ тухай юушы мэдэхгүй байгаа. Нэгэл хүнэй гараар олонхи хүнэй гар табигдаһай гэжэ ойлгожо абаабди. Хүлисэгтэй, битнай Шерлок Холмс бэшэб, гараа табиһан хүнүүдэй почерк шалгаха сэг үгы. Һанаагаа амарад, бусад коммонуудаар ябааб. Тэдэ тэндэшы баһал иимэ үзгэдэлтэй ушарааб.

Хоһоор сагаа гэгһэнэйгээ түлөө би урмаа хүтарааб. Тимгээд энэ бэшгэй автор гү, али авторнууд хүүгэдыг ямар юмэндэ

Петр Николаев Некрасовская хунгуулин 53-дахь округоо Буряадай АССР-эй арадай депутатад кандидат дэбжүүлэгдэе. Петр Николаев буряад, ВЛКСМ-эй гашуун. Тэрэ 1962 ондо Улаан-Удэд түрөө. 1979 ондо Новосибирск хэлхээ холбооной электротехническэ институтдай үдэрэй отделенидэ орсо хэн. Институттай хуража байха үедөө студент-мэргэжэрэй нэуцна бүлгэмдэ эдэбхитэйгээр хабвадалсагдэ байгаа. 1984 ондо шалгархэн тэмдэгтэйгээр институт дүүргэдэ, хэлхээ холбооной инженерэй мэргэжэл-

ХУБИЛГАН ШЭНЭДХЭЛГЭДЭ АЛЬТЕРНАТИВА УГЫЛ!

тэй боложо, ПТУС-ай үйлэдбэр-инженер-техническэ лабораторида бүлэгэй акадгаш инженер-хүтэлбэрлэгшын тушаалда акадгашаа намтар эхилээ хэн. 1988 ондо лаборатори хүтэлбэрлэгдэ болсо.

Кандидат хунгалтын урдахь программашаа: **ХУБИЛГАН ШЭНЭДХЭЛГЭДЭ АЛЬТЕРНАТИВА УГЫЛ**

— Демократи болон олондо мэдээлэлгэ үргэдэхын түлөө, Арадай депутатуудай Советуудай гүйсэд бодото засагай, обшестайн бүхы хүснүүдыг нэгдүүлхын, экономическа болон политическэ ажбайдал хүтэлэлгэдэ тэдэниг хабвадулхын түлөө.

— Обшестайн материалын болон моральна хохидолдо оруулхы ажал абуулхын түлөө бүхы хэмжээнэй хүтэлбэрлэгшэдыг персональна хэрюусалгада хүртүүлхын түлөө.

МАНАЙ ЗОРИЛГО — ЭКОНОМИЧЕСКА БЭЭ ДААНГИ БАЙДАЛ

— Хүн зоной ажбайдалай ша- нэр, хэмжээ дээшлүүлхын тула төсөтэй зохид эрхэ байдал олго- хо зорилготойгоор ороной бусад регионудтай али алиндань аш- тай туштайгаар харилсан ажаллал- гын үндэһөөр республиканска өөрын захиргаан болон өөздэниг- өө олоһон мүнөөр өөздэгөө хангалга бэелүүлхын түлөө.

СОЦИАЛЬНА ҮНЭН ЗҮБ БАЙДАЛ — ГОЛ АНХАРАЛДАА

— Республика дотор гүрэнэй

залуушуулай нэгэ политика бү- ридүүлхын түлөө. Тингэбэл залуу- шуудла анхрал хандуулгэда, тэдэниг сүлөөтэй сэг хайнаар эмхидхэгдээ, наһаа гүйсөөгүй хүүгэдэй гэмтэ ябадалтай тэмсэ- лэй эршэнэ шангадха. Залуушуу- лай политика ажбайдалда бодо- тоор бэелүүлхын, мүнэ нөмол- хын тула республикын социаль- но-экономическа хүтэлхын тү- сэгүүд соо «Залуушуулай соци- ально-экономическа шиндхэгдээ- гүй асуудалнууд» гэхэн тусгаар гэршэг оруула гэхэ оролдохо.

— Пенсионно хангалгын талаар гүрэнэй пенснээ гадуур пособи- нуудыг түлэхын тула предприя- тинууд дээрэ пенсионно нэмэлтэ жасануудыг байгуулга туйлаха.

БАЙГАЛАЙ ХУБИ ЗАЯАН — МАНАЙ ГАРТА

— Республика дотор экологи- ческа комплексно программа ба- талан абаха, тэрэниг бодотоор бэелүүлхэ арга олгохо.

АРАДУУДАЙ НАЦИОНАЛЬНА СОЛ КУЛЬТУРА, ХЭЛЭ, ЕНО ЗАНШАЛНУУДЫГ НЭРГЭЭЛГЭ — ЕРЭЭДҮЙН ЗАН ЯБАДАЛАЙ ХУУРИ

Советуудтэ залуушуулыг хун- галтай Хэрбээ таанад хубилган шэнэдхэлхын хуби заяагаар хо- нирходо, ажбайдалдамнай бодо- то хубилгалтанууд болохо гэжэ хүсэдг байгаа наа, Буряа- дай АССР-эй арадай депутатад залуу кандидат Петр Николаевтай түлөө дуугаа үгэгтэ.

«Эхэ ороноо абарагшад» нэ- гшье дутагдалгүй байдаг гэжэ юундэшьеб хөөрлэдэгдэ. Еһотойл патриодууд тухай ингэ- жэ хэншье хэлэхгүй байха. Хүнүүдэй хуби заяанда на- наагаа табидаггүй, гансал өөрынгөө тала хөрөнх али нэгэн дутуу дундагүй, муу шэжээгүй хүн гэшээб гэжэ үб- сүүгээ шааха. Тобшоор хэлэ- бэл, нимэрхүү социальна түр- шалгануудыг хэлэ эрхэтэй хү- нүүд үсөөн лэ байха даа...

Тээд мүнөөшье хоер-гурбан жэлэй туршда бүхы асуудал- нуудыг шиндхэе шаджаб гэжэ хэлэжэрихэ, нойдуулиарха хэн олодоно бшуу. Арадай зүгһөө үгэ хэлэжэ, арад зо-

жэлхэн байха. Учредительнэ суглаан тэргэдэ, засаг на- ртин гартэ дамжуулагдаба. Удамь ондоо партинууд бо- лжуулагдажа, засаг нэгэ гартэ ороо хэн. Буржуазна демок- ратине пролетариадай дикта- тура хэлгэбэ.

Засаг манда дамжуулагдаба гэжэ худалмаришад түрүүшын үедэ эгигэдэ абаа хэн.

Диктатура гэшэмнай эээр- хэлэ, зонхилолго гэжэ шэнэ Россия эрхэтэд түргэн ойло- хон байна.

Нүүлэй үедэ бидэ хэлбэлэй оргонуудта урдтай жэлнүүдтэ ямар үйлэ хэрэгүүдэй болоһон тухай үнэн сэхээр бэшэгдэнэ материалынуудыг хонирхы үн-

БОДОЖО ҮЗЭХЭ ШУХАЛА

ние урдаа бариха, засаг тү- рые гартаа абаха хэдлэгэ тэрэ гаргаад туршана. Үеһөө үедэ нимэрхүү ушарнуудтай дайралдахон байнабди.

Арад зоной түлөө тэмсэл- шад хасанта засагтай али на- наа гамнангүйгөөр тэмсэжэ, мүнөө албан хойрог ноод хайд- тай тэмсэлэ үргэлжлүүлнэ. Тээд тэдэниг дунда гансал өөрынгөө тала хөрөнх хүн дайралдаад лэ байдаг. Арад зоной аол жергалай, гэрэлтэ хайхан ерээдүйн түлөө тэмсэ- хтээ ондоо уялга манда бай- хэгүй гэжэ хэлэнэ.

«Нардная воля» гэжэ ор- ганизациа нэрлэнэ хүнүүд арад зониг хөрөнхы мунхаг, юушье ойлгоногүй гэжэ бай- гаад нэрлэхэ юм.

Либеральна интеллигенцин түлөөлэгшэд арад зоной ямар нэгэн бодолтой, хүсэл эрмэл- зэлтэй байһаниг мэдэхгүй байгаа гэжэ хэлэбэл, зүбтэй байда.

«Ород революцион гэрэл» гэжэ Владимир Ильич Ленин Лев Николаевич Толстой нэр- лэнэ гэшээ. Хүсэ хэрэлжгүйг- өөр, шуһа адхжгүйгөөр эрид хубилгалтануудыг хэлэ хэрэтэй гэжэ Лев Николаевич тои зүб урлалхн гэжэ хэлэгдэнэ. Марксист байһан Владимир Ильич Ленин Февралин револю- цийн дунгуудтэ урмашан бээрлаа бшуу. Шуһата тулал- дажнуудгүйгөөр хасанта засаг унсаагдаа.

Удамшэгүй буржуазно-де- мократическа революци со- циалис революци болгодохо еһотой гэжэ хаа хаанагүй хөө- рлөдөнэй таража эхилэдэ, Плеханов тэрэниг эрид шүүм-

шадг болонхобди. Арад зон хэдэ өхэ туршалтануудыг да- бажа гараһан болоһон!

Наядаа бүхы дутагдалнууд усадхэгдээ, арад зон эд ба- раагаар, эдэз хоолоор элбэг хайноор хангадха гэжэ бай- гаад гоо үгэнуудыг хэлэнэ, нойдуулиархы үлүү. Бүхы юумэ сэхэ руун хэлэдэ байгаша дээрэ ха юм.

Демократида, олондо мэдээ- салгэдэ дургүй хүнийг мүнөө олохогүйт. Тээд юундэ өүди- торн соо суглархон хүнүүд оппозицинуудыг шагнаха ду- рагүй байгаа. Хүн бүхы на- нэл бодолоо ноюнгүйгөөр хэ- лэхэ эрхэтэй ха юм.

СССР-эй арадай депутатууд- дай съездинүүд дээрэ ямар хөө- рлөдөнэй болоһон тои хай- наар мэдэжэ байнабди. Ник- тин ажбайдалаар үнэн зүрхэн- хөө хонирходо, орононжсо хуби заяанда нааагаа зобо- дог хүнүүд нанал бодолоо ху- баалдахон байна. Үгэ булал- даанай, үнэн сэхэ хөөрлөдөө- нэй культура, гурим гэжэ бай- ха еһотой. Илангаяа эрдэмтэд гуримда хээдэшье алджа еһогүй гэжэ хангаар. КПСС-эй обкомой бюросо торохо эрилтэ тобиһан БНЦ- гэй эрдэмтэд партийна суглаан дээрэ шанга хөөрлөдөө үүс- хээ. (Эхэ эрилтэнь би дам- жэнэб. КПСС-эй обкомой бу- ридлэдэ шэнэ хүнүүд оруул- даха еһотой).

Ямар бэ нэгэ өхэ эрилтэ- нуудыг тобиһанга, шиндхэ- ринүүдыг абахынгаа урда тээ бүхы юумэ алышье талгэһонь бодомжотойгоор хэрэжа үзэ- хэ хэрэтэй.

Сергей БОЛОТОВ,
манай коор.

Хунгагшадай клуб

Шэнэ-Бэрэнэй гол эгээдой соелой байһан соо хунгагша- дай клуб эмхидхэгдэнэ. Энэ клубай худалмэринэ тус зо- вой профсоюзэй эмхин би- блиотекы дагша Марина Бу- рдакова хүтэлбэрлэн эмхидхэ- дэг юм. Тэрэ наймадхы жалээ эндэ худэлжэ байһатэй.

Хунгагшадай клубта оржо ерээдэ, «Арадай депутатууд- та кандидатнууд» гэхэн томо- стэнд анхрал татадхынэ. Эн- дэ хунгуулин Ивалгын терри- торияна 806-дахь, хунгуу- лин Железнодорожно нацио- нально-территориальна. 91-дэ- хь округуудһаа РСФСР-эй ара- дай депутатуудта кандидатнууд- дай, хунгуулин Бэрэнэй 95- дахь округоо Буряадай АССР- эй арадай депутатад кандида- дуудай, мүн арадай депута- туудай Загарай районно Со- вездэй, арадай депутатуудай Шэнэ-Бэрэнэй сельскэ Сове- дай арадай депутатуудта кан- дидатуудай ажалын намтар- тай, хунгуулин урда тээхи программатай танилсажа бо- лоно. Гадна РСФСР-эй ба Бу- ряадай АССР-эй Конституци- нууд, РСФСР-эй ба Буряадай АССР-эй арадай депутатуудай хунгалта тухай, мүн РСФСР- эй ба Буряадай АССР-эй арадай депутатуудай нотагай Советуудэй арадай депутатууд- дай хунгалта тухай Хуулинууд эндэ таблагтай.

Неделя бүхэнэй гарагай та- банда нотагай Советуудэй арадай депутатуудта кандида- дуудтай үүлэлганууд хонир- холтойгоор үнэгэрэгдэнэ. Ара- дай депутатуудай Загарай районно Советэй арадай депу- татад кандидатнууд нүхэд Улаан- ногай, Зарубингай, Шэнэ-Бэ- рэнэй сельскэ Советэй арадай депутатад кандидатнууд Шэнэ- Бэрэнэй гол эгээдой худэлмэ- риншад нүхэд Зубакингай, Ман- зуровгай, Петровгай болон цехэй начальниг Матвеевгай үнэгэрэгдэнэ үүлэлганууд дээрэ нотагайхынэ-ахлаа үгэ- хэдөө, оршон тойронһа бай- гаали хамгаалха, хуурын соо- гоо ариг сэгэрэе сэхихэ, илан- гола хууринай үйлсэнүүдээр тарадаг угаа унгарыг үгэ бо- гохо, заводой ЖКО-гой худэл- мэринэ хайжаруулха талар хэмжээнүүдыг абаха тухай он- со тэмдэглэнэ байха юм. Гад- на больницада, хургуулида, магажинуудта, унаар дүлаасуу- лагдадаг байрын гэрнүүдтэ тои хүйтэн, зунай үедэ заха- барилгын худалмэри муртэй- гоор абуулагдануугүй гэжэ он- сологдоо. Тини арадай депута- дай үүргыг дээшлүүлэхэ тухай хонирхолтой хөөрлөдөөн бо- лоһон байна. Энэ асуудлаар байгша нарын эхээр хунга- шад «түхэрэн столонд уриг- дажа, ханамжинуудаараа ху- баалдаа юм.

ХУНГАГШАДАЙ МЭДЭХЫН ТУЛА...

Февралин 15-да политическэ гэгээрэлэй байһан соо национально-территориальна 89-дахь округоо РСФСР-эй арадай депутатуудта кандидатнуудтай хунгагшадай үүлэлга боложо, би тэрэндэ хабвадалсааб. Би энэ округой хунгагша бэшэб. Гэбшье кандидат Ц. Д. Цыбикжаповай платформо намтай хонирхуулаа.

Кандидат Ц. Д. Цыбикжаповай үгэ хэлэхмөн, асуудалнуудта хэрюусахын шагнаад, тэрэндэ РСФСР-эй болон Буряадай АССР-эй депутатад хоер мандат найдахын аргагүй хүн гэжэ этгээб. Өөрингөө энэ мэдүүлгэ юугээр үндэһэлхэбди! 1989 оной октябрин 24-дэ болоһон «Забай- каллес» ТПО-гой ахамад энергетигүүдэй зүблөөнэй протокол энэниг намһаа үлүүгээр тайлба- рилжа үгээ.

Энэ протоколдо СССР-эй Госснаб, КПСС-эй обкомшье хэрюу үгөөгүй. Юундэ гэшээбди Юун- дэб гэхэдэ, захдараг зонхилдо гурим өөздэнигдөө гомдохохо хүсэлгүй ха.

Хунгагшадай ямар хүнүүдэй түлөө дуугаа үгэхэ байһанаа хайнаар мэдэжэ абахын тула газетэдэ энэ материал толихыетнай гуйнаб.

В. КАРМАНОВ,

«Забайкаллес» ТПО-гой ахамад энергетик.

1989 ОНОЙ ОКТАБРИН 24-НЭЙ «ЗАБАЙКАЛЛЕС» ТПО-ГОЙ ПРЕДПРИЯТИЙН АХАМАД ЭНЕРГЕТИГУУДЭЙ ЗҮБЛӨӨНЭЙ ПРОТОКОЛ

Предприятинуудай ахамад энер- гетигүүд (19 хүн) хабвадалсаа, зүбшэгдэхэ асуудал

1. Буряадай РСУ-гай предприя- тинуудай сантехническэ болон электромонтажна участогуудыг 1989 ондо өөздэнигөө хүсөөр за- һабарилгын түсэб дүүргэлгэ.

Иимэ хүнүүд үгэ хэлээ: В. И. Балалаев, С. В. Тюрюханов, В. П. Карманов, Ю. В. Шкабров, В. В. Надорезов, М. В. Устинов, А. Г. Рудяков, В. И. Шестин болон бу- сад.

Предприятинууд дээрэ хэдэ- дэг заһабарилгын хэмжээн наһа- һанда хүрэнгүй, материалаар муугаар хангаддаг байһан дээр- рээшэ жэл бүхэндэ түсэб дүүр- гэдхэгдэгүй гэжэ үгэ хэлэгдээ. РСУ заһабарилгын хү- дэлмэрин хэмжээ хоер дахин дээшлүүлхэ аргатай байһан аад, материалыг дутагданһаа улам- жалан, энэниг хэжэ шадаһагүй гэжэ Буряадай РСУ-гай началь- ник Шкабров, участогуудай на- чальнигууд А. Г. Рудяков, В. И. Шестин онсолон тэмдэглээ.

1960—70 онуудта нэгэдэлэй предприяинууд зайн галаар централизованно гүйсэдөөр хан- галгада ороо, үйлэдбэрин цэ- хүүд, социальн-соелой, ажайуу- дамай объектууд, дулаан уур- лаар болон унаар хангадаг гэр

байранууд баригдаа, мүнөөнэй байдлаар олонхи объектууд энергосистемын талаар капитал- на заһабарилга хэхээр болоһонхй гэжэ үгэ хэлэгдээ тэмдэглээ.

Техническэ хангалгын болон лесопромышленнэ предприя- тинуудай энергетическэ түхээрлэгэ- нүүдыг заһабарилгын түсэблэгэ- нэргылэлгын нэгэ гурим тухай дүримүүдэй еһоор, түхээрлэгэ- нүүд болон материалынудта мэд- дүүлгэнүүд хэгдэдэг. Гэхэ зуура, «Глэбурятснаб» оройдоол хэрэг- тэй зүйлнүүдэй 25 процентынь хонгэдэг. Түхээрлэгнүүд болон материалынудта хэгдэнэ мэдүүл- гэнүүдэй оройдоол 15 проценты хангаддаг. Иимэ эрхэ байдалда техническэ хангалга болон заһа- барилга хэм хэмжүүр соо хэхын аргагүй.

«Глэбурятснабай» эрхилэгшэ Ц. Д. Цыбикжапов ээлжэ бай- һан тушаалдаа таарангүй, юу- шье хэдэггүй байһанаа бээс са- гааруулан, орон доторнай хүшэр хүндэ байдал тохөөлдөнхй гэжэ шалгаг барина. Нүүлэй орбан жэ- лэй туршда Бурятснаб предприя- тинуудыг шухала хэрэгтэй нөө- сэнүүдээр хээдэшье хангажа шадаагүй. 1989 ондо Зүүн-Сибирин территориальна управлени- һээ жасануудыг дамжуулан үгэхэ үедэ Ц. Д. Цыбикжаповай болон тэрэнэй албанай худэлмэрилгэ- дай гэмээр РЭН-эй кабельно- проводникова продукция, элект- родвигателнин болон бусад про- дукцийн жасые гэхэн байна,

предприятия заһабарилга-ажаглал- гада хэрэгтэй элдэб светильни- гүүдыг, гурбан фазна счетнигуу- дыг, изоляторнуудыг, электро- двигателнуудтэ хэрэгтэй шетко- нуудыг, дулаа үгэдэг прибор- нуудыг, шухала номенклатурын подшипнигуудыг, управленин болон распределительнэ шидүүд болон шкафуудыг, силовой транс- форматорнуудыг, запорно арма- тура, хүйтэн болон халуун уһа- най счетнигууд гэхэ мэтэ бусад олон зүйлнүүдыг абажа шадаа- гүй. Ехэ хүснэй лускателнууд болон автомат выключательнууд, контакторнууд, үдэртөө носоодог болон галогеннэ лампанууд, ге- оплазмэниа түхээрлэгэ болон бусад олон зүйлнүүд үсөөнөөр үгэдэг. Иимэ гутамшаг абадал жэл бүхэндэ дэбтагдана. Тинмэ- һээ энергоресурснуудыг алмал- тайгаар ашгалаа тухай эндэ хэлэһэнэй үлүү. Ц. Д. Цыбикжа- пов сэхэ хэлсэнүүдыг хүтөөжэ тухай урлалхаа, «Глэбурят- снабта» сални хүлһэнэй нэмэлтэ жаса үгэхэ эрилтэ табихаа бэ- шэ юушье хэдэггүй.

Дээрэ хэлэгдэнһээ үндэһэлэн, зүблөөн нэгэжэ тогтооно:

— Хангалгын хэрэгые эмхи гу- римтай болгохо талаар хэмжээ абуулга баталан абахын тула тус протокол КПСС-эй обкомдо, СССР-эй Глэбснабта зыгээхэ.

Зүблөөндэ хабвадалсаһан хү- нүүдэй зүгһөө протоколдо гэрээ табла (8 хүн гараа табла).

ДЕПУТАДНАА АСУУГТЫ

«Молодежкын» (1990 оной февралын 17-ной номер) хуульшын хуудһанда эдэз хоолой про- дуктинуудай хайшан гэжэ хубаарилгадаг байһан тухай статья уншажа, өхэтэ дурва гутабаб. Ноод хайдай стол дээрэ ямар эдэзэй табигддаг байһан тухай мэдэжэ абабабди. Иимэ юумэндэ эсэс табиха хэрэгтэй.

СССР-эй арадай депутат Канкбалоксий энэниг мэдэхгүй байгаа гэшээ гүй Депутадай на- мажа шагнаха хүсэлтэйбди. «Бүхы оронудай пролетаринар, нэгэдэгтэй» гэхэн урша хуушараа гэжэ наһагдана.

РЕДАКЦИНАА: хунгагшад өөздөө СССР-эй арадай депутатад хандажа, наһааень зобоһон асуудалнуудта хэрюу абахы оролдохо еһотой.

Таанадай һанамжа хүндэтэй

«Левобережное» АТП-гэй нийтэ суглаан дээрэ Николай Михайлович Белобородов Зареченскэ хунгуулини 57-дохи округһоо Буряадай АССР-эй депутатта кандидатаар нэгэн дүүгээр дэбжүүлэгдэбэ.

Тэрэ 1946 ондо Ярууны районной Погромное тосхондо түрэн. Зуун-Хуурайн нургуулида наймадахи класс дүүргэ (социальна байдалай шалтагаанаар саашаа хуража шадаггүй).

1962 ондо Хормин леспротхоздо ажэлайнгаа намтар юрын хүдэлмэришээр эхилэ.

Удаань Хоридо соелой байшангай директорээр хүдэлэ.

1970 ондо «Левобережное» гэжэ автотранспортна предпрятида жолоошоноор хүдэлжэ эхилһэн байна. 1984 онһоо колонны начальнигаар табигдаа.

1986 ондо тэрэ өөрыгөө дүрээр гинан шалтадаг механикай тушаалда хүдэлхөө ороо. Энэ ажал да мүнөө Николай Михайлович хүдэлжэ үргэлжэлһөөр. Тэрэ партийна бэшэ.

1987 ондо хүдөө ажэлын институтай зоочно отделенидэ хураасаа ороо.

Белобородовской хунгуулини урда тээхи платформо хунгагшэдайнгаа һонорто дурадтанабди.

Хүндэтэ хүдэл

Орон доторной политическэ байдэл нилээд хүшэр байдалда ороод байна. Экономикодохи байдэл арад зоной дүр гутаана, нацинуудэй хоорондох зүрхилдөөтэ харилсаан һонаа зобооно. Засаг түрээ арад зоной гартэ тиймэ бэлээр дамжуулгадахаа байнагүй. Хүтэлбэрлэхэ үндэр дээдэ тушаалуудыг эзэлжэ байһон ноод һайд урданай зонхилон заралгын системые эбдэлэ һэдэлгэнүүдтэ сохилто үгэхые, хуушан гуримеа өлөөгүе оролдоно. Иймэ шахардуу байдэл хэды болотор үргэлжэлжэ гэжэ ороонимнай арад зон хэды ехээр һанаагаа зобоноби!

Иймэ байдлэд арадай депутатууд үнэн зүб шиндхээр абжа, ороонингоо политическэ болон экономическэ байдлыг һайжаруулаа уялгатай.

Засаг — Советүүдтэ Энээнине бодотоор бэлүүлбэл, ороонимнай политическэ, экономическэ, социальнэ байдлыг һайжаруулаа хуушан хэды.

Үндэр дээдэ тушаал эзэлжэ байһан хүнүүд арад зоной урда ямар ажал хэһэн тухайгаар тоосомжо байха уялгатай. Тэд мүнөө дээрэ иймэ юмэн болоногүй.

Социальна адли тэгшэ байдэл, эхэ сүлөө, хүдэлмэришээр хинэлтын комитетэй эрхэнүүдыг үргэдхэлгэ. Иймэ байдлыг түлөө бүхы шалтагаараа тэмсэхэ еһотойбди.

Хэды ехэ болзор соо арад зон ноод һайдай зүгһөө мэхэлүүлэбди. Иймэ ябадалда мэхэ гэхээр эсэс табигдаха еһотой! Хэлһэн үгдөө хүрэдэггүй, хуурамаг ябадал гаргадаг хүтэлбэрлэхэдье шэнээр хунгаха хэрэгтэй.

Ноод һайдай дачнуудыг үлөөдэртөө абжархыг, СССР-эй Конституциин 6-дахы статья болжолж гэжэ байгаад хунгагшэдаа найдуулаа бэшэ. Гэбшье арга шадал соогоо намда найдаһан хунгагшэдайнгаа этигэл найдабарида хүрэхэ гэжэ оролдохобди.

Манай республика орондоо хэды ехэ түүхэй эд үгдэг бэ гэжэ мэдэнбди. Тэд ой модо, мүн ондоошье түүхэй эд республикаһанай гэрһан аад, орондоо ямар юмэ үгдэг бэ! Юушье үгдэггүй гэжэ хэлбэл, алдуу болохогүй. Гэхэ зуур, түүхэй эд тэрэ тоодо ой модон еһотойл валюта болоно ха юм.

Бюджет гээшэ дээрһээ бэшэ, харин дороһоо бүрдэгдэхэ зэргэтэй гэжэ тоолодогби. Субботинүүдтэ олоһон мүнги ямар юмэндэ гаргашалтдаг бэ гэжэ олоһон хүнүүд һайн мэдэхгүй байга еһотой.

Социальна тэгшэ бэшэ байдлыг эсэс табиха сэг хүрэхэ ерээ. Бидэ мүнөө аб адли нөлөг түлэнбди, адли мүнги абанабди. Гэхэ зуур, зарим хүнүүд тухай полилиникэнүүдтэ аргалуулаа. Зариман 100 түхэрэг, нүгөөдүүлхэ 30 түхэрэг тэдэмжэтэйгээр амаралтада гаргана. Тэд бүхы юмэ тоолоод хэминайб дээ — бүгдэ мэдэнэ ха юмбибди.

Байгал далайе аршалан хамгаалаа талаар абһан тогтоол бодотоор бэлүүлэгдэхэ еһотой. Арад зондо культура болон зан ябадалай, үзэл сурталыг бүхы баялигууд сүм бүсөөгдөө эргэтэй.

Республика экономикын талаар бээс даанхай байга еһотой. Үнэн сэхээр хүлэ олодог коопераци болон кооперативуудай түлөөб гэжэ мэдүүлнэб. Жолоошод-транспортнигуудай ажал шөхөрнуудай өмжөлгө адалар сэлэгдэхэ еһотой (жолоошод пенсидэ гараад, удөөн өмжөөдэггүй).

Предприти бүтэн пенсионерүүдтэ, олон үхибүүдтэй бүлэнүүдтэ туһалжа байха уялгатай.

Муниципальна милициин түлөө байһанаа мэдүүлнэб.

Хүндэтэ хунгагшэд! Хэбээ намда этигэн найдаа гэжэ һаатнай, прогрессив сүг зооголодомнай болохо.

Буряадай Д. Банзаровой нэрэмжэтэ багшанарай институтай студентүүд болон багшанарай хамтын суглаан боложо, Сэлэнгын национально-территориальна 89-дэхи округһоо Очиров Михаил Надмитовиче РСФСР-эй арадай депутатта кандидатаар дэбжүүлэ.

Михаил Надмитович Баянгол тосхондо (Баргажанай районной) түрэн. Зургаан жэл соо хүдөөгэй нургуулинуудта (Аргада, Оронго, Баянгол тосхонуудта) хүдэлөө, һүүлээр 1976 онһоо БГПИ-дэ хүдэлнэ. Мүнөө тэрэ багшанарай институтай кафедрые даадаг, доцент.

Кандидатай хунгалтын урдахы платформые ба хунгагшэдтэ тэрэнэй хандаһан хандагыг доро толилохонмай.

1. Нийтин ажобайдалай бүхы албануудта еһотойл демократин, бүхы категориин хүн зоной адли тэгшэ эрхын түлөө тэмсэхэб.

Зарим зонхилдог аппаратыг үсөөрүүлхэ, Бур-АССР-эй Министруудай Советэй тушаалта расписани хаража үзэхэ талаар эрд шүүд хэмжээ абуулганууд.

2. Буряад хэлэнэй статус шэнгэдхалга, буряад хэлэн тухай хуули бэлдхэлгэ бэ баталан абалга, Бур-АССР-гэ ажалуудог бүхы арадуудай хэлэ болон соел культуриг хүгжөөхэ талаар хэмжээ абуулганууд.

3. Республикын промышленна предпритиүүд дээрэ экологическэ нормонуудыг хэзэргүйуулан эбдэлгэтэй эрд шүүд тэмсэл, модо бэлдхэлгэ шаһныг дээшлүүлгэ бэ хэмжээнь доошлуулгэ, модо бэлдхэлгэ хоригдоһон зононуудыг үргэдхэлгэ, худалдааг хүдөө ажэлын продуктуудай экологическэ талаар сээр байһын түлөө хиналта.

Арада ерээдүй байха зэргэтэй

4. Арадай эрдэм һуралсалай управлениин системэ нутагай органуудай мэдэлдэ оруулга, нургуулини гүйсэдөөр бээс даанга байдэл хангалга, багшанарай нийтин мэргэжлэй эмхэнүүдыг — ассоциаци, бүлгэмүүдыг, холбоонуудыг үргэнөөр хүгжөөлгэ, арадай эрдэм һуралсал хуули бэлдхэлгэ салин хүлгэ дээшлүүлгэ.

5. Студентнэрэй ажобайдалда демократи избтэрүүлгэ, студентүүдэй өөрын захиргаан хүгжөөлгэ, багшанарай институтта студентнэрэй профилатори эмхидхэлгэ, ондоо вузуудтай студентүүдэй үргэнөөр андалдхэлгэ, буряад хэлэнэй факультет нээлгэ, багшанарай институтта зүүн зүгэй хэлэнүүдэй факультет нээлгэ бэлдхэлгэ.

6. Гэр байра хуваарилха талаар олондо мэдээлгэ туйлаха, гэрүүд болон поселогуудта гэр байра сбаһын тула нэгэ ээлжэ тогтоохо, байрын үлүү таламай элирүүлгэ, гэр байрын түрүү түлбэри избтэрүүлгэ, хуулин гэрнүүдтэ — нэхэлөөкәнүүдтэ пропискада оролго зүбшөөлгэ, үмсэдөө гэр барилга хүгжөөлгэ.

7. Наһаа гүйсөөгүй хүүгэдэй дунда гэмтэ ябадал гаргалгатай тэмсэлэй жаса эмхидхэлгэ, һуурижаһан газарнуудта спортивнэ секцинуудыг, хүгжэмэй клубуудыг, хүүгэдэй кооперативуудыг, үдэшин нургуулинуудыг эмхидхэлгэ.

8. Хүдөө ажэлыг болон промышленностьда өрсөлдөхүгөө, зандаран зонхилдог байдлыг ажалшадые сүлөөрүүлгэ.

9. Хүдөө тосхондо социальна-соелой эрхэ байдлуудыг һайжаруулга, соелой эмхэ зургаануудыг, арадай эрдэм һуралсал болон хангалгын албаниг хангал нутагай Советүүдтэ дамжуулан үгэлгэ.

10. Зэбсэгтэ Хүснүүдэй тоо үсөөрүүлгэ, запаста гэрһан офицернуудыг социальна талаар хамгаалга туйлаха.

11. Статус дээшлүүлгэ, автономито республикануудай эрхэнүүдыг үргэдхэлгэ, автономито республикануудай ууган хун зонудай эрхэнүүдыг Конституциин өһоор хангалга.

ХАНДАЛГА

Нүхэдүүд! Оромнай мүнөө нилээд хүшэр хүндэ байдлыг оронхой. Зонхилон захирдаг гурим үндһөөрөө үсэдхэгдэнгүй. Ажалшадай эрхлэнүүдыг гүйсэдөөр харуулдаг хүнүүдыг хунгажа, нутагай Советүүдтэ депутатуудай хүсөөр СССР-эй арадай депутатуудай хүсэл оролдогыг бэхжүүлхэ шухала. Мартын 4-дэ арад засагаа бодотоор гартга абха эргэтэй.

Би партиин гэхүүн байһан тула парти өөрөө хуулиг эргэтэй гэжэ эрд шүүд мэдүүлнэб. Би СССР-эй Конституциин зургадхы статья болжогүй, демократин түлөө оролдодог политическэ партикуудай, нийтин эмхэнүүдэй эрхэ сүлөөгэй түлөөб.

Хүндэтэ нүхэдүүд! Буряад арадай зүбэ заман мийн анхараа асуудал болоно. Бидэ арадыг хэлһын, соел культуриг, нургуули һудариныг бусаага эргэтэйбди. Арада өөрын ерээдүй байха эргэтэй. Арад гэжэ Советүүдтэ өөрыгөө эрхлэнүүдыг гүйсэдөөр харуулха хүнүүдтэй байха эргэтэй.

Тоонто нутагтаа дуратайб

Буряадай АССР-эй Журналистнуудай холбооной пленум Ивалгын территориальна хунгуулини 206-дахи округһоо Иван Ринчиндоржиевич Очирове РСФСР-эй арадай депутатта кандидатаар дэбжүүлэ.

Иван Ринчиндоржиевич Очиров 1929 ондо Сэлэнгын районной Нохон тосхондо түрэн. Тэрэ колхоздо яһала удаахан хүдэлөө. 1946 ондо «Буряад-Монгол үнэн» газетын редакцида ажалда ороһон байна. 1966 ондо Хабаровскын дээдэ партийна нургуули дүүргэ.

1967 ондо И. Р. Очиров КПСС-эй Буряадай обкомой хэлбэлэй секторыг даагаар хүдэлөө. Тингээд 1977 ондо тэрэ «Буряад үнэн» газетын редакцида бусажа, редакторай орлогын тушаал эзэлһэн байна. 1985 онһоо Иван Ринчиндоржиевич Буряадай номой хэлбэл үдэридаа.

И. Р. Очиров КПСС-эй Улаан-Үдһин горкомой гэхүүнээр, арадай депутатуудай городской Советтэ депутатаар нэгэнтэ бэшэ хунгадга. Тэрэ «Шэн габьяата ажалай түлөө», «В. И. Ленинэй түрһөөр 100 жэлэй оёе тэмдэглэгэ», «БАМ барилсанаһан түлөө», «Ажалай ветеран» гэхэн медальнуудта шагнагданхай. И. Р. Очиров РСФСР-эй соел культурын габьяата хүдэлмэрилгэшэ мүн.

РСФСР-эй арадай депутата кандидат И. Р. Очировые тэрэнэй этгэмжэтэ юур, СССР-эй уран зоолошодой холбооной гэхүүн, хэлэ бэшэгтэй эрдэмтэй кандидат Ш. Р. Цыденжапов уншагшадтай танилсуула.

Дүлэтэ дайнай һүүлээр арбан зургаатай эдир залуу хууһун түрэл колхоздоо ажалайнгаа намтар эхилһэн түүхэтэй. Тэрэ үедэ түрэн нутагтан ажалша гарнууд шухала хэрэгтэй байгаа бшуу.

Бүхэлһин үдэр унаһан малгайга абзгүйгөөр ажалдаа, хэды ехээр эсэхье бээ, орой үдэшлэн хээрин стандар керосий лампын һүлэмхэ гэрэл доро гуурһанай хурсыг туршаад үздэг һэн. Тобцолон хэлбэл, эдир залуу хууһун элдэб янзын статьюудыг, тэмдэглэлүүдыг, корреспонденци, очерк болон рассказыудыг бэшээд туршадаг байгаа. Һайнээр бэшэгдэхэн найруулгануудта республиканскэ газетануудтэ редакцинуудта элгээгшэ бэлэй.

Удэшһегүй И. Р. Очиров дүршэлтэй журналист боложо шөдһөн байна. Тэрэ «Буряад үнэн» газетын харюусалгата секретарин уалга дүүргээд үзөө, удаань КПСС-эй Буряадай обкомой хэлбэлэй секторыг даагаар хүдэлөө. Иван Ринчиндоржиевич Буряадай залуу корреспондентүүдэй мэргэжлэ шадабэри дээшлүүлхэ талаар эдэхигэй хүдэлмэри абуулаа, республикын редакциноно коллективуудтэ хуулиглан шэндхэлгэ үнэргэхэ хэрэгтэ горисейон хуулигала оруулжа гарга.

Редакциноно-хэлбэлэй хүдэлмэридэ баян дүршэлтэй болоһон И. Р. Очировые 1965 ондо Буряадай номой хэлбэлэй директор болгоһон байна. Энэмэй нилээд ехэ этигэл найдабарид гээшэ.

Тэрэнэй хүтэлбэри доро номой хэлбэл һуралсал-методическэ, уран һайһанай болон научнэ-популярна литературын (буряадшье, ородшье хэлэн дээр) шанор һайжаруула.

Орон доторной савһанай хэды дуталдааг байгаашье һээ, Буряадай номой хэлбэл жэл бүхэндэ ном хэлбэл гаргаха түсэбөө эрхмээр дүүргэжэ шадана. Ном хэлбэлһин түсэб дүүргэхэнь тула асар үртэй арга замууд үргэнөөр хэрэглэгдэнэ. Мүнөө Иван Ринчиндоржиевич ямаршье экономистһаа дутахаар бэшээр ном хэлбэл гаргалгын ноусануудыг тон һайнээр мэдэжэ болонхой. Республикын залуушүүдыг экологин, философиин, политикын, үзэл сурталыг, моралиин, этикын, эстетикын, зан ябадалыг, национальнэ культурын талаар хүмүүжүүлхэ шухала асуудалнуудтар тухай литературатай сэг үргэлжэ танилсуула гэжэ оролдожо байдаг.

Һүүлэй жэлнүүдтэ И. Р. Очиров хүдөөгэй ажалшадай ажабайдал һайжаруулга асуудалнуудта зорюулагдоһон статьюудыг бэшэжэ, бэлитгэй бэрэ публицист байһанаа харуулаа. Дайнэй болон ажалай ветерануудтэ, инвалидуудта пенсин хэмжээ дээшлүүлгэ, олон үхибүүдтэй бүлэнүүдтэ материальнэ туһалмажа хүргэхэ, бага тосхонуудыг нэргээхэ, Байгал далайг хамгаалаа, национальнэ культура болон буряад хэлэ хүгжөөн дэлгэрүүлхэ, Буряадай ой модоной нөөсэ баялигуудыг хамгаалаа хэрэгтэ Иван Ринчиндоржиевич эдэхигэйгээр хэбээдэг.

Хүдөө ажалшадай эрхын һайнээр хүдэлхэнь түлөө бүхы эрхэ байдал тэднэртэ олгохо хэрэгтэй гэжэ мүнээр Очиров тоолно. Тингэбэл эдөө соелой прогрессив сүм бэлүүлэгдэхэ һэн.

Түрэн нутаг газартаа үнэн зүрхлөө дуратай И. Р. Очировой платформо нимэл дээ.

ҮНДЭНЭ ЯАНАЙ ИЛГАА ГАРГАГДАНААР

Холбоото Штатуудтаа харь ша-
райтай эрхэтэд гэхэд гү, ачи афро-
американецууд ямар байдалтай вэ?
Энэ асуудалдаа "Лэрейд" гэхэн
журнал хариусгаадээ, нүүлэй жэл-
нүүдтэ тэдэнэй байдлаа хуби-
лалтаа болонхой гээд тэмдэглэнэ.

США-ға 28,9 миллион иегр-
нууд ажыгууды. Ороной хүн
зонной 12,1 процентий тара шарай-
тай эрэгтэд болон Норман мян-
га шатуу иегрнууд мүнөө үедэ
хүнгүүлээр олгогдогдог тушала-
нууды зээлээ. Энэнь 1970 оной-
хидо эргедэ дүрбэ дахин олон
болсон. Мүнөө үедэ 300 гаран
афроамериканецууд США-гай хо-
тануудай мэрэй тушалада хүнгэг-
данхай юм. Тэдэний арбаниин
дүрбэн хуун мянганааа дэлээ хүн
айтай дүрмүдэй мэргэж хуу

хэнтон хотонуудын мэргэйн хүчлээр илгээг байна. Төвшлөлбөл, Хосбоото Штэдүүдэй зургаан эхэ хотонуудай тэбьнэ нэгр хүнүүд хүтэлээрилнэ. Энэ хотонуудай тоодо Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Чинго, Филдэлэйс, Детройт оролсоно. Ороной политехнэскэ тэбүүд болохо арбан нэгэн хотын мэргэйн нэгнүүд толгойлно. Тэдэнэй тоодо Вашингтон болон Атланта хотонуудын илгээлэй болоно.

Нүүнээ 20 жилий туршдаа США-
гай конгрессэй түлөөлэгшэдэй па-
гатын бүрдэлдээ афроамерикана-
чуудтай тоо хоёр дахин олошорво
юм. Мүнөө энда 24 хүн тоолог-
доно. Гэбэшье США-гай сенедэй
бүрдэлдээ нэгшье афроамери-
конец үгы юм. «Арфа ялтанай»
илгав гэжшэ манай ороной по-
литикада онсо нүүри эзэлжэ,
гээд «Нэрэйдэ» журнал бэшэнэ.
Гэбэшье нүүнээ үедэ нэгэ багс
зубилалта боложол байһан хэбэр-
тэй. Эзэлдэ тушалдаа хара шөр-
хотой эрхэлдэ хунигагдана ха юм.

■Гараад байсан жэлдз афроаме-
риканецуудай дундаһаа эгээл тү-
рүүлэн дээдэ тушаал эзэлэгшэдэй
тоодо Дуглас Уайлдерей нэрэ нэр-
лэгдэбэ. Тэрэ Вашингтонтой хүршэ
оршодог Вирджини штадай гу-
бернаторай тушаал эзэлбэ.

• Д. Уйгдер хадаа ороной политическэ ажбайдалда бээ харуул-
мэ шаданг афроамерикэнүүд-
дэй түөлгэлгшэ болон гэгшэ
гээд журнал тэмдэглэһэн байна.
Тэрэ болбол ороной президэн-
түе хунгалтада хабадалсанан.
Джесси Джексон, Нью-Йоркийн
мэр Дэвид Динкинс, Пенсильвани
штадай түлөөлэгшэдэй палатын
гэгшүүн Уильям Грей гэгшэдэй
адал орон дотороо мэдээжэ бо-
лолон хүн ха юм.

Негритүүд сонгоо эгзэл түрүүлэн губернаторай тушвал эзэлхэн хүн гэхэд, Пинкней Бентон Пинчбэг болоно гэдэ түүхэ шэжэлтшэд тоолодог ааб даа. Тэрэ Джоржид штатай богосолой хубүүн байхан юм. Орсоной урдахи шаддуудай нэгэн болохо Луизисиа штатай Пинчбэг ойрохон зуура 1872 оной декабрьнаа 1873 оной январь нарын дүүрэтэр губернаторай тушвал эзэлхэн байна. Хожомын тэрэ США-гэй кнгрессэй гэшүүнээр хуугагдаж, Вашингтон хото нүүжэ ерхэн юм. Эндэ негритүүдэй эрхэ сүлөөгэй түлөө, үндэшэ аха нигадаа жабдалтай тэмсэл эридээр ябуулхан байна бшүү.

«Вашингтон пост» газетын тэмдэглэнэжэй ёһор, «XX зуун жэлэд Америкэдэ эгэл суутай өфромарианец» гэхэдэ, США-гэй Верхонго сүүдэй гэшүүн 81 наһатей Тэргүд Маршалл болсо юм, «Америкэдэ болоһон хубилгалта-

нуудта, эрхтэдэй мүнөө үеын
эрх ба сүлөө тухай эбтаһан шинд-
хэбринүүдтэ хубитаа өхтэр тэрэ
оруулаа гээшэ, — гэжэ тус газарта
онсолно.

Эзэлж байхыг тушаалдаа олон жилэй туршдаа Т. Маршалл хүдэлдээ, Сөгсөн байхынгай зүгнээ тэрэ нилдээ заналдаа ороһон байна, Гэбшээ Т. Маршалл аймаг сухаралзай, оорынгоо нэрэ хүндэ хамгаалж шадда бшуу. "Би энэ тушаалдаа нэнсэра хүдэлбээ. Нэнэ бөртөгөө эндэ үлэж хүсэлгэйбэ,—гэжэ тэрэ няхаан үгсһэн интервью соогоо мэдүүлһэн байна.

Дэлхий дээр хубилалтануудай түргэнөөр болоходо, «хара Америкийнхөө» хубилаа гээшэ анд даа. Үнгэрхэн жэлэй агауст һарадо США-гай түүхээ түрүүшынхээ сэргэй дээдэ тушаалай афроамериканец дүрбэн мүйтэй генерал Коли Пауэлл «дэжжүүлэгдэ юм. Тэрэ штабуудай начальнигуудай комитетэй түрүүлэгшын тушаал дээлхэн байна. Тиммхээ тэрэ президент Дж. Бушай ба оборанын министр Р. Чейнини дутын советнигуудай нэгэн болоно бшуу.

Мүнөө үедэ африкерианицууды астроневтнуудай ба шоу-бизнесэй одондны, уран зохиолшодой ба телепрограмма хүтэл-бэрилэгшэдийшье, юристнуудэй ба томо томо компанинуудай мекенджернуудэйшье дунда хаража болохот. Гэбэшье США-да үндэс яхатнай нлгва гаргэгдөөрлэ гэжшэ. Хэрбээ тон үгэнтэйүүлэй тоодо-сөгөөн шарайтанай 10 шарайтанай ородог нганы, хэрэ шарайтанай 33 процентны ородог юм.

Шэнэ ажабайдалай алхамуу

„Эдэ үдэрнүүдэс Бухарест хотын үйлснүүдтэ асфальт дээрэ бадаргаар даган зулуунуудай эндышэ, тэндэшэ носохынь харахаар байгаа юм. Тэдэний хоорондоо сэсэгүү табтай. Эндэ ерэнхүн хүүхүү абаагүй зогсож, мүнөө болотор олдоогүйшүүлэй ирэнүүдэе ушанга Тэрэнэ тусхай самбар дээрэ бэшэгдэнгүй, Байдагд гээд лэ зулуунууд нэлгэгдэнэ, сэсэгүүд асорогдана. Хара хубсаһа үмдэлэн элээрнүүд, шажанай сөнөөртөншэ харагдана. Тэмсэлдэ унаһон хүүбүүд, басарагдана орон хахасанэ.

Чаушескугай - тогтос'он журмыг унсаалга хөдөлгөөнийн арад зоной эрхлэх зоригийг гэрээ болгоно. Эрх зүлөггүй, ардаагүй нэр хүндийн түлээ амин нэлээд үгэшээдийг дураасалда зориулал, байгаа оной ивэрний 12-ой үдэр орш дотор национальн шонхөл гүшүүдэд үлэр гээд биеэсгэ-

Төрийн үндэсний дээрх эдгээр санхүүжилтүүд нь 1989 оной декабрыг хүрэн хуулийн үйлдвэрүүдэд революцийнхоо тэмцэлийг түбүүд болохон Тимхишөөр. Бухарест хотонүүд тама зоболон эдэлгээ гөрөөдүүд гэж нэрлэгдэх юм. Бухарест хотын түбэй талмай дээр залуушуул демократична ба эрх сүлөөс хамгаалж шадган байна. Тимхээ энэ талмай савшадээ Революцийн талмай гэж нэрлэгдэх юм. Энэ, мүн Бухарест хотын Ромон талмай дээр, Тимхишөөр хотын түбтэ резолюцийн түлөө тэмцэлд уншгагдай дурсгалда хүсөөнүүд бодхосгодохо гээд шиндхэгдэхэй.

Орон доторхи байдалтай хэды хүндэ хүшэршье хаань, нацксна-

пингэл хүм эбэлв арга боломнио
олгогдобо ха юм. Урдандь бэл-
лүүлэгдэхээр бэлх түсэб дээр-
ээ буулгагдаад байгаа. Тини
түсэбэй дүүргэгдэхгүйд ажлаш
коллектив бүхэн үйлдбэрини яла
түлээ ушартай болоод лизн. Мү-
чөө ижил юмзүн хоригдсний.
Эрээ гурбин мэлэй туршада боль-
нича листын үндэвөр түлэгдээ
тхотой мүнжин хуи зондо бузаг-
дла болонхой. Сохидор мшинки-
нууд бүридлээ эбэлхээ болни-
чи. Румынида туристнууд амь-
рше хорилто, хизаарлантагүгөөр
авишалах эрхтэй болобо. Орон-
до гадаадаһа асаргадаад слон
зүйлэй эд бараагүй тамонон
кешлынн хэмжээн бэл болгог-
дсо. Тини арад зокой эмхнууд-
лые найжарууллын тула хиз юм-
зон хэгдээ эхилэнхэй.

Гадна ороной нийтийн амьзбай-
далдашье хубилалтанууд болоно.
Общественн социальна бүхү хү-
снүүдэй хосондоо үгэ андаллаве
үргэдхэхэ гээд Национальна авь-
ралтын фронтин совет шиндхэ-
бэри өбөнхэй. Ороной политиче-
скэ, социальна ба экономическа
бейдал тушаа сөрөнгөө сэргээлэе,
хэрэв шэглээлэе соностохо эрхэ
бүхү политическэ партинуудта,
нийтийн эмхинүүдтэ, патриотическэ
ба демократическа хүдэлөөнүүдтэ
олгогдобо. Хото хороодуудта үн-
гэргэджэ бэйгаа минигинүүдтэ
хэбэедегшад ороной савсехини
мүгжэлтын асуудалнуудые олсөр
тебине. Харин урдэжэ гансал Чоу-
шескун үгэ хэлэхэ эрхэтэй бэйгээ
хэ юм.

Мүнөө үедэ орон дотор шэнэ
партинууд, политическэ эманинууд

ЁҶО ЗАНШАЛНУУД, ГУРИМУУД

«УИЕВУРИ КАМАКУРА» — ҮЕЭЛЭЙ ЯПОН ФЕСТИВАЛЬ

[illegible][illegible]

ҮРИ ШЭРИНЭЭ
ГАРАХАНЬ ХҮНДЭ

Бразили хархин гүрэнүүдэд тон
саяар үрш ширдэг оронтой, Үн-
эрхэн мэдлэй хүүл багаар энз гү-
рэн 120 мянгар доллар үршгүй
гээд тоологдоо нэн. Энээн тухай
хэлбэлдэ ургижар мэдээсэгдээ
бэлэй. Тон сая хэмжээний үрш ш-
рин хадаа орсон дотор финнэс
нэгжаруулгатай гой тодор үзүүл-
нэ, Бразилин сэдшэнх зүгжэл-
тэ тухай хэлхээдэ эиномистиүүд
ба политикүүд тээлжэрэнэ.

Оронон зохиомжид хамт
хүнд байдлаар эдийн засгийн
бодлого, зардал, өртөг, хөрөнгийн
бүтэц, хөрөнгийн хувиар
хүнд байдлаар эдийн засгийн
бодлого, зардал, өртөг, хөрөнгийн
бүтэц, хөрөнгийн хувиар
хүнд байдлаар эдийн засгийн
бодлого, зардал, өртөг, хөрөнгийн
бүтэц, хөрөнгийн хувиар

Харин гурзнуудыг ури шэрт-
тамьны нэв, Бразилида юм бийшээ
эмэлтүүнээ Солото юм гээд эндэ-
нэ түм зонхой ронхоний тоолодог.
Охорзгый болоо нөөнөө, Амго-
моний «Серра-Негада» гэжтэ суута.
Гүрзүүнөө алты худалдаа бээ-
дэв. Эмдэг гэдэг дуугаад тэснээ
нээ зүрхэй шөгтө матамал бини
түмдэгд нэ бүүс асуугарчүүдэ
нээ үүсүрхүүнээ бээдэлэ. Лээ нэ
дэгдэйг аялжүүнээ оло дэвнэ
Агууаа гээд

публикатой ба Советскэ Союзтай тэмтэ эндэ эгэл эхээр алтан абтагдаг гэжээ, «Серро-Пеладэ» хрикисдэг 5060 килограмм шэнгүүртэй сүлэ алтаншье ная болотор олдодог байгаа. Алта эхээр худалдажа, харин гүрэнүүднээс өөрөөн үрн шэригээ бусаажархиад гээд бразиликнхидай хөмөдөгчье эгээшье тикмэ бэшэ авбадаа. Тэдэрн улахоосорондын фирманыс, нэн түрүүн Лондоной ба Цюрихэй «алтаний биржнүүдэй» харгисванууд тухай мэдэхүүнээр байжа болоо. Гэбэшье тэдэрнээс хадаа хари гүрэнүүдтэ, ури-шарын тэжээл түлээш шадхагчид гээд этгэнээ Шууу. Хэдыг эхэ үрн шэрид ороошье нэвэ, харин гүрэнүүд бразилида мүнэгэ тэмгэ эзлээр үгээд дуратай юм. Зериндээс бразиликн хүтэлбэрлэгшэд мүнэгэ тэмгэ эзлээр абалганаа өрсөлдөх тухай дурадхадог. Тээд энэни Уолл-стритэд гү, ал Перимикс клубтаа тон дуралгүгөөр утгаддаг гэжээ. Ушар юуб гээдээ, хэды шэнээд үрн шэригэйшэ, тэдэ дахин мүнэгэ тэмгэ үгжэшдэг дурдагчид та юмши гэжээ хараа шалгалыг харин ороонууд бөнхирүүд баримтална билү гээд, бразиликн нэгэ газарта бэлшээ бэлэ.

1964 ондо Бразилийн гүрэнээс засагчид сэрэгэнд булимтарваа авч ирчээ. Тэр гэхтнээ хойш энэ орсон үрн шэрдэ оржог эхилээ юм. Сэрэгэнд лэ Бразилийн тэнгэр гүрэн болгох тухай програнаа сонсложо, баруун ор

нуудгаа хэдэн миллиард доллар зээллээр авчээ бэлэй. Тийн хаян хэргы, ГЭС-үүд, гөрөөдүүд, тэр тоодо шинэ түб хото Бразилинде баригдаа, сэргээгй промышленгосты, самолетуудыы бүтээн гаргалта хүгжөөгдөө юм. Тэрэ үедэ футбол нөөхдэ хэдэн арбаад стадионууд түхээрэгдэнэ нэн. Зээлээр абгагчн энэ охз мүнхэн зөө, ринөө дуулуухайы ушарнууд үэгдөө бэлэй. Гэбшье хүн зоной байха гэр байра баригдаа нэн. Тийгэшье хаа, бултыны түбхиинүүдэ арга боломжо олодоогүй, үгнэтэйшүүлэй ксерталнууд үргэдхөөр лэ гэшээ. Харин баруун оронуудта бүтээгдэлхн автомобилуудыы, ажабайдалда хэрэглэгдэхэ техникн болоод эдэс хоол, той зүйлнүүд албэгээр дүрадждагжэ болонхой. Тийгээд бразилинхинд срон дотороо шашта малтамалуудыы олохы орлодон. Мүнөө үедэ энэ орондо алта, тымар, зэд, марганец болон бусад зүйлэй шашта малтамалнууд албэг гэжэ зүйрүүлэгдэнхэй. Тэдэньгэ малтжа абхөл хэрэгтэй.

Бразилида табен жэлэй саада тээ сэргээж журал унагаагдаха бэлэй, тини тус орондо демократическа обществен үндэстэ хуури табигдажа байнхай. Энэ асуудлаар үтэ бууладваан үргэлжлэнээр. Олон хүмүүд «Бразиликини-ада адалар хубилган шынэдэлгэ» хэгдээт сэргээгч гээд тоолодог болоной.

Энэ хони́рхолтой

А. КАШПИРОВСКИЙ
ХӨӨРЭНЭ

СССР-ий МИД-ий пресс-түбтэ мэдээж психотерапевт А. Кашпировский совет болон гадаадын журналистуудтай хаяхан уулзба.

— Төний аргаар ямар үбшэн-гүүдэ аргалжа болохотой?

— Сахариа диавет, остеохондроз, хото болон бүдүүн гэдэгдэнэй полип, зүрхэнэй шарха, шаталга, үе мустэз гэмэлтлэг, тархи үбдэлгэ, псориаз, геморрой, хүлэй бүдүүн худалдай задаралга, (варикозисе раширенне вен), фиброма, мастопати, бесплодие, подагра болон иеранз үбшэнгүүдэ. Мөнхэй бэе матабад хадаа угсаа өхэ юуса «хүсэ шадалтай», гансал тэрэнхине нойрмог байдал-ханы «хэрюулэ» өхотойбди. — Тингэж Кашпировский хэлэнэ. — Тингэж хээ, хүнэй бэе өөрөө үбшэн-тэйгээ тэмсэж шадхаа аргатай. Тон шэнэ өргэ би дурдаана бэ-шэб. Хуул хуушанай туршадаан өргэ юм. Зүгөөр бүхы юумэнээ тон анхиралтайгаар, шэнээр, өөрынхээрээ, зохоохы шэлэлтэй-гээр хандхыне оролдодогби гэжэ тэрэ хэлэнэ.

— Иимэ өргөөр аргалжа шада-хоб гэжэ та хэзээ мэдэрээ хэмтэй?

— Би өөрөө мэргэжилтэ врач хүн гэшэб. 27 жилдэ психиатри-ческэ болонхыаа худалдэнби, 20 жилдэ туршада психотерапикын өргөөр лекци, хөөрлөө хэдэг, сөөнс үгэдэг байханби. Эдэ жил-үүнд соо өргэ дүрэмнишье, дүй дүрэмнишье мүлгөө өб дээ. Тингэжэ гэнтэ мүнөөдөр хүнүү-дэ өргөлжэ эхилшөө бэшэ ха юмбид дээ.

— Жэшэнь, танда үбшэнтэнэй үнэшөөгүй, этигээгүй хаань халхотой?

— Нэгэ имэ ушар болоһон юм. Хирургын операци хэжэ бай-ха үедэнь би үбшэн хүнине мэдэ-рэлгүй болгохо гэнэн сөөнс үгэ-жэ байгаабы. Операцин дүүрэм-сээр, эдэгэнэн хойноо тэрэ хүн намда ингэжэ хэлбэ: «Доктор би танда этигэнгүйб, та намда ямар-шье туһа хүргөөгүйг. Юмдэб гэ-хэдэ, би операцин үедэ сороб-шье гэжэ юдөө анхггүйб. Зү-гөөр ямаршье наркозгүйгөөр, үбшэнгүйгөөр операци хүүлэнэ-нээ энэ хүн мэртэжэрхөө ха юм дээ. Энэ нэгэ юрын ушар дээ. Киев городһоо О. Игнатовда, Тбилисини И. Юрловада операци хэжэ үедэнь эдэ үбшэнтэндэ мэдэрэлгүй болгохо телевизионно сөөнс хэлэн байхаб. Психотерапи-да тон өхэ өрээдүйн арга болом-жо бин гэжэ хүн сондо этигэл түрүүлээр энэ сөөнс үнгэргэгдэ-хэн юм.

— Та өөрөө ямар үбшөөр үб-дэгдэгтэ, өөрыгөө өргөлжэ ша-дахэ гэшэб гүт?

— Аргалжа шадахэб. Нэгэтэ хо-рон панкреатидеар үбдэжэ тули-һан хүм. Нэра хахад соо болон-хыаа хэбтэжэ аргалуулзаб, туһа болоогүй. Тингээд өөрөө өргэ бэдэрхэ гэжэ шиндэбэб. Үбшэн зандаа, ямаршье эдэз хоол абан-гүй, би Камчатка лбагаар лбашоо-һам. Замдаз минл 30 праник хү-нэнэн болгожо өбзэ хэм. Нэгэ праник гурбан үдэр соо эдидэг байгаабы. Праникшье доры түргэн дууһаа хааб дээ. Сэжээсэ ябааб, тэндэб. Энэ зобоно, тулижа лба-хадэа үбшээшье мэртэжэрхөө хэм. Нанаан сэдхэлни ондоо уша-раар түригдөө ха юм. Тэндэһээ ха-рихадаа тон лэ элүүр һайн боло-шоод бусаа хэм. Бүхы юумэ эгээл түрүүн шинжэлжэ, туршажа, тэн-сүүлжэ, уридалан уламжлага үзэ-хэ гэжэ оролдодогби. Зүрхэлэн, талаан туршөөшье үзэхэ хэрэг-тэй.

Төний ажал абуулгыг буруу-шаажэ хэблэлдэ бэшэ хаань, яма-раар хандаха гэшэбтэй хурагшад-тай гэшэб гүт?

— Хурагшын болбосороод бай-хадэ, бөгшөө өрэдэг гэнэн аядай сасэн үгэ бин. Би хүнүүдэ өөрын-гөө өргөдө хурагшээр ходоодоо бэлэнби. Намда хүнүүдхээ ямар-шье юуса байхагүй. Бултанде-мной үбшэнтэд хүртээ. Зүгөөр «Литературна газетэдэ» бэшэгдэ-хэн стегя түхэй дуулаад, өхэл голхороб, тэрэндэ намда арга-луулһан хүнүүд, мүн эдэн зуу-мланга бэшэ намда бэшэһэн хү-нүүд ларюу үгэжэ шадахэ гэжэ

Һананб. Сашань, жэшэнь, абаад-үзэгтэ, США-да ямар 700 психо-терапевтискэ түбэй бин байха-да, мөнхэй орондо нэгшье имэ аргалуулһын газарай үгы байһан-дань өхэл харамай байна. Зүгөөр мөнхэй орондо бэрхэ өрчнүүд олон, Бултадаа хамтаран, сугтаа ажалалжал эхилзэл.

«Аргументы и факты» газе-тын нойрхин номерһоо абтаба.
ХҮНЭЙ ШАДАЛ ШЭНЭЭН,
НӨӨСЭ ХҮСЭН, ГАЖА ЗҮРЮУ
НЮУСАНУУД ТУХАЙ

1988 ондо манай орондо хүн-гэн атлетикын байгуулагданаар 100 жилэй ой тэмдэглэгдэ хэм. Хүндэтэ айлшаддай дунда 84 на-һатай спортын эгээ түрүүшын га-бээта мастер Мария Гаврилова Шаманова уригдаһан юм. Мария Гаврилова хүнгэн атлетикээр Мо-сквагай түрүү хуури эзэлһын тү-лөө спортын 4 зүйлөөр мурьсөөн-дэ 1926 ондо хабзадалсаһан бай-гаа. Тингэжэ нүхэр Шаманова хүнгэн атлетикээр 1926 онһоо 1943 он хүртээр ороной чемпио-на байгаа, 35 рекорд туйлаа.

— Тингэ сагта өхэл түлөөрхэн ажауугша хэмдн дээ. Абамнай гравдан дайнда унаа хэм. Эхэлһин болонхыаа санитеркаар худалдэ. 13 наһатайһаа би заводто худэл-жэ эхилзэб. Тингээд заводской командада намайе уриһэн юм. Урдэ тэнь ямаршье спорт гэжэ мэдэхгүй ябааб. Бидэ, үхибүүд, наададаг хаабзабди дээ, Лептуу гэхэ мэтээр... Нэгэтэ мастерни хэ-лэбэ: «Ш, Маша, мурьсөөндэ ха-баадалсаха болобош, ошохо ба-сагамнай үбдхэбэ, орондонь ошоод үзэхэ болооһин дээ, тоо хүсөөжэ». Мурьсөөнэй эхилхэнээ урид стадион дээрэ хүн зон дүү-рэн байба. Нэгэ мэдэжэ спор-тисменкы хараад, хүнүүд альгаа та-шобад (нэришье мэртэжэрхөөб). Энэл басаган урид өрэхэ гэжэ хүнүүд һананһан байгаа. Мурьсөө-нэй болохоһоо урид энэ басаган-да тренерынь шоколад эдюулжэ байбал дээ. Шоколад гэшье эди-хэнэ байха, хэрхамнишье үсөөн ябааб. Ингэжэ байхынь хараад, өхэл уурин хүрэлзэб. Заал һаа шүүхэб гэжэ шиндэбэб. Энэ бүхэ-сюэһа мурьсөөндэ илаад байха-дани, ороной суглуулагдамал командада намайе оруулаа хэм.

Удаань Парижай, Финляндии, Бельгии, Чехословакии, Герма-нии, Голландии хүн зон Мария Шамановада альгаа ташаа бэлэй.

1935 ондо хэн ха. Эхэл амжал-татайгаар мурьсөө үнгэргөөд, бу-сахэ замданай Берлинэй түр-мэдэ бидэни хэжэрхөө хэм. Сима Знаменский энэндэ буруу-шаалта хэжэ, үлсхэлэнгэй буһа-гаа хэе гэбэ. Хэдэн үдэр бидэ эдэз эдихээс асрабабди. Манай совет посольство эсэргүүсэлтэ со-ностоко, уданшьегүй бидэ табиг-даа хэмдн. Энэ үедэ фашизм Гер-манида засагаа гартаа абанхай, хоту сэг байгаа ха юм дээ гэжэ тэрэ хөөрэнэ. Энэл 1935 ондо М. Шамановада совет эхэнрнүүд сооһоо эгээ түрүүлэн спортын габээта мастерей нэрэ ээргэ ол-гогдоо хэм.

— Тингэ сагы мүнөөнэйнтэй жэшэхээр бэшэ юм өб дээ. Зү-гөөр мүнөөнэй үхибүүдэ хараад, өхэл хайрлэдэгби. Бүхэлн үдэр телеванорэй урда һуухэ, үгы һаа, элдэб видео харадаг, муртэй хо-нирхолтой, өһоор наадашье үүд-хэжэ, эмхэдхэжэ шададаггүй. Мүн стадионууд, спортын залнууд дүү-рэн хүсэндөө хэрэглэгдэнгүй. Манай үедэ хүндэшье һаа, нэгэ бэга хүнүүтэйшэ хэн дээ, — гэ-жэ Мария Гаврилова түгсэхэдөө хэлээ хэм.

Американец Джордж Алан Дел-мон (Пенсильвани штатой Раддинг город) олон жилэй туршада нэ-рэгээр бээсэ хоридог. Энэ һанхан энэ хүн 4 дөбээр зузаан мүйлхэ бөрүүн гараараа нээсэ сохино ша-даһан байгаа. Тус мүйлхэнэй шэг-нүүрын 500 килограмм хэм.

Та өхээр һанэ үнөөндэ абтаба гүт? Эхээр урмаа хураанхай, түрү-дүүрү байдалда өрөө һаа гү, али өхээр сүхалха хүрөө һаа, али нө-рөвнэйнтэй зангиданги һаа гүт? Иимэ байдалһаа гараһын тула һанагаа өхээр алдагтэй Энэ тон юрын а-рга хадаа нэрэнэ үбшэнһөө түргэн өргөлжэ болохо гэжэ США-гай

Калифорни штатой нэгэ илһин-кын медресанууд тоолоно. Үб-шэнтэд шала дээртэ хэбтээд, ар-бан табан минутын туршада һа-наа алдана. Энээнэй һүүлээр бэ-энь тон хүнгэн, нэрэнэ сүхалшье түргэн төрөнэ.

ГАНСААРДАШЫЕ
НАМААРУУЛХА ЭМ

Дание телефонно албан гэн-сөөрдалгаһаа зүдэрэгшэдтэ (имэз хүнүүд үсөөн бэшэ юм) хангалһын шэнэ гурим дурдаһаа, Хангалһын шэнэ гуримда дуратэйшуулай то-дорхой номероор зонходоходоны, гансөөрдажа, үйдхэрта абташоод баһал имэз байдалда ороһон те-нигдөөгүй хүн хэриуусажа, тэрэн-тэй хөөрлэдэжэ. Туршагшын түрүү-шын дунгууд имэз аргын аһаа туһатай байһые элишэлээ. Тус-хайлбал, үйдхэрта абтаһан хөөр хүн телефоноор арбан минутын туршада хөөрлэдэхэдөө, нилээд бээсэ хэрэгдэжэ, айма, хүрдэхэ мэд-дэрлэлээ сүлөөрдэг, өөртөө най-дажа захиалдаг байба.

ЭЛНЭЙ ГУБИН ПОРТ

Урда Монголой Баян хонгор го-род далайн эрхэнээ захигүй холо оршодог юм. Гэбэшье һанхан энэ город элһэтэ губини онгосоо гэг-дэжэ Монголой гурбан мянга шахуу тэмээн хамбын өхотой порт болоо юм. Ороной гүн соо-һоо имэз зоринһон асери өхэ тэ-мээн хамбыгаар 450 тонно ашаан асэрагдаа юм. Мүнөө захигүй мэ-тэ эмхэлһэн элһэн губита Мон-голой энэ дайдые имэз хамбы-нууд гатаалда боложо байна. Мэр-гэжэлтэдэй тооложо тодорхойло-һоной өһоор, аһаа тэмээгээр ша-рхэхэдэ, ашаанай автомашинаар абашаһанһаа гаргашы нилээд бага байба бшуу.

ҮҮЛЭНЭЙ САНАХИ

Эгээл үндэр газарта, Гималайн хадануудта ходоодо хүн зонтой байдаг һуури бин юм. Энэ 5,2 километрэй үндэртэ ламанэрай Ронбурска дасан оршодог байна.

НОНИРХОЛТОЙ МУРЫСӨӨН

Жэл бүхэндэ Америкын Редвуд — Сити городто үнгэргэгдэдэг мурьсөөн олон харагшадтай хо-нирхол үүсэдэг юм. Голтой үһэн дээгүүр үнгэргэгдэдэг мурьсөөн-дэ хүнэй паведээр хэгдэнэн он-госонууд хабзадалсадаг байна. Энэ мурьсөөндэ хабзадалсадаг урилдаанда түрүүлжэ гаралдаа бэшэ, хэрин хамгаһаа һонирхол-тойгоор, юра бусаар бүтээһэн он-госороо шалгаржа урмашуулда-дана. Байгша оной мурьсөөндэ эртэ урда сагай хүмүн дүрсэтэй онгосоо бүтээжэ шалгарһан бай-на.

ДУШЭ ГАРАН ЖЭЛДЭ
ТРОПИГОЙ ОЙ СОО

Яһаар шэмэглэгдэн хуягтай һэлмэ, жадаар зэбсэгжэн рэджа болон тэрэнэй сэрэгэй нөмөһин-гүүд һанхан хадһаа буужа өрээ. Эдэнэр Индонезиин Суматра ол-тирогой хойно оршодог Ачех провинциин хүнэй гатаалшгүй бүтүү ой соо дүшэ гаран жэлэй туршада хоргодон амидарса юм. Ороной феодаһына һуульшын зон-хиллогшын мэдэлдэ байһан эдэ-нэр уг гарбалайнгаа байһан га-зарта бүсэжэ өрхөддэ, Индонези саашадаа Голландиин колони бэ-шэ гэжэ айлгоһон байна.

1948 ондо раджиин уг гарба-лай үндэнэ һадаһан Голландиин экспедиционно морпосой сэрэгтэ хашуулахада, үлһэн армийагаа хүнэй гатаалшгүй хаднууд тээшэ зүгэдэн ошоо, Тээд Индонезиин бээсэ даанхай байдалтай болоод байхадһаа, Хойто Суматрын түлөөлэгшэд дайшалхы зонтой эдэ хүнүүдэй ажауудга газарта хүрэнэ ошохоһоо зүрхэлдэггүй байгаа, Бүри һанхан, 1985 онһоо түрүүшын холбоо байгуулжа за-халаа.

Энэ үедэ ачехини раджа — фе-одалнуудын һуульшын уг залгамжа-лаһад болон тэрэнэй мэдэлэй 850 шахуу хүн үлһэн байба. Эн-дэ эгээл дээдын засаг хаан түрэл-лэй 53 наһатай уг залгамжа-ла-шада даалгагданхай байгаа, Гэбэ-шье хөмөгье зонхиллогшын бу-сэдэл адли газар элдүүрилжэ, тахэ, нугаһа үхэдхэдэ байба.

Үһи удаан хөөрлөөдө үнгэргэ-һэнэй һүүлээр нотагай захиргаан раджа утганике үгэдөө оруулжа, уг гарбалайнгаа анханайн го-зарта буулгажа асараа ха юм. (ТАСС).

Ажабайдалай алхамууд

Абаралһын фронтын совет ажабайдалай эхи табяа юм. Шуулаа политическэ, социал-этирғанай ба экономиче-эзмжээнүүд абтана. Хүтэлбэ-эзмжээнүүд аргаар бичигдэ-хэнэ. Ороной түб ба үездэ-а хоорондох харилсаанууд элхэнэ. Предприятинууд ба ор-ганизацинуудай хүдэлмэри һай-уулагдана. Эдэз хоолой зүйл-Румыниһээ гадаадада гар-гэжэ болгогдонхой. Бензо-а талээр хангалга һайжаруу-а эхилхэнэй. Нөфтьһээ аб-г зүйлүүдмэше гадаада гар-гэжэ болгогдонхой. Бензо-а талээр дэргэдэ бин болодог-аһыне үгы болонхой. Хүн-бензин, газ дуран соогоо-а бөһтөө дээшэ хүсэтэй лам-нууд румын гэрнүүдтэ һүү-дэжэ жэлкүүдэй туршада тү-аһыне носоогдобо гэшэ.

Предприятинууде хүгжөөхын урдань хүдэлмэришэн бүхэн-а хубитые мүнөөр оруул-һан хуули абтаһан байгаа. Энэ хуулине Национальна-агшын фронтын совет болуу-һан дээрэ тоолобо. Хүдэл-һэн бүхэн энэ шиндхэбарине-аһн байна. Ушар юуб гэжэ-рдэн захиралтын-админист-а системин хүсөөр эконо-а хүтэлбэрилһын, бодото-а дээрэ элэрэн тодорло-а худал хуурмаг ажаһын тоо-а үедэ энэ хуулиин үндэ-а хүдэлмэришэдөө «үлүү»-аһн өбөдөг байгаа бшуу. Энэ үедэ хүдэлмэришэдтэ хэл-аһоор харгалдаһан са-

аһыне сүм абаха арга боломжо-аһоодобо ха юм. Урдань бээ-аһуудгэхээр бэшэ түсэб дээрэ-аһаа буулгагдадаг байгаа. Тини-а түсэбэй дүүргэдхэгүйдэ ажалша-а коллектив бүхэн үйлэдбэрини ала-а түсээш ушартай болодог хэм. Мү-аһа имэ юумэн хоригдонхой. Бээш гурбан жилэй туршада боль-аһыне листын үндһөөр түлэгдэхэ-аһаа болонхой. Сохидог машинка-аһаа бурналдэ абтахаһаа болон-аһаа. Румынида туристууд ямар-аһаа хорилто, хизаарлалтасгүйгөөр-аһаа эрхэтэй болобо. Орон-аһаа гадаадаһаа асарагдадаг олон-аһаа эд бараагай тамсожене-аһаа пошлын хэмжээн бага болгог-аһаа. Тини арад зоной ажаһууд-аһаа һайжаруулһын тула өхэ юу-аһаа хэгдэжэ эхилхэнэй.

Тадха ороной нийтин ажабай-аһаа хубилалтанууд болоно. Общеаһын социальна бүхы хү-аһуудтэ хоорондо үгэ андалаае-аһаа үгэдэхэ гээд Национальна аба-аһын фронтын совет шиндхэ-аһаа абанхай. Ороной политиче-аһаа, социальна ба экономика-аһаа бидэл тушаа өөрынгөө сэгизлэ-аһаа, хараа шэглэһые сонсохо эрхэ-аһаа политическэ партинуудта, нийтин эмхинуудтэ, патриотическэ-аһаа демократическэ хүдлөөнүүдтэ-аһаа. Хото городуудта үн-аһаа гэрэгдэжэ байгаа митингүүдтэ-аһаа хабзадалсада ороной сашанхи-аһаа хүжэлтын асуудалнуудыа олоор-аһаа табинэ. Харин урдань гансал Чау-аһаа шеску үгэ хэлэхэ эрхэтэй байгаа-аһаа юм.

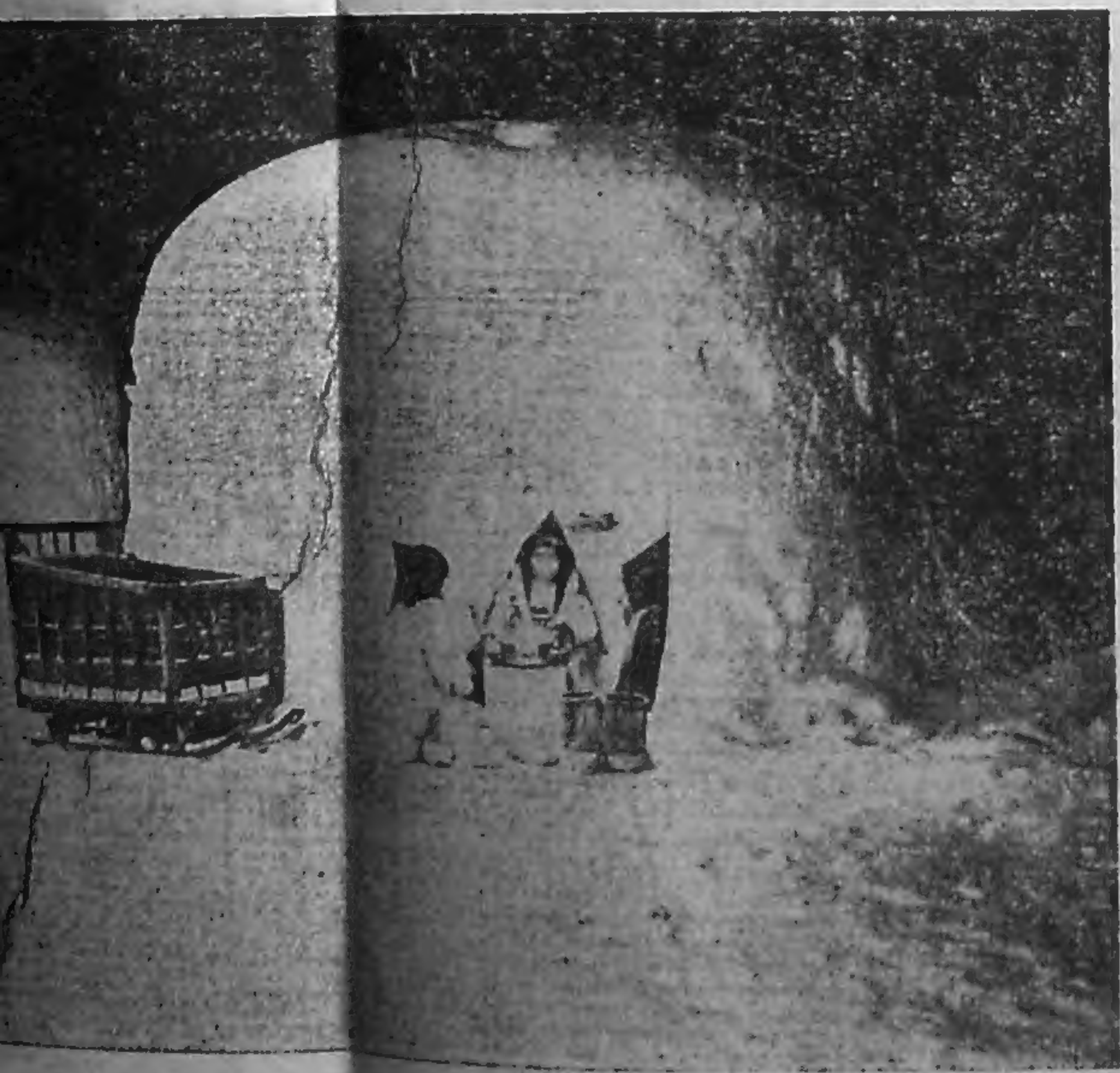
Мүнөө үедэ орон дотор шэнэ-аһаа партинууд, политическэ эмхинууд

аһаа болгодоно. Өөрынгөө про-аһаа раммые национально-цэрэнистэ-аһаа (демократическэ ба христианскэ) парти (НЦП) сонсохобо. Тэрэ орон-аһаа дотор һуналта үнгэргэлдэ бэл-аһаа дэжэ эхилхэнэй. Румыни хадаа-аһаа бээсэ даһан, нэгэн байха, арад-аһаа зоной эрхэ сүлөө сахигдаха өһо-аһаа гээд тус парти тоолоно. Гада-аһаа тарлашадай ба худалмэришэ-аһаа дэй ажалые үндэрөөр сэгнэдэг,-аһаа хүдэлһэнэйгөө ээргээр зөөри-аһаа олохо, бээс дэһэн профсоюз-аһаа дэй хүдэлдэг общество Румыни-аһаа бин болгогдохо ээргэтэй гээд-аһаа НЦП сонсохонго. Тус партини бү-аһаа ридалдэ үргэн арад зоной түлөө-аһаа лэгшэд, мүн урдань Румыниин-аһаа компартиин гэшүүн байһаншье-аһаа хүнүүд орохо юм. Гансал РКП-дэ-аһаа хүтэлбэрилхы тушаал урдань-аһаа эзэлжэ байгшад, мүн засагые та-аһаа аргааруулаһад шэнэ партида аб-аһаа тахэгүй байна.

Национальна абаралһын фрон-аһаа тын советдэй шиндхэбарини өһоор-аһаа Румыниин гүрэнэй хуулинуудта-аһаа харша бэшэ шэглэл баримталһан-аһаа политическэ партинууд, нийтин-аһаа эмхинууд байгуулагдаха эрхэтэй-аһаа юм. Политическэ партинууд тер-аһаа риториальна гурим баримталһан-аһаа бин болгогдохо ээргэтэй. Бүри-аһаа дэлдэ абтаһын тула тэдэнэр Буха-аһаа рестын сүүдтэ өөрынгөө политиче-аһаа скэс программа, штаб-квартирын-аһаа гаа байрлалха гээд, финансова-аһаа байдал тухайгаа мэдээсэхэ өһо-аһаа той юм. Тингээдэ тус партини бү-аһаа ридэл 251 гэшүүнһээ доошо бэ-аһаа шэ байха ээргэтэй. Тэдэнэй мэд-аһаа үүлгэ табан үдэрэй туршада ха-аһаа рэгдэхэ өһотой.

(ТАСС).

АНШАЛНУУД, ГУРИМУУД...

КАМАКУРА» — ҮБЭЛЭЙ ЯПОН ФЕСТИВАЛЬ

Эхэдэ, үхибүүдтэ зориулагдажа мульһэн гэрхинууд баригдадаг, эл-аһаа анжым гоо һайхан түхээрэлхэнүүд зохоогдодог байна. Үхибүүд гэр соо-аһаа байдалһан столые тойрожо һуугаа, «амэзэки» гэжэ хэриун үндэ болон-аһаа андоошье амтатой эдэз эдидэг. Префектурада ажаһуудаг бүхы наһанай-аһаа тунгүд имэз фестивалиин өрхые хүлээжэ ядадаг байха юм.

ТАСС-ай фотохронико.

МОНГОЛШУУДАЙ шэнэ жэлэй
хайндэрье зургад бэйшээд, кэ-
ээ нэгдэе уншагшадта, дундаа
гэжэн үгдээ хүржээ, сэгсөн хара
тухай стэг дурдханабди. Ма-
най городто (Казань хотодо —
Орш.) тэмдэглэгдэжэ байдаг.
Найндэрье зургад бэйшээн
ушар манда хэрэгтэй, уншагшад-
ташье номхолтол байха абза
гэжэ нойдханабди.

Ородуудайнда алдн монгол-
шууд тиммэше олон хайндэртэй
бэшэ юм. Монголшууд жэл соо-
гоо орн гансхан хайндэртэй, тэ-
рэнэ сагаан хара (цагаан-сере) гэ-
жэ гү, али шэнэ жэл юм гэжэ
ородууд мэдэхэдэ гайхха бай-
ха. Сагаан хара хээзэ, ямар үдэр-
тэ тухааб гэжэ европийн литээр
тон зүбөөр элхрүүлжэ болохогүй;
сырэй долоон хоног багта, нэгэ
хэдэ үдэрөөр урид гү, али който
тээжэ, эсримдээ эгээл мөсөнни-
цын) болоно байхада тухадаг
юм. Сагаан хара хадаа ородой
нэгдэше хайндэртэй сөг үргэлжэ
тудалдажа байдаггүй, юундэб гэ-
хэдэ, монголшууд манайхнаа он-
доо, өөрын онсо литеы баримтал-
даг гэжээ. Мөгөмтөнүүдхандаа
сагаан тоолуур харын эрхсэхээ
ундэхээр; монгол жэл 12 һара-
тай, тэднэ 30—30 үдэртэй, тиммэ-
хээ тэднэй жэл манайхнаа хү-
рэггүй богон, харын тоолууртай
жэл тиммэше ута бэшэ сөг соо
наранойнхон бүхэн хараар өм-
жэ байдаг; нимэ буруу зүйлс
жогдхуулын тула хадхын жэл
болоод лэ, монгол астрономууд
13 һаратай жэл тогтоодог юм.
Юрэдөө, дүрнэ зүгэй арадуудай
сагай тоолуурта манайхандаа алдн
бэшэ зүйлүүд олон байха. Но-
моуша зон «Кораней заваринна»
шагажа болохо байна. Тэрэн
соо мөгөмтөн литэ тухай бэшээ-
тэй.

Сагаан харын нэрим бин бо-
лонон ушар элдэбхнээр тайла-
рилгадаг; анхан сэгтэ энэ һайн-
дэр намар болодог байһан хадань
цагаа, гэжэ үгдөө нэрэнэ удха-
тай гү гэжэ ханажа болсмоор,
яхадаб гэбэл, намартаа, мал
дууһанай хүн хожоржо, цагаа
эдхэжэ сөг эрдэг. Тиммэхээ ца-
гаан хары нэгжэ тайлбарилжа
болоно: «сагаан эдээнэй хара»
гү, али «сагаан хара», цагаан гэ-
жэ монгол үгэ «сагаан» гэжэн
үгэ бшуу. Нүүлшын тайлбаринко
юундэ баримтланибиди гэхэдэ,
энэмнай үнимэй тохорхон нэрэ.
Энэл ушарар августы бурядууд
һүнэй хара гэдэг, тухайлхада, са-
гаан харын урда эрдэг байгаа
бээ, Яаба хэбэшэ, сагаан ха-
ры нэгдэрлэдэг ябадал хадаа
Дунда Азийн эртэ урда арадуу-
дай өһо заншалда, Чингис-хаанай
үеһөө урдахи сэгүүдэ хабаатой.
Энэ дейшын үрн сөдөнэр эртэ
урдхыга эмхи гуримнууды эй-
лашагүй хөтүүгөөр сахидэг байһан
гээшэ. Кипчак монголшууд тухайл-
хада, ислам шажан абагара, са-
гаан хары Волгын эрьедэ һайн-
дэрлэдэг байгаа өһотой. Бата ха-
най уг залгагшад заримдээ орда-
газ Казанский эрьедэ абаагадаг
байһан гэлсэдэг; мөгөд, манай го-
родой оршон газар хадаа сагаан
харын һайндэрэй гэршэ болодог
байһан аалам, зүгөөр манай баг-
саажалга баталдаахиджа ямар-
ше мэдээсэл үлөөгүй. Тиммэхээ
Азийн эзэмдэжэ байхадаа, XIII
зуун жэлдэ бээжэнэй хан хүрэн-
дэ монголшууд сагаан хары
яажа һайндэрлэдэг байгаа гэжэ
харууһан XIII зуун жэлэй аян-
шан Марко Поло гэшын мэдээ-
сэлые эндэ харуула: «Ородуу-
дай губернаторнууд, можонуудай
доргунууд энэ үдэр алта, мүнэ,
эрдэнийн шулуунууды, субад,
үнэтэй бүд, сагаан моркдууды
хаанда бэлэг элгээдэг. Шэнэ жэл-
эй түрүүшын үдэр татаарнууд
(монголшууд) мүн лэ бээ бээдэ

САГААН ХАРА

Монголшуудай шэнэ жэлэй
хайндэрлэл

«Сагаан» гэжэ национальн хайндэрье бурядай АССР-тэ
арадай һайндэр болгон соностохо тухай бурядай АССР-эй Вер-
ховной Советэй Президиумэй Указ республикийн газетнуудтэ тун-
хаглагдажа, радио, телевиденээр соноскогдожо, буряад оро-
нойнай олон түмэн хүн зон тэрэниие ехэ баяртайгаар угтаба.
Сагаангайнайга бүгэдэ арадай һайндэр гэжэ хуулигаар сонос-
когдоод байхада, сагаан харын түүхэ, эрдэмтэдэй шэнжлэгнүүд
тухай мэдэхэ дуратан олон болохо абза.

Сагаан хара, Сагаангай тухай түрүүшын буряад эрдэмтэ Д.
Банзаровай стэтыя оршуулжа, та бүгэдэн анхарагда дурада-
набди. Ондоошье хүнүүдэй, томо томо эрдэмтэдэй бэшээн зүйл-
нүүдье хожомын толилдот байхабди.

Бэлэг барилсадаг. Тиммэхээ эдэ
бүлэгүүднэй эргэжэ жэлдэ зол
жаргал тухөөхэ гэжэ эгдэгдэг юм.
Хибэс хушалгатай занууды
энэ үдэр хан хүрэндэ асэрдэг,
хибэс дээгүүрнэ тэжэрини ба га-
зарай элдэб амитад зургаатай бай-
ха; энэ гоо һайхан хайндэртэ хэ-
рэгтэй болохо алтан, мүнээн ам-
һартаар дүүргэһэн ханзонууды
тэдэ зануудта тээжэ асэрдэг.
Гоо гэшын бүд хадаа хушад-
һан, мила хүртээрөө һайндэрлэ-
хэдэ хэрэгтэй болохо элдэб ян-
зын эдэс хоолой зүйлнүүдье
өшөнхэй аргагүй олон тэмээнүү-
дье тимшэ хүтэлжэ асэрдэг. Гэ-
гээн үдэрэй болохотой сөсүү, бу-
хын корольнууд, герцогүүд, баро-
нууд, офицернууд, можонуудай
ба сэрэгүүдэй дөргөнэр, хаан
турын бүсэдшье эгдэгдэгдэгдэ хү-
рэндэ эрдэг. Эндэ барандаа
багтажа ядаа һаа, хүршэ хүрээ-
нүүд руу ошохо. Өөр өөрын эн-
дэгдэг, эзэлжэ байһан түшөөлэй-
гаа ээргээр койно сугларгагшад
нэгэн бодоод, ингэжэ хэлэдэг:
тонгойты (үбдэгөө бохингогтой),
тимгээд хүндэлэгтэ (дохин мүргэ-
ты). Гингэ барандаа үбдэг дээр-
рээ һэхээрээ, бурхандаа мүргэ-
һэндэл, манайгаа газарта хүргэ-
хэ: энэнээ дүрбэ дахин хэдэг.
Нүүлээрнэ хүрэнэй тэг дунда тө-
блэтай улаан үнэтэй гоо шэрээ
дээрэ түхээрэгдэһэн тахилда хүн
бүхэн ошодог; шэрээ дээрэ өгүү-
сэхэ хаанай нэрэ бээжэһэй; хүн
бүхэн бойпуур абажа, өгүүсэхэ ха-
най нэрэ хүндын түлөө элдэб хү-
рэн сан носоогоод, һууридаа бу-
сгаа, Унажа мүргэдэг эхлэхтэр
энэ юмэнэй дүүрээдэ, дээрэ хэл-
эгдээшэ бүлэгүүдье барандаа
(хаанда) бариха юм. Эдэ бүгэдэ
дүүргээд, столууды табича,
өһотой гоо найр эхилхэ.

Эндэ хэн хэнэйшье өһо аргаа-
раа хүнхэ зугаалхада болохо
юм. Үдэрэй хоолой һүүлээр хүт-
жамшад, шогуушад эржэ, айл-
шадэй урма баярые бүри дээр-
гэхэ. Иимэрхүү һайндэрлэлтын
үедэ хургалмал өрсөланиие ойһоо
хаанда асэрдэг. Тэрэн эзэсэ та-
ниһан нохойхон шэнги, хаанай
хүлэй хажууда кэбтэшэхэ. Хуби-
лайн хүрэнэй баялтай, һур
жабхалантай болоод бэйһаниин
эндэ зүбөөр бээжгдэнэ гэжэ мон-
голшуудай зон заншалые, бээжэ-
нэй хүрэнэй өһо гуримнууды
мэдэхэ зон зүбшөөхэ өһотой.
Марко Полойн абаха үеэр хаанай
хүрэн гэжэ арбан мянган өһо
гурим сахидэг заншалда орожо
эхилһэн байгаа. Иметал есоторай
гансхан алдуу оеороо: ноод
һайдууд хаанда бэшэ, хэрин тэн-
гэрида сан табидэг байһан юм,
тэрэнэй хэлэгшэ өһоор, монгол-
шууд мүнөөшье шэнэ жэлдэ һэеи
гэрнүүдэйнгэ урда багзахан та-
хил түхээржэ, тэрэн дээрээ хан-
галтай үбнэ шатаадаг байха.

Бээжэһэй хүрэнһээ Дунда
Азийн тала руу эржэ, мүнөөнэй
монголшууд сагаан хары яажа

Августые бурядууд һүнэй ха-
ра гэдэг. Буряад зон урдандаа
һүнэй хараһууды нэрлэдэг бай-
даг.

Үбэлэй: буга — декабрь; хуса-
явары; ехэ улаан — февраль.
Хабарай: бага улаан — март;
хуаа хогданэй хара — апрель; ху-
хын дуунай хара — май.
Зунай: мангирта хара — июнь;
үбөөлжэнэй хара — июль; хуу ха-
ра — август.

Намарай: уларн хара — сентябрь;
үүри хара — октябрь; түрэн хара
— ноябрь.

«Августые бурядууд һүнэй ха-
ра гэдэг» гэжэ Д. Банзаровай ба,
төһөн тухай хэлбэл, мүнөө үедэ
энэ нэрэ мартагданэй гээшэ абз.

Эндэ юу нэмэлтэйб гэбэл, 1955
ондо СССР-эй Наукануудай ака-
демиин кэблээр Москвата га-
рһан Д. Банзаровай «Собрание
сочинений» гэжэ ном соо оруу-
лагдаша энэ стэтыя тухайдэнэ хэ-
һэн ажгалта соогоо дээрэ үг-
тэһэн һарануудай нэрнүүдье
Г. Н. Румянцев иматал. Баруун
бурядуудай гэхэншүүгээр бэшэ-
нэ, Гэхэ зуура, «бага улаанһаа»
бэшэ харын нэрнүүд зүүн, он-
солбол, хори бурядуудайхтай
тудалдана. «Уларн хара, үүри ха-
ра, түрэн хара, буга, хуса хара»
гэжэ байжа хүгшэн эхнэгээ хэлэ-
дэг байһые элээр һанагшад. Зү-
гөөр бага улааниие гэжэ гү, али
хабарай хоердохн хары (монгол
хара) улаан зудан гэжэ һэн.

Кипчак монголшууд — Алтан ср-
дагай монголшууд.

Бата хааниие ородууд «Батын»
гэжэ бээжэдэг. Хуушан монголоор
Бату гэжэ бээжгдэнэ. Энэ хаанай
Джучини хубуун, Чингис хаанай
аша, 1255 ондо һаа бараа. Ал-
тан ордаа байгуулажа.

Хубилай (1260—1294) — агүүэтэ
монгол хаан, Юуван монгол улас
түрье Хитадта байгуулажа.

Дунда Ази гэхэн нэрээр Дор-
жи Банзаров географид мүнөө
нэрлэдэг Түб Азийн гэхэ гү, али
Монгол, Джунгар, Синьцзян (Хи-
тад гү, али Зүүн Туркестан), Чи-
нхай, Түбэд ороннуудай оршодог
газар уһые нэрлэнэ.

Буддизм байгуулажа — домо-
гой өһоор, сажы (Шакья) угай
хаанай бүлэдэ түрэнэ Гаутама
Сиддхартха (манай ээрын урдэ
тээхи 624—544 онуудта түрэнэ,
ажайуһан гэжэ литературада бэ-
шэжгдэг) тухай хэлэгдэнэ. Мон-
гол номууд соо Гаутама хадаа
Шэгэмүни (Шакьямүни — Шакья
угай эсээн) гэжэ нэрлэгдэдэг.

Ироол, хуушан монгол бээжэ-
гээр иргэнэ, хэлэ хэлээр өрөөл
— үрээл; юрөөл — һаа бараһан
хүнэй койноһоо уншагдэдэг ун-
шалга.

Сабан гү, али сабантуй — Каза-
нийн татаарнуудай спортивна му-
рысоотэйгөөр үнгэргэдэгдэг ара-
дай һайндэр.

1) Төһөнэй долоон хоног, сырэй
долоон хоног хадаа славан угсаа-
та арадуудта христиан шажанһаа
түрүүн бин болоһон, хабарай та-
ригыие угтуулан, элбэг ехэ үрга-
са урлалһан удхатай. һайндэр.

Оршуулагшын ажгалта.

2) Айрагаа сагаа (аарсан) боя-
гожо бусалгадг ушары Д. Бан-
заров хэлэнэ ха. Шэнэ бусалһан
сөгаагаар хоймог хэжэ бурядууд
эдмэдэг байгаа.

Орш.

3) Өөрингөө үе сагай Европийн
феодална ноод һайдай экидөө-
нуудаар монгол тайжанууды аян-
шан нэрлэнэ гэжээ.

Авторай ажгалта.

4) Эхнэхдэ нимэ оооооһоннууд
шулуун байха ээргэтэй, зүгөөр
шулуунай үгы һаа, орондонь ар-
га хэрэгдэгдэг.

— Авторай ажгалта.

{Буряад үнэн} газетһээ абга-
ба).

«Ородой үнэн алдартын шажан»
түүхын шатанууд гэхэн ном һа-
хан Москвада хэлбэгдэн гэрба.
Энэнһээ урагшаа церковь тухай
бэшхэдэ, тэрэниие иметал муу-
шалдаг, шүүмжэлдэг байгаа.

Харин энэ ном дотор ородой
церковь Х зуун жэлһээ эхилэн
хөрүүлэгдэжа, церковь ба гүрэн,
церковь ба орад зон ямар ха-
рилсаветэй байһан ба, Россия со-
лой, оюун улаанайн хүсэ шадал
түгшөөлгэдэ церковь амар үүргэ
дүүргэбэ, мүн харин ороннуудай
өмөр барилсаветэй байгаа гэжэ
хэлэгдэнэ.

Самвартом гэжэ нимтын элдэб
бурхнууды бурхдһэн зон юм.

ШАЖАНАЙ ТҮҮХЭ

Х—XVI зуун жэлүүдтэ үнэн ал-
дартын шажан түрүү үүргэ дүүр-
гэһэн байна. Харин XVII зууһаа
эхилэн, тэрэ нимтын түгшөөлгэдэ
һаад тойбо татаана эхилһэн бай-
гаа. Эрдэм гэгээрэлдэ эсэргүүсэ,
оюун улаанай хүгжэлтые һаатуу-
жа байһан юм.

«Хүн хүдэлөөнэй үедэ», 1812
оной Эсэгэ ороноо хамгаалгын,
1877—1878 онуудай ород-турцини
дайнай үедэ церковини дүүргэһэн
ехэ патриотическа үүргэ ном соо
аһа түрүүшынхнэ харуулагдаба.

Ородой гурбан революционн үе-
дэ церковь далда нюусагүй контр-
революционно хүсэн байһан юм
гэжэ үнэншээ тодоор харуула-
дана. XX зуунай эхнэдэ ехэ кри-
зистэ ороод байһанаа, совет об-
щественн эрхэ байдалда таарал-
дажа гэжэ оролдоһон байн, байн
хуули өһондо харша абуулжа хэ-
хэгүй, бүри Совет гүрэнгэй ха-
риасан амжалташье гэхэн эрмэлз-
элтэй болоһон юм. Энэһе илан-
гаһа Эсэгэ ороноо хамгаалгын
Агүүэтэ дайнай үедэ элөөр ха-
рагдаа һэн. Номой түгшээһэй бу-

сэн сэдхэлэй һайн һайханда хан-
дааг байһан туладаа церковь
эзэлэн хүнзгүй гэралса ха юм.
Мүн тэрэ 20—30-аад онуудта хөр-
дөлгө-хамалгаһаа айкабтар эхээр
лохидоо, церковь болон тэрэнэй
содхнууд үнхөөрөөл һаһна бута
содхноһон юм, энэ талаар
церковь арад зонтоо нэгэ хуби
залатай байгаа гэжэ гүйсэд ха-
руулаһагүй байн. Шиндэгдэнгүй үлэ-
һэн эдэ мэтын олон асуудалнууд
номой түгшээһэй үгэдэ табигда-
на. Тэдэниие шэнжэлэн шиндэл-
гэ түүхэхдэй хэрэг мүн.

А. САХАРОВ,
түүхын эрдэмэй доктор,
профессор.

«АЛТАРГАНЫН» БИБЛИОТЕЧКЭ

[Түгээл, Эриний 7, 8-дахь
номруудат]

УРАН- ТАНГАРИГ

— Хаан аба, танай зарлигаар
Хятадай Гүмэн-Сэсэн хаанай Гүн-
жа-Ногоон денгинь асаржа
буулгаба гэжээ. Бэрхэ уугажа
абха танай өнө, тушооно үгээ
миний уулга болоно, — гэж өй-
лөдөб.

— Нэин даа! Асарал хадга
болоо. Заал хаа асарал байга
гэж таахал байгаа нэм. Байга
бэрх болоошомойн хэр эргэ шэн-
жээтэй, шэг шарайдаа ямар юм
абт! Ошомо уулзаа хаа, — гэж,
хаан хуурин дээрээ бодооднино.

— Яаха аргагүй гөө эсбэр, нэй-
таниншые хайтан байбашье...

— Юу! — гэж хаан бадашом
дуугарба.

— Үндэр түрэлтэ хаан аба,
намайе хүлсэгтэй хайтаншые
хайтан, тэд үнэр танар гэжэ
хүнэй дүтэ хуулар бэшэ юм даа,
— гэж Уран-Тангариг хаанай ур-
да хүтэдэн байжа үгэлбэ.

— Юун, юун боложо байгаа
юм! — гэж, хаан хуушаба: — Ми-
нин орон нутагыг бүсэрлээн,
тиним үмхэй үнэртэйе юунд аса-
раабшн!

— Хаан баабай намайе хүлсэг-
тэй! Ямар хэмэршье хадань аса-
ра гэжэ танай захирагч байгаа
бэйлэй. Хятадай Гүмэн-Сэсэн ха-
анай таахалыг таахалнуудыг
таажа, дүрбэн түбин дүрбэн хаа-
шуулай тайжаржа тааа АУУР-
жа, минн голоо алдан шатуу яба-
жа, бэрхитнай асарханын хүрөө
бэшэ юм гү! — гэж Уран-Танга-
риг уур сүхлээр орьелхон шэн-
ги болобо.

— Зай, тинимэ ха юм даа. Ми-
нин тайжын дүрэн болоно бээ.
Минин уулзаанайшье хэрэг үгэ
даа, нэгэл гэжэ асархан хадань
тайжыншье абашажа, тэрэ үм-
хэй үнэртэйгээ уулзуулаа болоо
бээшэ даа. Хэрбээ яаха аргагүй
тиним байгаа хаан, ши асар-
хан хадань орон-нутагтын буса-
жа үгээ уулгатай. Ойлгосотой
гү!

— Тон ойлгосотой! Танай зар-
лигаар болог, үндэр түрэлтэ хаан
аба! — гэж, Уран-Тангариг нэб
гэнхэй гаршана.

— Уран-Тангариг үжигир үм-
хэй юмз олохо, Гүнжэ-Ногоон
денгинь гэрэй үүдэндэ шэнгээ-
жорхинэ. Тэрэнэй хуульда хаанай
тайжын дагуулаа, денгинь гэрэй
үүдэндэ абашаба.

— Орожо хайрагтай! — гэж.

Хаанай тайжэ гэрэй үүдэндэ
барюул барибашье, үмхэй үнэр-
тэй тээжэ ядан, «оролтой гү,
али байтай гү!» гэж ээл-тээл
болобошье, тохогоо зоржо эр-
хэн хадань орожом гаража баа-
тайб гэжэ бодоод, ама хамараа
дэгдэлгээ хамсыгаар хайн гэг-
шээр бүлгэжэ, үүдэ татан оробо
ха. Харан гэхэднэ гөө гэжэнь
аха аргагүй, эсбэр залуу баса-
ган хууба. Тайжа хүбүүн үгэ дуу-
ны гаралсангүй халгалгад гара-
шаба.

— Зай, ямар байнэб! — гэж
Уран-Тангариг хураба.

— Сэбэршыншье эсбэр даа, те-
эд би нийм үмхэй хүнтэй үе на-
хан соогоо хажуу хууза гэжэ-
бид! Намда хэрэггүй, үтэр түр-
гэн эндэхээ зайлуулалт! Одоо
минин нодэ амьдаа бүрүүлэг-
тэ — гэж абашаба.

Хаанай тайжын гараанай хуу-
лээр, үнэсөөрөөл энэ хүн хамар-
гүй байхан таада, ама хамараа
хамсыгаар бүлгөөд орожо эр-
хэн байжа гэжэ бодоод, ямар а-
гаар эндэхээ орон нутагаа бу-
салтайб гэжэ Гүнжэ-Ногоон ден-
гинь хоньдаа ээлгэдэб.

Тэрэ дары хаан басаганай ямар
хэмэр тухай тайжа хүбүүнхээ дуу-
ламсаараа, Уран-Тангаригыг дуу-
дуулжа асараба.

— Зай, хүбүүн! Минин тайжа
хүбүүн шиний асархан басаган-
тай хэзээдшье сугтаа хуурагуй,
хамган болгожо аба гэжэ наа-
тайн боомо үхээб гэжэ, үй-хэй,
уһа нүдэн боложо байнэ. Ши
хүбүүн, тэрэ үмхэй үнэртэйе да-
нһаа асараа хүмшн, тэндэн
буулгажа үгэ! — гэж захира.

— Хаан аба, танай захирагч
дуулжа байнэб! — гэж Уран-
Тангариг дуугараа, түргэн мор-
дожо, гөө хайхан тала нутаг
оложо, хоюулаа ханаа сэдхэлээ
таалсан, хүдөө зоной дунда хүн-
дэ эхэтэй боложо, ан-бун гэжэ
хуугаа гэхэн юм.

ШУРАН ДОРЖО

Шуран Доржо айтабтар арга
мэхтэй хүн байба. Шаагайн да-
раад хууһан үндэсгөө дороһонь
мэдүүлэнгүй ходоолон абха, аба-
жа ябаһан хүнэй гуталын уяны
мэдүүлэнгүй хурсахан хутагаар
хата зүлхэжэ абха — нимэ шадал-
тай байхан юм гэжэ.

Тэрэ бүтэдэ хаанда дуулдаба.
Хаан эхэ хонирхосод, тэрэ хүбүү-
нэй эрдэм шадалын туршажа
үзэхэ байна гэжэ бодоод, Шуран
Доржые гэртээ татуулжа асараба:
— Зай, залуу хүбүүн, шамайе
шаагайн дараад хууһан үндэсгөө
мэдүүлэнгүй дороһонь ходоолон
абха эрдэм шадалтай юм гэжэ
дуулдаб. Шадаха гүш! — гэжэ
асууба.

— Шадаалби даа.
— Тингээ хаа мүнөө хүн, хүн
зоной унтаһон хойно, хааа бай-
хан гар тээрмийн хэндшье мэд-
үүлэнгүй абха шадалтай нээ,
абарай. Хэрбээ шадаагүй нааш-
ни, шамда толгойн сааза хэхэб,
— гэжэ хаан.

Шуран Доржо хүбүүнэй эрхын
ажаалжа байхын тула хаан эрэн
дүрбэн нохойгоо гэнхэжэнь мул-
талжа, газараа хула байлгаба.
Хөөр баатарын талалдэнгүй гар
тээрмээ эрхюулнэ. Энээн соо-
һоо хэр эргэ абжа шадаха аба-
шн гэжэ хаан ханаа амархан хуу-
на.

Энэ үедэ Шуран Доржын эрээд
харахаднэ, ямаршье арга мэхээр
орожо болоомор бэшэ байба,
тинхэднэ бусажаба. Гэртээ эрээд,
тулгасар дүүрэн аһа сугауулжа
эбаад, балхан сара алхээр дүүрэн
шонхотой зөөхэй абасд, хаанай-
даа эрээбэ ха.

Эрэн дүрбэн нохойдонь аһаа
нэжээдэр хажуу хамаруулаа,
сэвхээ оробо. Нохойнууд аһен-
дэн дүрээд, аниргүй байжа
үгээб. Балхан сара алхатой зөө-
хэйгөө гар тээрмийн байдаг үүд-
эндэ дэргэдэ табигархосд, бээс
ноулаад байнэ ха.

Нэгэ баатарын газаршаа гара-
жа дээрээ мүнөө нүхэртөө тээр-
мийнхэ хажуулаа бу ходоосорой
гэжэ эхлээд гараба. Газар-
һаар зөөхэй үнэр абалд, бэдэр-
жэ байһар, үүдэндэ тэндэхээ
олобо.

— Эй даа! Хаан баабайнхай
намдаа ханаа-хаража, үлдэхдөө
эднэ зөөхэй бэлэн хажуулаа ха
юм, — гэжэ дуугараба, тэрэ зөө-
хэйгөө дууһан эдээд, орожо нү-
хэртөө хэлбэ.

— Минингээ хубине орхоо
гүш! — гэжэ хураба нүгөөднэ.

— Үгэ бариминь эднэжэрооб.

— Намдаа юундэ үлөөнгүй эдэ-
бшн! — гэжэ, нүхэрийн хаража
оробо, тингээ байһар зоюулаа
хүтэлсэхэдэ ха. Тэрэ хамбаанда
Шуран Доржо хүбүүн хамбаан
оросд, тэрэ хоёрто мэдүүлэнгүй
гар тээрмийн саб шүүрээд, га-
зашаа гаршана.

Хаанай үлөө эртээн баатар-
нуудыа эрхэм ороходонь, тэрэ
хоёрын хүтэлсэхээр байбал ха.
— Яагаа, юун болооб! — гэжэ
хаан гайхан хураба.

— Хоюуландинай зөөхэй аса-
ра табла бэлэй. Тэрэнэ энэ нү-
хэрийн намдаа үлөөнгүй эднэжэ-
роо, тингээд шүүрэгэй байнабди,
— гэжэ нэгэншье хариуцаба.

— Юу элэхэ гэжэбшн! — Мү-
нөөхидэ мэхэлэгдэбэ бэшэ гүш!
— гэжэ хэрэн гэхэднэ, гар тээр-
мийн байрадаа үгэ байба. Хаан
хоёр баатарыа хайн гэхээр эл-
мэхэдэ, Шуран Доржодо мэхэл-
лэгдэхэдэ уруу дургу болоһон
гэртээ оробо.

Хойто үлөөгүүр Шуран Доржо
хүбүүн гар тээрмийн үргэлһөөр,
хаанайда орожо эрээд:

— Энэ гар тээрмэ танай гүш! —
гэжэ хоротойгоор хураба.

— Бэрхэл хүбүүн байнш даа.
Мүнөө хүн гурбан хэрэ жороом
мэдүүлэнгүй аба. Шадаа хаа,
зольдо абаша, Шадаагүй хаа,
толгойн сааза орошош, — гэжэ
хаан.

— Хаража үзүүжэм даа, — гэжэ,
хүбүүн гараба.

Хаан гурбан жороо жороо ам-
баар соо оруулаад, дээрхэднэ
түмэр суургаар суургаалаад, хоёр
харуул табига. «Эндэхээ абалд
үзөөрэй», — гэжэ дуугараба, гэр-
тээ орошобо.

Шуран Доржо хүн болгожо
эрээд, хаанай унтажа эхтээ
хамбаанда, хубсаһын дууһын
абжа үмдөөд, хоёр харууланай
хажууда сшоод:

— Мүнөөхинэй эрэн гүш! —
гэжэ хоёр харууланһаа хураба.

— Үгэ, харагдахгүйл, — гэжэ.

— Нарлар болгожо хаража
байгаарайт, — гэжэ захад яба-
шаба ха.

Шуран Доржо тэрэ хүн бол-
госд, нэгэ нэбэ ари бариха
эрээд:

— Үнн удаа байһандаа даа-
ржаһые болоот. Халуу оруул-
жа, нэгэ нэгэ барихархиты, —
гэжэ арижа алхалгад уулгана.

— Хаан баабай! Нэин бэлэйт,
— гэжэ.

— Нохой, нохой! Дамин уда-
жа бу уугаарайт, нэгтомо боло-
хот, — гэжэ захад, хабатай а-
рижа орхоод гараба. Нэгэ хэдэ
болсод дахин эрээд, — Нэгэ нэгэ
амталха гүш! — гэжэ хүбүүн
хураба.

— Хаан баабай! Танай зарли-
гаар болог даа! — гэжэ хоёр ха-
руулан ама халалгайгаар бай-
ба.

— Дээрээ хаа, нэгэ бага бал-
гад гээд байгаарайт, — гэжэ, хү-
бүүн гаража ошмо.

Хоёр харуулан хэндэ баясан
байжа, балга балгаар шал ног-
тошобод ха. Энэ үедэ Шуран
Доржо хүбүүн орожо эрээд, ха-
рууланай хармашһаа мэдүүл-
лэнгүй амбаарын тулхуур эбаад
гаршана. Гурбан хөө хара жо-
роо мориод нэгэн унаад, хоёр-
мьнэ хүтэлөөд, гэр тээшэ эхн-
дэхэ сшоо.

Үлөөгүүр хаан харуулаада
эрээб. Хоёр харууланайн мян-
хэн ногтуу, үншөөд эхтээбэ.

— Яагаа, юун болооб?

— Нэгтошбди.

— Хасчага эрхэ эбээбтэй!

— Танайгээ үгэһы барихан-
даа ниймэрхүү байна хабди, — гэ-
жэ хэлбэдэ.

— Юу! Моридтай хасчага! —
гэжэ хаан сошом дуугарба.

— Хаана гэжэ гүш! — гэжэ хоёр

харуулан хэндэ юуны хариу
үгээд шадангүй, шал ногтуу най-
рмгы хэлбэдэ.

Хойто үлөөгүүр Шуран Дор-
жо хүбүүе хаан татуулжа аса-
раба:

— Шадамарыншье шадамар
байнш. Хайшэн гээд мэдүүлэн-
гүй абаша! — гэжэ хураба. Шу-
ран Доржо хүбүүн ямар бэлдхэл
хэнэ орхонхойгоо тухай дууһан
хэлэхэ үгээб.

— Бэрхэл байнш! Үшөө нэгэ
туршаад үзэе. Мүнөө хүн ми-
нин хамганай гөө дэгэһы мэдүүл-
лэнгүй абжа шадаха гүш!

— Туршаагүй даа, — гэжэ.

— Шадаагүй наашни, шамда
толгойн сааза хэхэб! — гэжэ ши-
гехэн зарлиг гаргаба.

— Хэрбээ минин абжа шадаа
хаа, хабатай!

— Энэхидэ дойшол шамайе нэ-
ртэй түртэй болгожо, эзмэ
аштажа болгобо, — гэжэ тингэ-
рилхэн хэлбэ.

Энэ хүн хаан хамгаа эхэн
дээрэ дахтар гэртээ унтуулаад,
өөрөө бутгаа бараад, эхлээд
хууна ха. Шуран Доржо хүн гар-
таа түмэр хабар эхлээд, гэр өдэ
амаржа гараад хаража. Орожо
болоомор бэшэ байхаднэ, ондоо
арга мэхэ бэдэрхэ байнэ гэжэ
шадшана. Үхэнэн хүнэй хуур хуур-
сэ сооһоо гаргаад, эзмэ дээрээ
хуулгажа, гэрэй дээрэ дахтар
сонхоор харуулаа. «Энэ шол-
мошин эрээд атайн гэжэ хаан
наада, буудажархана. Газарта
тусэ гэхэн абан хаанай шэн-
дэ дуулдаба. Одоошье мэхээ
хүбүүгээ хойшололгүй дарааб
гэжэ ханбашье хаа, тэрэ хүбүүн
мэргэн ухаатай, бэрхэл эрэ бай-
гаа даа, хайран хүбүүе амар-
хана ха. Нэин эрхэ хайса хад-
галха эрэгтэй гэжэ бодоод, хам
өөрөө хаража, нүхэнь атайн
ханаар мотуулба. Шуран Дор-
жые хүдөөлүүлэбди гэжэ мүнөө-
хи үхэнэн хүн хуураа.

Тэрэ үедэ Шуран Доржо нэ-
мээднэ хаанай хубсаһаар хубса-
жа эбаад, унтажа эхтээднэ ха-
танни хариуцаба:

— Мэхэ эхтэ хүбүүгээ эзмэ
газартан хайханаар хүргөөбди.
Одоошье ханаага амаржа үн-
тажа болободди, — гэжэ.

— Гөө дэгэһын мэдүүлэн-
гүй мулалжа абажархана аз гү
гэжэ айжа эхтээднэ унташоол-
би, — гэжэ хатанни хэлэн эх-
тээбэ.

— Шуран Доржо хүбүүн одоо
нүхэн сооһоо бодохо бэшэ даа.
Гөө дэгэлээ тайлаад, ханаа амар-
хан унтажа болоо бэшэ гүш, му-
хамин, — гэжэ.

— Тинимэһе гү даа, хубсаһа-
таа унтажа үзөөгүй аад, аягүй-
шэг байбал, — гэжэ хубсаһаа тай-
лаад, хатан унташаба.

Хатанай унтахалгаар, мүнөө хү-
бүүн гөө дэгэһын саб шүүр-
жэ эбаад үгэ болшобо.

Нэгэ хэдэ болоһон хойно хаан
гэртээ орожо эрээд:

— Хатан абтайн хайн нойр-
собо гүш даа! — гэжэ.

— Нэхэн орожо эрхэн аад,
юуень дахин дахтан хурааш! —
гэжэ хатан зүрхэ алдэнгаар дуу-
гарба.

— Юугээ хэлэнш! Шуран Дор-
жо хүбүүгээ хээрэ халсаһанга
наа эрээбди. Яанаш, али шинин
зүүдлэхэ хэбтэн гүш! — гэжэ
дуугарба.

— Хуулаагэр бу хэлэ! Шамайе
хүн таахалгүй байгаа ха. Тэрэ хү-
бүүгээр шалтар баряад, энэхүүр
тэрээгүүр гүйжэ, залуу хамгадаа-
раа эхлэхээр эрээ бэшэ гүш!
Мэхэ наа хажуудамин эхтээднэ
нэмээднэ хард гэжэ бодоод, га-
раадинна бэшэ хэн гүш! — гэжэ
сүхэлтэйгээр дуугарсаба. буруу
тээшэ хараад эхтээшэбэ.

— Хажуудамин гүш! Хуулаа үнөөр
бү жүтөөрэй! Хэрдаа хадаа нигжэ
хардаһан гүш! — гэжэ хаан су-
халдэн байһар, хамганайнга
хүнжэһын хуура татан гэхэднэ,
хамганинь шараа нүсэгэн эх-
тээбэ.

— Нэ, тадаа! Гөө дэгэһын
хаанай! — гэжэ хаан асууба.

— Намдаа юу асуугаабшн! Шу-
ран Доржо хүбүүгээ хайханаар
хүдөөлүүлэбди, одоошье ханаа
амархан унтажа болообди гэжэ
хэлэхэднэ, гөө дэгэһын минн
мулалжа абажархана аз гү гэжэ
хэлээ бэлэйт шамда. Тинхэдмни

Шуран Доржо хүбүүн одоо нү-
хэн сооһоо бодохо бэшэ, гөө дэ-
гэлээ тайлаад, ханаа амархан
унтажа болоош гэжэ бэшэ хэн гүш!
Намдаа юуцаар тэрэ дэгэһын
хэн хамгаанда бэлхээд эрээ-
бшн! Үтэр хэлэлшн намда! — гэжэ,
хатанни эхтэрэн дээрээ эрээ-
хэрэн хараһн бодоо. Хаан хатан
хоёр бээ бээдэ жүтөөрхэлдэн,
намдадаа дээрээ болон байба.
Харин тэрэ үеднэ үлөө боло-
жо, үдэр болсобо.

Энэ үедэ Шуран Доржо хата-
най гөө дэгэһы баримтай оро-
жо эрээд:

— Хаан баабай хатан эжы хо-
ерто үлөөнэй мэхэдэ баярыг хүр-
гизн! — гэжэ үүдэнэй богон
дээрэ зогсобо. Хаан хатан хоёр
үрдэ урдаһаа харахалд зогсобо.

— Хаан баабай, хатан эжы,
гөө хайхан хамган дэгэһынтай
абаа гэжэ гүш! Хэлсэгтэ өһоо-
роо эхлээд буулаа хайрлата саг-
тай тулажа эрээб ха, — гэжэ хү-
бүүн нэгэ алхан ургашаа даб гэ-
бэ.

— Зүб бээ даа. Хүлһөө тороо-
гүй аад, эхлэхэдэ торохо гэжэ
агаа жэгтэй юм! — гэжэ эхлэхэ-
тээтэ хамта! — Минин оро дэбис-
хэр дээрэ тоорог тобог байхан
нэгтэй. Та хоёр! — гэжэ хаан
үгээд, тааһан, хүбүүн тээшэ даб
гэбэ.

— Хаан баабай, намайе хүлс-
эгтэй! Танай хаан даараа гээд...
— гэжэ мүнөө хүбүүн энэхэлхэн
байба.

— Энэ хүбүүн юу хэлэжэ бай-
наб! Шн өөрөө балшыа бариг-
даба бэшэ гүш! — гэжэ, хатан тээ-
шэ дабшаба.

Шуран Доржо хүбүүн нигжэ
хаан хатан хоёрыг мэргэн ухаа-
гаараа мэхэлхэ мэхэлхэрхөө
хэн ха.

ЗОЛ ШОР ХОЁР

Урда хада нэгэ үгтэй хүн үе
наһан соогоо башуулай барлаг

боложо, аз зобожо, тулһые аба-
ба. Нэгтэ баян эзэнинь бар-
лагтаа нигжэ эхлэбэ:

— Адуу мадаа шулуугаар ха-
шаа барихамин. Ши уулын шу-
луу хамгажа асараба, адуу ма-
дамин шулуун хашаа бариха бо-
лобош. Тэрэнэйш түлөө үхтүүд-
тэшин аарса үгээбэ, — гэжэ.

Тэрэ үгтэй хүн хайлаа хүлөөр
хадан хабсагайн шулууге хонхи-
наса хайна, сабшона, уулын шу-
лууге улаа бутарсан огтор саб-
шона. Нүнн үдэр илгэдгүй хүдэл-
мэрлэхдөө үе мусын хамга-
нажа, хүл дээрээ тогтохо тэнхээ-
гээ алдан, хабсагай уруу муха-
ришаба.

— Бодо! — гэжэн абанай шэн-
дэн дуулдахада, мүнөө барлаг
солоо орожо, нүдөө нээбэ. Нэ-
гэ үхтүүн хажуудамин байһанаа:
— Гэртээ бусагы, үхтүүдтай
үлдэжэ, дааража, үлгэлдэме хуу-
на, — гэжэ.

— Үгэ, бишин баян эзэнийн-
гээ ажал хүдэлмэринь дүүргэн-
гүй гэртээ бусага аргагүйлби, —
гэжэ барлаг.

— Баян хүнэй ажал хүдэлмэ-
ринь унтарөө бодотороошье,
үхтэрөөшье хээ хаа, захаднэ
гаргахгүйш. Амтай голтойдоо
бусаал наашни дээрэ, — гэжэ эх-
лэбэ.

— Ши хэнэй хүбүүн, хэн гэ-
жэбшн! — гэжэ барлаг гайхан ху-
раба.

— Би Зол гэжэб!

— Намда зол үгэ юм гү! Юун-
дэ би үе наһаараа зобожо тулһы-
е абха хүн гэжэбшн! Би хара
хүлхэнэйгөө адарса хүдэл-
мэрлэхэ. Тээд юундэ намда зол
байхагүй юм?

— Шамһаа адархан шүүнэ шэ-
мье баян эзэнинь хубалза шэн-
ги нороод газарта зооно бай-
даг юм. Тэрэннэ харахдаа, би
шамайе хойронгом. Би шамда
тулһаха эрээб, — гэжэ Зол хэ-
лэбэ.

— Ай, зол жаргалын! Намдаа
тулһах, — гэжэ баруун гортээ
хэйлаа хүтээ бажууһаар, тэнхээ
тамир орожо, өөдөө үнднэ бо-
добо.

— Үдэшэ харанхыгаар болсод,
намтай сугтаа баян эзэнийдэ
ошолдохон, — гэжэ хэлээд, Зол
абашаба.

«Зол Шор хоёр урилдажа аба-
жа юм гэжэ хэлсэгшэ. Шор гэ-
шын намтай, Зол гэшын хэн-
тэй байба гэжэбшн! Баян эзэнин
ажал хүдэлмэри хэдэггүй аад,
зөөри хураана ажал хүдэлмэри
эхээр хэдэ би арадаа үмдэхэ
хубсаһагүй, амьдаа эднэ хоол-
гүй абаһамин хайшаа гэжэбшн! —
гэжэ тэрэ барлаг бодолгодо ха-
тан уйдна.

Тингээ хуутарин харанхыгаар
болобо. Зол эрээб:

— Зай, аба! — гэжэ, баян эзэ-
нэй тээшын дахуулаад сшоо.
Баян эзэнинь тээшээр обоймо
тарган маа урдаа табияд, өөдөө
хаража эбээгүй мааа зүбэржэ
хууба. Баян хамган барлагтаа
эдэ хоолой үлөөдхэ таадажа,
уушга гүзээ, гэдхэ урднэ түл-
хажархана.

Баян эзэнинь барлагаа хе-
лойн хараба:

— Эднэхэдэ эзэний хүдэлмэ-
рилхдөө минин гэжэ ханаа хүд-
элмэрлэхэ өһотойш. Малаймин
шулуун хашаа хээбэ бариха
дүүргэхэ хүмшн! Яагаа нохойн
ношоор хүдэлмэрлэхш! Үлөөн-
һөө ошомо, хэнэ бай

Сагаан

АРЮУН СЭБЭР СЭДЬХЭЛНЭЭ

ЮРЫН ЛЭ ЕНО ГУРИМ

Сагаан сэдхэлээ гамнаа,
Самсынгаа хармаандаа холо
хадгална,
Хара сэдхэлэй байбал —
Хаях сэдхэны нэггүй.

«Хүлээлгээн битнай ербэб», —
тээд
Хүндэтэ Сагаан нэрэмнай бууба
дээ.

Сагаан торго хиксээд,
Бултонгоймнай баяр болобош,
Сагаан сэдхэлээ дэлгээд,
Буряад хото, хүдөөдэмнай
Шиний нэрэтэ үдэртэ
Сэнхигээд дайдамнай сайрэна,
Сэдхэл сагаанээр хаграна,
Шэнэ жалнай,
Шэнэ үдэрнай,
Шэнээн аёо зохисгээрээ
Шэмтлэн ербэбш байдалымнай,
Золгоо байган еһсөөрөө
Зонойнгоо замшалаар мэндэ
сэһнээ!

Сагаан үдэр,
Сагаан сэдхэлэй мандалай!
Хүндэтэ Сагаанай,
Хүхихэн хажуугаар хүдэлээ тээш,
Тоһон хүлөө гаргажа,
Томохон туйлалтадаа хүрээ гэш,
Зүб лэ дээ, зүб.

Зүрхэ алдажа байнагүйбди,
Байнгада беригдаһамнай хүрөө,
Байдалаа шэнэдхэхэмнай мүнөө,
Хоһон үгөөр хонөө
олодохогүйш,

Хин үгөөр хилээмээ олохогүйш,
Зүб лэ дээ, зүб!
Зүрхөөрөө шиндэжэ
оролдохомнай,

Зүг бүхэндэ хүнүүдэй
оролдонхой,

Хүлээ, хүлээ хүдэлгөөд
байнагүйбди,

Хүрээжэ аарсһыа хүдэлгээ
бэлэн бэшэ,

Хүзүүсээ орожо, хүрээвөөрөө нэшэ!
Эл гэжэ

Зэргэ хүсөө абсбал,
Хэзээ бидэ Зүблэлтхэн
Хэлгшээдэ хүрөөгүй байгаагүйбди.

Арад зонойнгоо үнэн түгдэ
Арюуханээрнэ абана абал дээ —

Забол,
Замшал болсон!
Сагаан хүнийн оршомдо
Сагаан бодолдо абсбал,
Хаража һанажа абсбал,
Хамзын тандэ дэбсбал,
Энэ заггүй Замбин

«Элһэн» боложо түрөө хадээ,
Элһээ мүйи мүйиһөөр
Эрдэни шулуун болгохол дээ,
Эрдэни тэрэ шулуундаа
Энхэргэн сэдхэл олгохол дээ,
Сөгнэй далайдаа дэлбэгаа үргөө,
Сэгшдээ энэ дэлбэга доро
Эрхбэшэ өөрыгөө

Эрхэм далайша болгохол дээ,
Тинбэл —
Тэмсэ, тули, туйлал!
Тэрэ энэ тэжэ бу уйла,
Наран ороһол байха,
Нэгэн ошоһол байха...
Ааг-ааг, гэлтэгүй,
Алтан нөһөнэй
Алтан эргэмжээс
Абирхал дээ, абирха,
Газарай гобһоо герагүй хадээ,
Гарбалал мэртэжэ болохогүй,
Дэлхэйгээ жама еһо
Дээдэ зэргээр мэдээхэ шухала,
«Тэжэриһээ ааб», — тээд

гүлтэгүй,
Тэжэриһээ жама еһо шудала,
Энэ хирын үмэнэ

Элшэтэ мүнхэн хүрдэмнай
Сэнсарай ботиео иражал байха,
Сагаан хаража илгэжал байха,
Һөгшүүрөөр һагшгедһандаа,
Хара сагаан илгаржал байха,
Оройдоол хоерхон үнгөө
Онсолхо, илгэжэ түбэгтэйш байжа
болохо.

Хуби заванай гораар һагшабал,
Хуу илгэрээд байха забол,
Илгэрхыа хүлээлгэгүй,
Эхилэ ши, өөрөө,

Эрхбэшэ мэдэрэ үе мүсөөрөө,
Абжа, гайхажэ байлгэгүй,
Ажалайнгаа абжа үгөөгүй һаа,
Аредайнгаа этигэмжээд хандэ,
Арга эрхэгүй туһалха,
Этигэл

Этигэлгүй эдэ өхы
Эм дээрээ абха бэрхэ,
Этигэлшнэ эрхим ээбсэг болохо,
Эрмэлзэлшнэ эрхэмнээ олохо,
Этигэл

В. И. Лениний нэрэмжтэ хүү-
гэдэй жасын байша оной ян-
варин 7-до эмхидхэн туй-
лай ахэ телеграфиние манай
округой олон зон анхралтай-
гаар хэрэһэн, һонирхоһон бай-
гаа, 24 часай энэ программа
жасын ажал абуулгада үсөөн
бэшэ зоной анхрал хандуул-
жа, тэрэний хэмжээ абуулга-
да таабадаһыа уралаа бэлэй,
Совет общество түбэһн тү-
рүүндэ үншэн эхнээ, ядуу бай-
далтай үхиүүдтэ анхрал хен-
дуулдаг гэшээ, Гэхэтэй хамта,
энэрхы сэдхэлэй ба элүүр эн-
хын жаса һүүлэй үедэ лдаһан,
туһанан хүнүүдтэ горитокон
туһаламжа үзүүлдэг болсо.

Эдэ бүгдэ үйлэ хэрэгтэй гүн
удхыа зүбөөр ойлгоһон нута-
гаймнай эрхим түрүү хүнүүд
В. И. Лениний нэрэмжтэ хүү-
гэдэй болон бусад жасанууд-
та туһаламжа болгон мүнхэ
зөөри оруулжа эхэлээ, Агын
райсоной Шулуутайн Дылгыро-
вэй нэрэмжтэ колхозой тэ-
жээл үйлэдбэрилдэг, цехыа
дээшэ Жамьян Женобазаров
нутагтээ түрүү үзэл бодолтой
хүн гэжэ тоологдодог, Залуу-
даа шуран, солбон, бэрхэ
спортсмен абһан юм, Волей-
болоор, хүнгэн атлетикээр үн-
гэргэгдһэн райсоной, окру-
гой мурьсөөнүүдтэ нэгэтэ бэ-
шэ хабадалсажа, шонгой һуу-
ринүүдтэ эзэлдэг һэн, Мүн
үрэн һайханай бүлгэмтэй эдэ-
хитэй гэшүүн байһон, Мүнөө-
шэ хатархадга, залуушууд
мүхөөгөө, үгтэдэггүй, шуран
солбон нүхэр юм.

Жамьян Женобазаров энэ
үдэс өөрыгөө үшөө нэгэ һайн
тэһаһаа хөрүүлбэ, Тэрэ һаххэн
В. И. Лениний нэрэмжтэ хүү-
гэдэй жасада нөөсэлһэн [КХ]
түхэриг мүнхэ оруулба, Манай
дунда арюун һайн сэдхэлтэй
хүнүүдэй олошорбол, орон
доторнай үншэн хэндэ, лдаһан,
туһнаа, — Бүүд байхаа бо-
литонь дамжоггүй.

Б. ГАРМАЖАПОВ. Дуугаа үгэлгэ хэды сэнтэйб?

Мүнөөдэр манай газетэдэ
Вознесенский институты мю-
мен Мертврий айлшалба.

— Православная шажанай
ёһо гурим юрын лэ юм, Бур-
ханда үнэн зүрхэһөө шүтэ, дү-
тынгөө хүнүүдтэ хүндэлэ, ан
амтанда хайра галтайгаар
ханда гэжэ бурханай ном соо
хэлэгдэнэ, Ямаршыа хүн өөр-
төө муу юмэ хэхэгүйе хүсэ-
бэл, бусадтаһыа хорогүйгөөр,

энэрхы сэдхэлтэйгээр танда-
хал, Энэмнай юрын лэ ёһо
гурим гэшээ, Тэрэниие хүн бү-
хэн нарин нягтаар сахита ёһо-
той, Энэ ёһо гурим мартаһад
хэды ехэ тохидолдо ородог
бэ.

Үглөөдэр — амараттын үдэр.
Энэ үдэр бүхы юмэ хүлсэхэ,
ямаршыа эсүүдал эбэй өһсөр
шиндэхэ хэрэгтэй, Хүн бү-
хэндэ энэрхы һайхан сэдхэл-
тэй байхыа хүсэһэб.

Эрхим һайн эд бараа элбэг
өхээр! Һайн лэ урза-лозунг бай-
гаа дээ, Тэрэни тухайгаа марта-
жархһамнай халгалмаар, Тээд
үнгэрһэн пятницада, субботодо,
воскресенидэ дурдан һанзабди.
Хэдэн часай туршада эрхим һайн
эд бараан элбэг болоһоод бай-
гаал, Үнхһөө хойшо магазин-
нуудай прилаогоуд дээрэ эрхим
эд бараа харахала болишонхой-
бди, Харин эндэ харан гэхээмнай
импортнэ магнитофонно кассетэ-
нүүдтэ худалдажа байба гэшээл!
Хүүгэдэй хятад костюмуд болон
латинүүд! Һахал хюһадэг хурса
эринүүдтэ худалдаа! Француз
духи, кроссовкинууд, «варенко-
нууд» элбэгээр худалдагдаа!
Энээндэ этигэжэ ядаад, ээлжээн-
дэ зогсобо гэшээбди, Үглөөдэр-
төө баһал дуратай эд бараагаа
худалдажа абха гэшээ гүбди,
Энээндэ этигэхэнь хүшэршэг бай-
на, Юундэб гэхэдэ, һунгалтын ур-
дахи кампани хизааргүйгөөр үр-
гэлжэлжэ байхагүй бшуу, Юундэб
гэхэдэ, горсдой хүн зон дээдмн
газарнуудта гомдолинуудтэ бэ-
шэжэ, элдэб ноодыа тушаалһаа
бүүхынь, тарахыа эрилтэ таби-
жал байхагүй хэ юм, Хүн зоной
талмай дээрэ сугларжа, ходо-
доо митинг үнгэргэхэ сүлөөн
болохогүйл, Хэрбээ «Багдадта
амгалан тайбан байгаа һавья»,
манда эрхим һайн эд бараа элбэг
өхээр абһанай хэрэггүй болохо
бэшэ гү!

Ашыень тахасдо гү?

МАНАЙ
АДРЕС,
ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улан-Удэ, ул. Калан-переводос — 2-40-57, корректор-
даришвили, 23, Телефоны: зам,
редактора — 2-34-06, секретари-
ата — 2-34-41; отделов: идео-
логический — 2-43-23, социаль-
но-экономических проблем —
2-43-23, писем и образования, тэ гарадаг.

Газета отпечатана в респуб-
ликанской типографии Госу-
дарственного комитета Бурят-
ской АССР по делам изда-
тельства, полиграфии и книж-
ной торговли, г. Улан-Удэ, ул.
Ленина, 35. Н-00347.

Редактор
Александр ДРУЖИНИН.